

Kereszténység és demokrácia

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

KERESZTÉNYSÉG
ÉS
DEMOKRÁCIA

KÖZZÉTESZI

AZ ACTIO CATHOLICA ORSZÁGOS ELNÖKSÉGE

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

„A demokratikus közélet katolikus megvilágításban" című, az Actio Catholica országos kulturális szakosztálya rendezésében lebonyolított ankét anyaga.

Nihil obstat: Dr. Michael Marczell, censor dioecesanus. Nr. 6256/1946. Imprimatur. Strigonii die 30. Nov. 1946. Dr. Joannes Drahos, vicarius generalis.

A kiadásért felelős: Mihalovics Zsigmond.
Stephaneum nyomda Budapest VIII., Szentkirályi-u. 28. Felelős: Ketskés J.

ELŐSZÓ.

Az a nyolc tanulmány, amely most a nyilvánosság elé kerül — voltaképen nem a nyilvánosság számára készült.

Katolikus férfiaknak az Actio Catholica országos központjával kapcsolatban álló, tudományos műveltségű csoportja egy évvel ezelőtt komoly lelkiismeretvizsgálatot végzett. Bizalmas megbeszélések során súlyos kérdésekkel kívántak fenntartás nélküli őszinteséggel szembenézni. A keresztény humanitás eszméjével ellentétben álló és az országot végveszélybe döntő, a közelmultban uralmon volt ideológia megbukott. De vajjon katolikus meggyőződésük feláldozása nélkül mennyiben tehetik magukévá azokat a vezérlő gondolatokat, amelyek ennek szétrombolása után a magyar állami, társadalmi és gazdasági rend újjáépülése körében olyan nagy szerepet töltenek be.

A kérdés nem volt könnyű. Tisztázni kellett a forgalomban lévő jelszavak mögött meglévő valóságos eszmei tartalmat, ha pedig kiderült — és valóban ez is derült ki —, hogy ez az eszmei tartalom a különböző irányzatok ideológiájában más és más, az egyes változatokkal külön-külön kellett szembenézni.

Még nagyobb nehézséget okozott azonban az az igazság, hogy a katolikus Egyház tanítása nem zárt

politikai, társadalmi vagy gazdasági rendszer, hanem vallás. Ennek erkölcsi törvényei azonban mégis az ember bármely téren lejátszódó cselekvőségének irányt szabnak. A meghatározott helyen és időben kialakuló állami, társadalmi és gazdasági rend viszont az emberi cselekvéseknek a gyakorlati keretét adja meg. Ez a viszony az emberi élet két tényezője közt megmagyarázza, hogy kétezer éven keresztül a vallás tanításából folyó cselekvési normák a keret minden — bármily gyökeres — változása mellett is meg tudták találni az érvényesülés útját, bár maguk változatlanok maradtak. De megmagyarázza azt is, hogy a társadalmi berendezkedés nagy fordulatai idején nem kis fáradságot igényelt a katolicizmusnak a régi rend keretei közé beilleszkedett tanait a maguk tisztaságában kielemezni, és ezen az úton elérni, hogy katolikus ember vallásos meggyőződéssel ne ragaszkodjék a régi állami, társadalmi és gazdasági rend olyan elemeihez, amelyek a vallás tanításaihoz nem tartoznak, viszont ne is adjon fel a kerethez tartozók gyanánt olyan tételeket, amelyek a vallás tanításainak örökérvényű igazságai.

Ez a súlyos probléma töltötte el annak a három férfiúnak a lelkét is, akik, mint «Isten és a szabadság zarándokai», 1831 december 30-án érkeztek — bonyodalmas előkészületek után — Franciaországból Rómába. Lamennais, Lacordaire és Montalembert, az aktivista katolikus irányzat vezetői voltak ezek a zarándokok, akik XVI. Gergely pápától tekintélyes tényezők által hevesen támadott irányzatuk jóváhagyását szerették volna megkapni.

Kétségtelen, hogy az a konzervatív irányzat, amely Franciaországban a reakció sikerét hatékonyan előmoz-

dította és a Bourbon-restaurációhoz vezetett, a maga törekvéseit a vallás tanításaival támasztotta alá és alapjában katolikus jellegű volt. Minden létezőnek a végső oka az Isten lévén, szerintük az emberek közötti rendi különbségek is az Isten rendelésének feleltek meg. Az Isten műve az állam is, amely nem szerződéssel, hanem az Isten kegyelméből alakul, és ezért földi, emberi célokat is avégből tud szolgálni, hogy az emberek az igazi, földöntúli céljukat elérjék. Éppen ezért az élet organikus középpontja a vallás, a forradalom vívmányaival szemben tehát a középkor szellemének kell győznie. Ennek a szellemnek késői kifejezői Chateaubriand, de Maistre és a többi «laikus teológusok», vonzóerejét pedig bizonyítja, hogy ebben az időben oly sok protestáns gondolkodó kereste és találta meg lelki nyugalmát a katolikus Egyház kebelén. De Maistre az összeomlott Európa újjáépítését is csak a pápai főség alatt látta megvalósíthatónak, olyan okfejtéssel, amelyet maga az Egyház ejtett el.

Hasonló alapról indult el Lamennais abbé is, aki szerint az egyén értelme fogyatékos ahhoz, hogy a tökéletes igazságot megismerje. Az egyes az igazságot csak egyetemes forrásból (raison générale) ismerheti meg, ami az isteni kinyilatkoztatásban és a pápa csalatkozhatatlan tekintélyében testesül meg. Még de Maistre tanításán is túlmenően, a pápának a királyokkal szemben politikai fennhatóságot követel, az «Unam sanctam» bullában látván az Egyház és állam viszonyának egyedül helyes megvilágítását. Lajos Fülöp uralomra jutása után azonban egy csapásra a szabadság apostolává és az ú. n. «liberális katolicizmus» szószólójává válik. Folyóiratot indít 1830-ban «Avenir» címmel «Isten és

szabadság» jeligével és abban ragyogó szellemének minden erejét veti harcba gazdasági és társadalmi téren a demokratikus ideálok megvalósulásáért. Harcot indít a népek felszabadításáért és szuverénitásáért, az Egyház és állam teljes szétválasztásáért, az egyházi személyek függőséget eredményező állami fizetésének eltörléséért, hogy az így szabaddá váló Egyház a lelkiismereti, tanítási, sajtó-, egyesülési és vallásszabadság teljes élvezetében az általános, vagyoni cenzustól mentes szavazati jog segítségével az új demokratikus rend eszközeivel tudja a maga tanítását érvényrejuttatni. A katolikusoknak szerinte az a kötelezettségük, hogy az elkobozhatatlan szabadságjogokra támaszkodjanak. «Félnek a liberalizmustól; ám tegyük katolikussá a liberalizmust. Hogy azonban a liberalizmus katolikussá válhassék, előbb liberálissá kell tennünk magát a katolicizmust.»

Ha Lajos Fülöp minisztere, Borghi herceg találóan mondta: «Nem szabad a teológia vitáiba beleavatkozni, mert hamarosan az ember ellen van minden jámbor lélek és mellette minden csirkefogó», — az Avenir is hivő lélekkel mondhatta: «Az ember soha sincs egyedül az önkénnyel szemben. Mellette van mindig az Isten, valamint az igazságos ügynek természetes ereje, mely előbb vagy utóbb, de megsemmisíti az elnyomókat».

Messze vezetne azoknak a történeti dokumentumoknak a nyomon kísérése, amelyek Lamennais és zarándoktársai szereplése körül a teológusok, királyi udvarok és kormányok körében feltámadt viharra vonatkoznak. Tény azonban, hogy XVI. Gergely pápa nem tette magáévá Lamennais álláspontját, felismerte azokat a hátrányokat, amelyek a liberalizmus maradék-

talan érvényesülése nyomán támadhatnak és a XIX. század folyamán támadtak is. «Az Isten és a szabadság zarándokai»-nak irányzatára hangzott el a válasz az 1832 augusztus 15. napján kiadott «Mirari vos» kezdetű körlevélben, amely Lamennais tanait anélkül ítéli el, hogy a konzervatívek álláspontját tenné magáévá. A pápa nem követeli magának a konzervatívek által felé nyujtott főhatalmat, sőt az első keresztények példájára hivatkozással elítéli az államhatalom ellen való fellépést.

Több, mint száz évvel ezelőtt így esett a konzervatív katolikus irányzat a katolicizmussal összehangolt régi rend túlzott védelmének, Lamennais aktivista katolikus liberalizmusa pedig az új rend elfogadása kedvéért az örök igazságok feláldozásának hibájába.

Mi tehát a helyes út?

«Jóllehet az első keresztények — mondja a körlevél — az üldözések dühétől szenvedtek, az uralkodónak és a birodalomnak nagy szolgálatokat tettek, ezt a készségüket fényesen bebizonyították nemcsak azokban az ügyekben való hűségükkel, amelyek intézése a vallással nem volt ellentétben, s amelyeket szolgálatkészen láttak el, hanem a végsőkig való kitartással, vérük ontásával a csatákban. Keresztény katonák szolgálták a pogány császárt — mondja Szent Ágoston. — Amint azonban Krisztus ügyéről volt szó, uruknak csak azt ismerték el, aki a mennyekben van. Szent Móric, a győzhetetlen hitvalló, a thebai légió vezére is éppen ezt tartotta szem előtt, amikor Eucherius feljegyzése szerint ezeket mondta a császárnak: «Katonáid vagyunk, császár, de az Isten szolgái is, amit nyiltan megvallunk. És most az sem hajt a felkelésbe, hogy az éle-

tünk forog kockán. Lásd, kezünkben van a fegyverünk, és mégsem állunk ellen, mert inkább meghalunk, semhogy öljünk». A régi keresztényeknek ez a hűsége csak még fenségesebbé válik, ha Tertullianus-szal meggondoljuk, hogy annak idején a keresztényeknek mind a száma, mind az eszközeik megvoltak ahhoz, hogy ellenségeiket ártalmatlanná tegyék.

Lamennais Párizs felé vezető útján Münchenben olvashatta a tanait igen tapintatos formában, de határozottan elítélő pápai körlevelet. Bár nem lehet tagadni, hogy élete további folyamán nem egyszer mutatott készséget arra, hogy tanait az Egyház tanításával összhangba hozza, ez a kiváló elme az Egyház számára véglegesen elveszett. Nem menthette meg az a formulája sem, hogy mindenben engedelmeskedik, amiben azt a lelkiismerete megengedi és elismeri, hogy Róma értelmezi a hagyományokat és dönt az egyházfegyelmi ügyekben, de mint keresztény, a tisztán világi ügyekben szabad gondolkodásában és cselekvésében. Ennek a két szférának a különválasztása Lamennaisnek nem sikerült, és egy későbbi (1834) írásának most már éles pápai elítélése véglegessé tette az Egyháztól való elszakadását annak a férfiúnak, aki egykor, feltűnően fiatalon, igen közel állt ahhoz, hogy a pápa bíborosi kalappal díszítse fel.

Lamennais tanítványai azonban az Egyháztól való elszakadás útján nem követték mesterüket, hanem a legtöbben, köztük különösen Montalembert, a Szentszék útmutatása nyomán megtalálták azt a mérsékelt utat, amely a XIX. század sok összeütközésen keresztül a liberalizmussal szemben az Egyház fokozatosan kiépített végleges állásfoglalásához vezetett. Ez az állás-

foglalás pedig később sem vált soha annak oly mértékű elfogadásává, mint amilyent Lamennais sürgetett. És éppen ez a magyarázata annak, hogy az Egyház tanítása töretlenül juthatott el a Rerum Novarum és a Quadragesimo Anno körlevélig, valamint a Szentatya 1944. évi karácsonyi beszédéig.

Más időkben, jórészben más gondolatok viharában, e nyolc tanulmány szerzője ahhoz hasonló válaszúton érezhette magát, mint a száz évvel ezelőtti francia katolikusok. Helyzetüket mégis lényegesen megkönnyítette, hogy míg Lamennais és társai csak utólag kapták meg tanaik pápai bírálatát, ők a lelkiismeretük szavát XII. Pius pápának a demokráciáról szóló megnyilatkozásaihoz mérhették.

A tanulmányok szerzői tudják, hogy az új idők új szellemével nem állanak úgy szemben, mint álltak annak idején azok a konzervatív katolikusok, akiknek tévedései egy évszázaddal később sem csekély mértékben járulnak hozzá ahhoz a feltevéshez, hogy katolikusnak lenni egyet jelent a reakció táborához való tartozással. Nyilvánvaló előttük, hogy a kereszténység története folyamán nem fordult elő világi oldalról megvalósított olyan rendszer, amely a keresztény humanizmussal élesebb és kibékíthetetlenebb ellentétben állott volna, mint a faji mítoszra alapított német fasizmus, az új demokratikus eszmék ellenlábasa. De azt is világosan érzik, hogy nem szakadtak el hitük tanításától sem úgy, mint Lamennais tette, hanem elődeikként a thébai légiót és az Egyházzal megbékélt Montalembert-t tisztelik. Semmi ok sincs tehát arra, hogy a nyilvánosság elől visszatartsák azokat az írásaikat, amelyekkel talán segítségére sietnek sokaknak azok sorai-

ban, akik tájékozódást keresnek az általuk tárgyalt problémakörben.

«Azok a népek, amelyeknek szellemi és erkölcsi alkata elég józan és termékeny, megtalálhatják a maguk kebelében és megadhatják a világnak, a demokráciának azokat a hírnökeit és eszközeit... akik megvalósíthatják az igazi demokráciát» — olvassuk XII. Pius pápa 1944 karácsonyán elhangzott beszédében.

Bár e szavak elsősorban a törvényhozó hatalomban részes népképviselőkről szólnak, ez a füzet is méltán indulhat azzal a reménységgel a maga útjára, hogy szerzői az igazi magyar demokrácia megvalósulásához e munkájukkal hozzá fognak járulni.

Budapest, 1946. Árpádházi Szent Erzsébet ünnepén.

Nizsalovszky Endre,
az A. C. kulturális szakosztályának
országos elnöke.

Perneczky Béla:

A korszerű demokrácia.

1. A demokrácia körül valósággal bábeli nyelvzavar kavarog. Nem csupán azok nem értik meg egymást, akik a demokráciát csak divatból, vagy csak jelszóként emlegetik, de igen gyakran más malomban őrölnek olyanok is, akiknek a demokrácia komoly elmélyedést követelő probléma vagy politikai programm, sőt mi több, világnézet és lelki élmény. Ez a nyelvzavar hovatovább elviselhetetlenné válik, mert kizárja a közélet legelemibb kérdéseiben való tájékozódást és eligazodást és így megakadályozza egy nyugodtabb és kiegyensúlyozottabb politikai élet kialakulását.

A nyelvzavar feloldásának egyetlen módja tisztázni a demokrácia fogalmát és a vele kapcsolatos egyéb fogalmakat. A tájékozódáshoz, az eligazodáshoz elsősorban is tisztán kell látnunk. A tisztánlátáson túl azonban a magyar társadalom széles rétegei hiányát érzik egy politikai tanításnak, amely — amellett, hogy a demokrácia nyelvzavarát kiküszöböli — a közéleti haladás számára széles és messzemenő távlatot nyit. Ilyen politikai tanításra van szükségük azoknak a katolikus tömegeknek is, amelyek egyrészt tisztában vannak azzal, hogy a multat mégegyszer restaurálni nem lehet, az igazi reakcióval szemben tehát feltétlenül a haladás szellemét képviselik, másrészt azonban — világnézetük miatt — igen sokban nem fogadhatják el a szocialista-kommunista elveket és komoly fenntartások nélkül nem követhetik a haladásnak azt az útját, amelyet a kommunizmus vagy a szociáldemokrácia mutat. Miután pedig a magyar politikai köztudat a marxizmuson kívül nem ismer egy irányzatot sem, amelynek hasonlóan kiforrott és kerek egészet képező politikai elmélete lenne, ezek a katolikus tömegek tanácstalanul várják a felvilágosítást, hogy a politikában az adott viszonyok között merre haladjanak.

Azt mondhatná valaki, hogy a katolikus tömegeknek ez a problémája csupán látszólagos, mert hiszen a kétségek eloszlatása céljából nincs más dolguk, mint az evangéliumhoz fordulni. Hogy az evangéliumhoz kell fordulnunk, az igaz. De nem azért, hogy a keresztény valláserkölcsből készen kapjuk az új idők katolikus politikai doktrináját — az evangélium nem politikai iskola —, hanem azért, hogy a kereszténység etikája alapján magunk dolgozzuk ki az állami és társadalmi rendnek az isteni törvénnyel összhangzatos szabályait. A közélet gyakorlati kérdéseire a világnézetünknek is megfelelő válaszokat nekünk magunknak kell megadnunk és a válaszok rendszeréből nekünk magunknak kell megszerkeszteni a katolikus magyar politikai tanítást.

Ennek a katolikus magyar politikai tanításnak legfontosabb tárgya a korszerű demokrácia. «Az állami élet jövő berendezése kétségtelenül csak a demokrácia elvei szerint történhetik» — szegezi le *Mindszenty* hercegprímás körlevele. Valóban a demokrácia az a politikai adottság, amely a problémáknak vitán felülálló kiindulópontja és axiómája. Mint a továbbiakban látni fogjuk, a demokrácia értékelése ezt a tényt megnyugvással is fogadja.

De mi a demokrácia? *Lincoln* Ábrahám meghatározása, — «a nép kormányzása a nép által, a népért». — találó és szép, de túl általános. Már pedig a demokráciáról helyes képet csak akkor alkothatunk magunknak, ha nem általánosítunk, hanem éppen ellenkezőleg eleve tisztázzuk, hogy többféle demokrácia van. Beszélnek nyugati és keleti, polgári és proletár-demokráciáról, parlamentáris, prezidenciális demokráciáról, liberális, népi és szovjetdemokráciáról, politikai, gazdasági és kulturális demokráciáról. Ezek a megkülönböztetések többé-kevésbbé eltérő osztályozási szempontok eredményei s a demokrácia ekként adódó válfajai egymásba átnyúlnak, vagy pedig pusztán színeződést jelentenek.

A legcélszerűbbnek látszik elsősorban is a demokráciának azt a történelmi képletét vizsgálni, amelyet

általában liberális demokrácia névvel illetnek. Ezt követőleg foglalkoznunk kell a liberális demokrácia sarkos ellentétével, a szovjetdemokráciával, majd pedig az ú. n. népi demokráciával, amely némileg már a kettő szintézise kíván lenni. Végül a liberális demokráciára vonatkozó reformtörekvések mellett vázolnunk kell egy keresztény demokráciának a körvonalait is.

2. A liberális demokrácia születésének történelme szabadságharc az abszolút egyeduralom, a rendi korlátok, a gazdasági megkötöttség ellen. E szabadságharc nagy történelmi tényei: az 1215. évi angol Magna Charta, 1222. évi Arany Bullánk, az 1291. évi svájci Örökös Szerződés, az 1579. évi utrechti unió (a németalföldi szövetséges tartományok köztársaságának alapító levele), az 1628. évi angol Petition of Rights, az 1776. évi amerikai függetlenségi nyilatkozat, az 1788. évi amerikai alkotmány, az 1789. évi francia forradalomban az emberi jogok kijelentése. Ily fényes évszámok között folyt le az a fejlődés, amely megérlelte, majd XIX. századbeli általánossá vált alakjában virágzóvá tette a liberális demokráciát.

A liberális demokrácia legjellemzőbb vonásai: a politikai egyenlőség, a képviseleti jelleg, a szabadságjogok biztosítása, s a gazdasági és szociális közömbösség.

A politikai egyenlőség azt jelenti, hogy az állampolgárok mindegyike az államhatalom gyakorlásában egyenlő feltételek mellett vesz részt. Előjog senkit sem illet meg, külön terhet senki sem köteles viselni.

Az ókori városállamokban a politikai jogegyelőség gyakorlatilag tartalmasabb volt, mint a liberális demokráciában. Ott a nép közvetlenül gyakorolta az államhatalmat, itt a demokrácia inkább csak abban áll, hogy a nép egy tanácskozó és határozó testületet (parlamentet) választ, amely a törvényhozó hatalom birtokosa, s amelytől a végrehajtóhatalom is függ annyiban, amennyiben ez utóbbi gyakorlásáról az alkotmány másként nem gondoskodik. A liberális demokrácia tehát nem közvetlen, hanem közvetett, ú. n. képviseleti demokrácia. *Concha* meghatározása szerint «a képviselet

lényege az, hogy az államtagok bizalma által egyes kiváló egyénekből oly szervek alkottatnak, amelyek szuverén jellegű funkciókat gyakorolnak a választóktól jogilag függetlenül, de erkölcsileg az általános jónak annál inkább lekötve».

A liberális demokrácia képviseleti jellegét hangsúlyoznunk kell. A liberális demokráciában a népakarat nem a maga nyerseségében, ú. n. közvetlen akciókban jut kifejezésre, hanem az alkotmány csatornarendszerén keresztül.

A szabadságjogok az egyént védik az állammal szemben. A védelem célja kettős. Egyrészt bizonyos körben a perszonalizmust szolgálja: megtámadhatatlan tért alkot az egyéni érvényesülés, az emberi személyiség tökéletesedése és fejlődése számára, ahová nem hatolhat be a népakarat sem. Ebből a szempontból legjelentősebb a személyes szabadság, a vallásszabadság, a nevelés szabadsága, a gazdasági szabadság. Mindezek a szabadságjogok megadják az állam polgárainak jogbiztonságát, amely felett a jogállam őrködik. Másrészt a szabadságjogok nyujtotta védelem, a jogrend a demokratikus intézmények jó működését is biztosítja: elhárítja a politikai jogok gyakorlásának befolyásolására irányuló illetéktelen törekvéseket, valamint lehetővé teszi valódi közvélemény kialakulását. Ezért nem lehet meg a liberális demokrácia a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság, az egyesülési és gyülekezési szabadság, a pártképződés szabadsága nélkül. Jegyezzük meg, hogy a Magyarország államformájáról szóló 1946 : I. törvénycikk bevezető része mindezeket tételesen felsorolja, majd pedig ünnepélyesen kinyilatkoztatja, hogy mindezektől a «természetes és elidegeníthetetlen» jogoktól «egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja».

A liberális demokrácia jellemzéséül az iménti elemzésen kívül rá kell mutatnunk arra, hogy ez az állam-

forma annak a kornak az eszmevilágából táplálkozik, amelyben a városi polgárság, a tiers état kiküzdötte politikai függetlenségét. A kor polgára, — mint *Eötvös* József mondta, — «nem követel egyebet az államtól, mint hogy minél tágasabb mezőt nyisson neki, melyen önálló munkássága által létet és hatáskört maga alkothasson magának». Ez a követelmény szűkre szorítja az állami hatalom befolyásának körét, lecsökkenti és leegyszerűsíti az állami feladatokat arra a mértékre, ami éppen csak, hogy szükséges a gazdasági tevékenységet kifejtő polgárok jogbiztonságainak megőrzéséhez. Így a liberális demokratikus állam érdektelen a gazdasági és szociális problémák irányában, amiért neutrális államnak nevezhető.

3. Minden, ami emberi, tökéletlen és viszonylagos értékű. A politikai rendszerek, államformák, alkotmányok is mind eredendő hibákban szenvednek, e hibák az idő múlásával egyre jobban kiütköznek, s a viszonyok változása a régebbi intézményeket részben vagy egészben elavultakká teszi. A liberális demokrácia sem kerülhette el sorsát: ma már nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket az állammal szemben támasztunk. Először is nem képes ellenállni azoknak a gazdasági hatalmaknak, amelyek a kapitalizmus kifejlődése következtében felhalmozódtak és kevesek kezében összpontosultak. Másodszor nem képes eleget tenni azoknak az új feladatoknak, amelyekkel a szociális kérdések orvoslása végett a gazdasági életbe való beavatkozás szükségessége terheli az államot. Főleg ebben a két pontban lehet összefoglalni a liberális demokrácia bírálatát, amely a legellentétesebb forrásokból táplálkozik, s amely korunkban mondhatni általánosság vált. A bírálatban, amelyet erőteljesebben a marxizmus kezd el, osztozik a fasizmus, a német nemzeti szocializmus, Salazar, a Quadragesimo Anno, Wilson, Roosevelt, s a korszerű demokráciának számos elméleti, valamint gyakorlati képviselője.

A marxizmus szerint a polgári-demokrata parlament csak jogilag képviselete a népnek, csak fikció az,

hogy az egyetemes nemzetit szolgáló intézmény, valójában a proletáriátus kizsákmányolását lehetővé tevő gépezet. A liberális demokrácia csak politikai demokrácia, amit *Adler* Miksa formális demokráciának is nevez, mert «benne a demokratikus eszmének egész egyenlőségi tartalma a jog egyenlőségének puszta formájára szorítkozik». *Sztálin* megállapítása, hogy «a burzsoá alkotmányok rendszerint arra szorítkoznak, hogy leszögezik a polgárok formális jogait, de nem gondoskodnak e jogok megvalósításának feltételeiről».

A fasizmus és a német nemzetiszocializmus állandóan hangoztatta, hogy a liberális demokrácia a plutokráciával egyértelmű, hogy állítólagos szabadsága tartalmatlan üres váz. A tömeget lázadásra hívta fel azok ellen, akik a demokrácia álarcát önző céljaikra használják. Minthogy pedig a liberális demokráciát azonosította magával a demokráciával, a szociális problémák megoldásának nevében az egész demokráciát támadta.

Salazar vallotta : «Mi antiliberálisok vagyunk, mert biztosítani akarjuk az emberi szabadságjogokat, míg a liberalizmus néha azt is elvette tőlünk, amink volt, s képtelennek mutatkozott rá, hogy biztosítsa számunkra azokat, amelyeket megszerezhettünk volna. Demokrataellenesek vagyunk, mert a mi demokráciánk, mely látszatra a népre támaszkodott s azt állította, hogy azt képviseli, eljutott addig, hogy csak a választások napján emlékezett vissza a népre. Mi fel akarjuk emelni ezt a népet, meg akarjuk védeni, s kiragadni a plutokrácia rabszolgaságából».

A *Quadragesimo Anno* szerint «nem csupán a vagyon, hanem félelmetes gazdasági hatalom, valóságos zsarnoki hatalom halmozódik fel egyeseknél». Ez a «fölhalmazott gazdasági hatalom harcra vezet . . . hatalomért az állam felett». Az állam «önös érdekek akaratlan, megláncolt rabszolgája lett».

Wilson nem habozott kimondani, hogy «az Egyesült Államok kormányának urai az Egyesült Államok egyesült tőkepénzesei és gyárosai». «Miként régi időkben — mondja *Roosevelt* — az állami központi hatalom

eleinte menedék, majd fenyegetés volt, ugyanúgy ma egy zárt gazdasági rendszerben az összpontosított és nagyravágyó finánchatalom többé nem a nemzeti törekvések szolgája, hanem veszedelem.»

Végül a liberális demokrácia bírálatai között idézzünk egy szemelvényt a mai magyar napisajtóból is. A Szabad Nép Svájcról, mint «az áldemokrácia hazájáról» cikkezett. «A hegyi parasztok demokráciája a legreakciósabb nagyipar, finánctőke kezébe került s ez megtartotta vázát, formai törvényeit, amíg azok uralmát nem veszélyeztették, de kizárta a demokrácia igazi tartalmát, a nép uralmát, a nép jogainak minden fölé helyezett védelmét, ami nélkül a titkos választójog, a szövetséges kisállamok önkormányzata, a szabad iskolázás, a szólás és írás joga és a többi szinte puszta játékszabály csak jó a folyton vesztő felet, a népet a játékasztalhoz kötni.»

A tanulság, amit a liberális demokrácia bírálatából ily ellentétes világnézetű bírálók levonnak, természetesen igen különböző és szétágazó. A fasiszták, német nemzeti szocialisták és *Salazar* szerint a demokrácia meghalt. Új államra van szükség, amely berendezkedésében félretolja a kiélt demokráciát.

A marxizmus tanai értelmében a történelem, a dialektikus materializmus törvényeit követve, túlhaladott azokon a gazdasági viszonyokon, amelyeknek a burzsoá állam, a liberális demokrácia megfelelt. Az új államnak «új módon demokratikus államnak kell lennie a proletárok és általában a vagyontalanok érdekében» — mondja *Lenin*. Következésképen a demokrácia nem halt meg, hanem igazában most van születőben, sőt a kommunisták szerint éppen a szovjetdemokrácia képében már meg is született.

A liberális demokrácia válságából a harmadik tanulságot főként az angolszászok vonják le : a demokráciát meg kell reformálni, korszerűvé kell tenni. *Roosevelt* szerint «új feltételek új követelményeket támasztanak az állammal és azokkal szemben, akik az államot vezetik» *Cripps* a korszerű demokráciáról ír. *Carr* «az új demo-

krácia megszületésének előfeltételeit» vizsgálja : «A demokráciát újra meg kell fogalmazni, mint olyan kormányformát, amely ... a gazdasági hatalmakkal szemben is hatásos politikai jogokon alapul». Körülbelül ebben a gondolatkörben mozog *Benes* is : «Nem kétséges, hogy a jövő demokráciája nagy mértékben át fogja venni azt, amit ma gyakorlatilag a másik három kormányrendszer — fasizmus, nemzetiszocializmus és kommunizmus — elismert és megvalósított, azaz a hatalom egy bizonyos szaporítását és az állam néhány új funkcióját».

Ime a három tanulság : *a)* a demokrácia a multté ; *b)* az igazi demokrácia a szovjetdemokrácia ; *c)* a XIX. század demokráciáját meg kell újítani. A három tanulságnak a liberális demokráciával szemben három attitűd felel meg : ellenséges, tagadó és orvosolni akaró. Önként érthető azonban, hogy ez a csoportosítás csak a főbb típusokra szorítkozik, s vannak vélemények, irányok, amelyek eltérő sajátságokat tüntetnek fel.

4. Hogy a demokrácia a multté lenne, óriási tévedés, amely mellett nyugodtan elmehetünk. Annál nagyobb probléma a szovjetdemokrácia, amely a liberális demokráciának sarkos ellentéte. Igyekezzünk rögzíteni a szovjetdemokrácia lényeges jellemvonásait is. Ezek a proletárdiktatúra, az egypártrendszer, a direktakció és az etatizmus.

A proletárdiktatúrát demokratikus gondolatnak minősíteni első percben bizonyára feltűnő. Hiszen demokrácia és diktatúra úgy viszonylanak egymáshoz, mint a tűz a vízhez. A proletárdiktatúrát azonban abban a sajátos értelemben kell vennünk, ahogyan azt a marxisták és leninisták használják. Szerintük minden állam diktatúra, mert az állam az osztályokra tagolt társadalomnak osztályuralomra épített politikai szervezete, s e szervezetben a közhatalom gyakorlása mindig uralmi tény : diktatúra. A liberális demokrácia voltaképen a polgárság diktatúrája, amely azon alapul, hogy a burzsoázia a politikai, azaz a formális jogi egyenlőséget gazdasági és társadalmi túlsúlyának érvényesíté-

sére és szentesítésére használja ki A polgári diktatúra tehát a kormányzatból kirekeszti a tömegeket. A proletárdiktatúra ellenben — *Lenin* szavaival élve — «éppen azokat a tömegeket vonja be az állam demokratikus kormányzatában való állandó, feltétlen és amellett döntő jellegű részvételre, melyeket még a legdemokratikusabb burzsoá köztársaságokban is a valóságban a politikai életből és a demokratikus jogok és szabadságok gyakorlásából ezer fogással és mesterkedéssel kizártak».

Már most a szovjetdemokrácia államában a proletáriárus zárja ki a burzsoáziát, mégpedig nyiltan és formálisan. Amidőn *Lenin* fentebb idézett kijelentését tette és azt állította, hogy az új államnak «új módon demokratikusnak kell lennie a proletárok és általában a vagyontalanok érdekében», mindjárt hozzáfűzte, hogy egyúttal «új módon diktatórikusnak a burzsoázia ellen». *Sztálin* szerint pedig a «proletáriátus diktatúrája nem lehet ‚teljes' demokrácia, nem mindenkire, gazdagra és szegényre is kiterjedő demokrácia».

A proletárosztályon, valamint «a proletárosztály által vezetett osztályokon»: az ú. n. dolgozó parasztságon és dolgozó értelmiségen túli társadalmi rétegeknek az államhatalom gyakorlásából való kirekesztése részben az egypárt-rendszer segítségével, részben pedig a direktakció elvei alapján történik. A pártnak a szovjetdemokráciában egészen más a jelentése és feladata, mint a liberális demokráciában. A kommunista (bolsevik) pártról a lenini elmélet azt tanítja, hogy az a proletárosztály élgárdája, — a szovjet alkotmány 126. §-ának szövegezésében —: «a dolgozók élcsapata a szocialista rend erősbítéséért folytatott harcukban, és vezető magva a dolgozók összes szervezeteinek, társadalmiaknak épúgy, mint államiaknak». A párt tehát egy olyan politikai rend, amely kiemelkedik a társadalomból, sőt a proletárosztályból és amelynek hivatása, hogy a társadalom különböző szerveinek összhangzatos működéséről és irányításáról gondoskodjék. A szovjet alkotmány idézett szakasza az egyesülés szabadságát a

Szovjetunió polgárai számára bizonyos korlátozással és bizonyos célra biztosítja, a pártszabadságot azonban nem ismeri. Idevágó rendelkezése kijelenti, hogy «a munkásosztálynak és a dolgozók rétegeinek soraiból való legaktívabb és legöntudatosabb polgárok a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjában egyesülnek». A szovjet alkotmány eme rendelkezéséhez *Sztálin* azt a magyarázatot fűzte, hogy «több párt, tehát szabadság több párt részére csak olyan társadalomban lehet, ahol antagonisztikus osztályok vannak, melyeknek érdekei egymással ellentétesek és összeegyeztethetetlenek . . . a Szovjetunióban nincs talaj több párt létezése számára, tehát ilyen pártok szabadságára sem».

A direktakció fogalma a szocialista mozgalomnak azzal az irányával kapcsolatos, amelyet szindikalizmusnak neveznek. A szindikalizmus azt hirdette, hogy a munkásságnak nem a parlamenten keresztül (parlamentáris akció) kell kiküzdenie politikai céljait, hanem a saját szervezetei által vezetett közvetlen tevékenység (direktakció) útján. Ez a tanítás a demokrácia tartalmából a népakarat közvetlenségére helyezi a súlyt. A liberális demokrácia — mint láttuk — képviseleti demokrácia, amelyben a népakaratból csak az alkotmány csatornarendszerén és szűrőin keresztül lesz állami akarat. Közben a népakarat kétségtelenül elveszti eleven erejét és több-kevesebb elváltozáson megy keresztül. A direktakció gondolata visszatérés akar lenni a közvetlen demokráciához. A nép szavát kívánja hallatni és érvényre juttatni a proletáriátus szervezetei által.

A szovjetek egy-egy gyár, üzem munkásainak, parasztoknak szervezetei, amelyekben a proletáriátus és vezetése alatt általában a tömegek a közvetlen demokráciát élik. *Sztálin* mondja, hogy «a szovjetek maguknak a tömegeknek közvetlen szervezetei, vagyis legdemokratikusabb szervezetei». «A szovjet hatalomban — mondja ugyanő — a helyi szovjetek egyetlen általános államszervezetté egyesülnek és formálódnak, a proletáriátusnak, mint az elnyomott és kizsákmányolt tömegek élcsapatának és mint uralkodó osztálynak

állami szervezetévé, a szovjetek köztársaságává.» Igy lett a szovjetrendszer a proletárdiktatúra államformájává.

A szovjet államformát módosította a sztálini alkotmány, amikor áttért a képviseleti demokráciákban dívó választási rendszerre. Szovjetoroszország törvényhozó testülete immár nem a szovjetek kiküldötteiből tevődik össze, hanem a Legfelsőbb Tanácsot közvetlen, egyenlő, általános és titkos választójog alapján területi választókörzetek szerint választják. A Legfelsőbb Tanács azonban mégis különbözik a liberális demokrácia parlamentjeitől abban, hogy a lajstromos választás egyetlen egy lajstrom alapján történik. A jelölésnél azután újra kiütköznek a proletárdiktatúra közvetlen demokráciájának vonásai. A lajstromot ugyanis lényegében a proletáriátus szervezetei, a kommunista párt és a szakszervezetek állítják össze. Minthogy pedig egypártrendszer mellett választástechnikai lehetetlenség a lajstromon végrehajtott egyéni változtatásokkal a hivatalos jelöléstől eltérő választási eredményt elérni, a szovjetdemokrácia ma is töretlen.

A szovjetdemokrácia negyedik jellemvonásaként az etatizmust jelöltük meg. Akik ismerik az állam elhalásáról szóló marxista tanítást, első pillanatra ezen is megütközhetnek. Ezzel szemben rámutatunk arra, hogy a termelőeszközöknek társadalmi tulajdonba vétele Szovjetoroszországban jelentős részben állami úton megy végbe. A szocializálás jórészt államosítást jelent. Továbbá a gazdasági élet szabályozását, a gazdasági tervezést és szervezést is az állam végzi. A szovjetorosz államhatalom tehát nemhogy gyöngült volna, hanem erősödött. Igen érdekes az a magyarázat, amelyet az elmélet és a gyakorlat közötti eltérésre *Sztálin* adott: az állam csak akkor hal el, «ha megszűnik a kapitalista környezet, ha szocialista környezet fogja felváltani». «Az állam elhalása nem az államhatalom gyöngülésén, hanem annak maximális erősödésén keresztül fog jönni.» Mindenesetre a tényekkel tusakodnék az, aki az államosításban, valamint a hatalmas gazdasági tervekben

nem lenne hajlandó felismerni az etatizmusnak igen messzemenő megvalósítását.

5. A népi demokrációról azt mondottuk, hogy az némileg már a liberális demokrácia és a szovjet demokrácia szintézise kíván lenni. Vajjon teljesül-e ez a kívánság? sikerül-e a szintézis? Erre csak akkor tudnánk felelni, ha a népidemokrácia mibenléte tisztán állana előttünk. Sajnos, bármi sokan hirdetik a demokráciának ezt az ú. n. népi típusát, senki sem akadt még, aki lényegét csak megközelítő pontossággal is megjelölte volna, s mindeddig a gyakorlat sem alakított ki egy olyan képletet, amely népi demokráciaként elhatárolható és meghatározható lenne. Azok közül a szórványos megállapítások közül, amelyek a népi demokráciát közelebbről érintik, *Erdei* Ferenc ismertetésére és *Rákosi* Mátyás egy kijelentésére kell figyelemmel lennünk. *Erdei* szerint a magyar népi demokrácia «a nép felszabadulásának a politikai módszere éspedig nem aranyszabályokkal körülírt nyugvó rend, hanem felszabadulási folyamat». Ez harcot jelent, s a harcban a nép szervezetei — pártok, szakszervezetek, szövetkezetek, nemzeti bizottságok, üzemi bizottságok, hozzátehetjük: földigénylő bizottságok, termelési bizottságok — a fegyverek. Ebben a jellemzésben a direkatkció domborodik ki, s a jellemzett demokrácia közeláll a proletár diktatúra szintén közvetlen demokráciájához.

Rákosi Mátyás egy beszédében azt állapította meg, hogy a kommunisták az adott viszonyok között azt értik demokráciának, «ha egy ország vezetésére és ügyeinek intézésére a munkásoknak, parasztoknak és a haladó értelmiségnek van döntő befolyásuk». Azt az egyáltalán nem lényegtelen kérdést, hogy vajjon ez a befolyás milyen módon, milyen demokratikus formák között történjék, ez a megállapítás sajnos nem érinti. Már pedig a demokrácia elsősorban mégiscsak államforma, ami az államhatalmak gyakorlásának rendjét van hivatva megszabni. Az viszont, hogy az ország vezetésére és ügyeinek intézésére milyen társadalmi rétegeknek van döntő befolyásuk, a többségi elv érvényesülése

esetében ténykérdés. Úgy értsük-e tehát *Rákosi* követelményét, hogy a minden állampolgárra kiterjedő teljes demokrácia és a többségi elv fenntartandó, s ha ezek mellett de facto az ú. n. dolgozó-osztályok befolyása a döntő, akkor demokrácia van, ellenkező esetben nincs? Avagy pedig úgy, hogy az aktív politikai jogokat csak a munkásságnak, parasztságnak és a «haladó» értelmiségnek szabad megadni?

Amidőn a népi demokráciát vizsgálgatjuk, önkéntelenül emlékeznünk kell az első világháborút követő osztrák népköztársaságra és ennek demokratikus gyakorlatára, amelyet az ausztromarxisták «funkcionális» demokráciának neveztek. Az a jellemzés, amelyet Ottó *Bauer* az osztrák népköztársaságról ad, rendkívül hasonlít a mai magyar viszonyokhoz. A népköztársaság «Ausztriában 1919-től 1922-ig nem a parlamentáris demokrácia eredménye volt, hanem éppen megfordítva a funkcionális demokrácia eredménye, amely a parlamentáris demokráciát korlátozza és helyesbbíti, a proletáriátus parlamenten kívüli hatalmának eredménye, amely a burzsoázia parlamentáris többségét megakadályozta abban, hogy osztályuralmát helyreállítsa». Egészen röviden azt mondhatnánk tehát, hogy a demokráciának ez a gyakorlata direktakcióval ellensúlyozott liberális demokrácia. A liberális demokráciát formálisnak minősítik; a «funkcionális» jelző a formalizmus ellentétét kívánja érzékeltetni. Max *Adler* szerint «azt akarja mondani, hogy a parlamentaris demokráciával szemben, amelyben a társadalom széles rétegeinek jelentősége és hatalma nem jut megfelelően kifejezésre, ezt a hiányosságot az említett hatalmi csoportoknak parlamenten kívüli funkciójával kell pótolni». A mikéntről, a formáról bizony az ausztromarxisták sem szólnak. Ezért alig fér kétség ahhoz, hogy a funkcionális demokrácia állandó politikai erőpróba volt, amely nem az alkotmányos rend medrében bonyolódott le. Pedig elvégre annak sem lenne akadálya, hogy a parlamenten kívüli funkciónak, másszóval a direkakciónak is megadjuk a maga alkotmányos formáját.

6. A népi demokrácia attitűdje a liberális demokráciával szemben inkább tagadó, mint orvosolni akaró. Az orvosolni akarás attitűdjét, mint említettük, elsősorban az angolszászok öltik fel. Különösen a második világháború ideje alatt az angolszász politikai elméletnek és gyakorlatnak talán az volt a legfőbb problémája, hogy miként tehetnének szert a totális államokban tapasztalt erős kormányhatalomra anélkül, hogy a demokratikus önkormányzat gondolatát elvetnék, vagy megsértenék. *Roosevelt* már az elnöki szék elfoglalása alkalmával a kongresszushoz intézett üzenetében felvetette a kérdést, hogy az Egyesült Államok alkotmánya megfelelő-e a vezérlés és a fegyelmezett haladás módszereinek. Úgy találta, hogy e módszert teljes mértékben alkalmazni lehet abban az államformában, amelyet az amerikaiak atyáiktól örököltek, mert az amerikai alkotmány «oly egyszerű és praktikus, hogy mindig fennáll a lehetőség, egyes részeinek átcsoportosítása és súlypontjuknak áthelyezése révén, rendkívüli szükségleteknek eleget tenni anélkül, hogy lényeges formáiból bármit is veszítene».

A korszerű állam már régen levetette magáról a gazdasági és szociális közömbösséget, amely a liberális demokráciának jellemvonása volt. Ezáltal tömegesen egészen új feladatok tornyosultak az állam elé. Új kötelezettségek, új felelősségek terhelik az államot és — hogy megint *Roosevelt*et idézzük — ő volt az, aki New Dealjét akként jellemezte, hogy alatta az «államnak a gazdasági élettel szembeni kötelezettségeiről és felelősségéről megváltozott fogalmat» érti. Az állam új feladatait és új kötelezettségeit fejezik ki — alkotmányos szabadságjogok alakjában megfogalmazva — az ú. n. új szabadságok is: a munkához, a méltó emberi megélhetéshez való jog, a félelemtől, elnyomatástól és nélkülözéstől való mentesség. Az új szabadságok valósítása, az új feladatok teljesítése az államforma szerkezetének és a kormányzás irányának olyan megváltoztatását kívánja, amely alkalmassá teszi az államot a vele szemben támasztott követelmények kielégítésére.

Röpke is észrevette, hogy az állam a XIX. századtól örökölt formájában és kormányzási módszereivel nem képes a szociális és gazdasági élet terén beavatkozó politikát folytatni. Ebből azonban azt a következtetést vonta le, hogy az államnak el kell ejtenie a beavatkozást: «bizalomraméltó állam . . . előfeltételeit csak azáltal teremtjük meg, hogy lemondunk az intervencionizmusról». Szerinte «nem az az erős állam, amely mindenbe beavatkozik és mindent magához von», hanem amely távoltartja magát a gazdasági érdekek küzdelmeitől. Ilyen liberalizmussal természetesen ma már semmit sem kezdhetünk, *Röpke* álláspontjára is csupán azért hivatkoztunk, mert belőle is kiderül, hogy beavatkozó államnak a liberális demokrácia állama nem megfelelő.

Az Egyesült Államok alkotmányát *Roosevelt* azért tarthatta alkalmasnak arra, hogy a modern állam feladatait teljesítse, mert ú. n. prezidenciális kormányzata van. Amíg a parlamentáris kormányzatban a végrehajtó hatalom túlságosan függ a törvényhozó hatalmat gyakorló parlamenttől, addig a prezidenciális demokráciában a parlament és a végrehajtó hatalom (a közigazgatás) egészséges egyensúlyban vannak. Már most a korszerű angolszász politikai elmélet bizonyítottnak veszi, hogy az intervencionizmusra és a gazdasági hatalmasságokkal szembeni tekintély érvényesítésére egyes vezéregyéniségek sokkal alkalmasabbak, mint nagy létszámú tanácskozó testületek, mint amilyen a parlament is. Amint *Carr* kifejezte: «a modern demokrácia úgylátszik, mindjobban igényel egy kormányfőt, aki elég erős, hogy fölötte álljon ama gazdasági érdekek játéka fölött, amelyek a képviseleti gyűléseken kifejezésre jutnak, s hogy ha kell, uralkodjék rajtuk». Ez nem Führerprinzip, mert a Führert, a fasiszta vezért nem választják és azt nem lehet elcsapni. Legfeljebb egy roosevelti vezérről lehet szó, aki alkotmányosan kerül az állam élére és aki alkotmányosan felelősségre vonható. De a lényeg, hogy az államhatalom gyakorlásának súlypontja ne annyira a törvényhozó hatalmon, mint inkább a végrehajtó

hatalmon, ne a parlamenten, hanem a kormányon legyen. A parlamentnek főleg azt a feladatot juttatnák, hogy nagy elvi kérdéseket, a politika alapvonalait, a jogszabályok kereteit határozza meg. «A legjobb, amit a parlament tehet — mondja *Carr* —, szándékainak némileg határozatlan kinyilatkoztatása s azután messzemenő felhatalmazás a végrehajtó hatalomnak a keresztülvitelre.» Ez az alapgondolata *Cripps* «Korszerű demokrácia» című munkájának is Az eredményes parlamenti munka lehetővé tétele és ezen a réven a demokrácia alapgondolatának, az önkormányzatnak a megmentése érdekében *Cripps* helyesli, hogy a jogszabályalkotás tevékenységét a parlament a kormányra és egyéb közületi szervekre átruházza. Szerinte «ez a megoldás gyors, alkalmas és eredményes, feltéve, hogy hatékonyan ellenőrizhető». A demokrácia problémája nem az, hogy «megszabaduljunk ettől az új jogszabályalkotási találmánytól, amely megfelel a modern követelményeknek, hanem hogy megelőzzük az önkényuralom keletkezését».

7. Ha a demokratikus közélet kérdéseit katolikus megvilágításba kívánjuk helyezni, mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy az Egyháztól távol áll minden klerikalizmus. Klerikalizmus lenne, ha az Egyház maga akarná megállapítani az evilági időleges rend törvényeit, ha ilyen vagy amolyan társadalmi berendezkedéshez, államformához ragaszkodnék vagy általában hatáskört követelne magának a világi élet szabályozásában. Az államformára nézve XIII. Leo mondja, hogy «az igazságosság sérelme nélkül szabadságukban áll a népeknek oly államformát választaniok, amely akár jellemüknek, akár ősi intézményeiknek és szokásaiknak jobban megfelel». X. Pius szerint «tévedést és veszedelmet jelent a katolicizmust elvileg bármely kormányformával összekapcsolni».

A klerikalizmustól való tartózkodás természetesen nem jelenti azt, hogy az Egyház kizárólag az örök életre irányítaná figyelmét és teljesen elfordulna az időleges rendtől. Az Egyház tanításán alapuló katolikus társadalombölcselet megállapít bizonyos elveket, követelmé-

nyeket, amelyek támpontul szolgálnak a világi hatalom számára, hogy az időleges rend szabályozásában helytelen útra ne tévedjen. Megint csak elsősorban az államformára nézve ismernünk kell a katolikus társadalombölcselet tanítását az állam céljáról. Az állam célját XII. Pius a következőképen írja körül: «Az állam tevékenysége, politikai és gazdasági téren egyaránt, a közjó állandó biztosítására irányul. Vagyis azokra a külső feltételekre, amelyek a polgárok összességének szükségesek ahhoz, hogy kifejtsék képességeiket és kötelességeiket, anyagi, szellemi és vallási életüket».

Tudnunk kell, hogy az Egyház kárhoztat mindennévennevezendő diktatúrát. Ennek megfelelően támogatja a kisebbségi jogokat. XII. Pius együttérez a sokat szenvedett népekkel, amelyek «keserű tapasztalataik alapján — állapítja meg az 1944. évi karácsonyi beszéd — a legnagyobb elszántsággal szegülnek ellene minden önkényuralmú, bírálhatatlan, érinthetetlen és kizárólagos hatalmi rendszernek». A francia katolikusok tapsolnak *Attlee*-nek, aki a következőképen határozta meg a demokráciát: «A demokrácia nem egyszerűen a többség kormánya: olyan többségi kormány, amely tiszteletbentartja a kisebbség jogait».

A katolikus társadalombölcselettel merőben ellenkezik a totális állam gondolata. Az Egyház az állam hatáskörét csak annyiban ismeri el, «amennyiben a család és más szervezetek, amelyeket természetadta jogos elsőbbség illet meg, nem elegendők, másrészt pedig az Isten üdvözítő akarata nem jelöl ki az Egyházban más egyetemes jellegű társaságot az emberi személy szolgálatára és vallási céljainak megvalósítására». Így XII. Pius. Ugyanő jelentette ki, hogy «a természetjog és a kinyilatkoztatott igazság változhatatlan elvein nyugvó józan demokrácia éppen az ellenkezője annak a romlottságnak, amely a törvényhozásban zabolátlan és korlátlan hatalmat tulajdonít az államnak». Idevág és a katolikus társadalombölcseletet követi *Truman* egy nem régen tartott beszédének az a megállapítása, hogy «az európai győzelem . . . győzelme volt annak az esz-

mének, amely . . . az emberi lény méltóságán és annak elgondolásán alapszik, hogy az állam szolgája és nem parancsolója népének».

Ezen a ponton a legnagyobb a fasizmus tévedése, amely az államot öncélnak tekintette és a hitlerizmusé, amely a faj szolgálatába állította. De a természetjog szempontjából nem kielégítő a bolsevizmus álláspontja sem, amely a proletáriátus, az osztályfogalmakkal körülhatárolt nép érdekét tartja szemelőtt, habár kétségtelenül közelebb áll a keresztény világnézethez. *Davies* szavai szerint «a nemzetiszocialista filozófia oly kormányt alkotott, amely valójában a kereszténység altruista alapjainak tagadásán nyugszik . . . A kommunista szovjetállam főbb céljaiban — az emberek testvériességének szolgálatában — a kereszténységgel együttesen működhetne».

A katolikus társadalombölcseletnek azt a tanítását, hogy az egyes ember személyisége és a személyiséggel kapcsolatos isteni gondolat az az érték, amelyet az államnak, a közületnek, a rendnek szolgálnia kell és hogy ekként az egyéni kompetencia korlátozása csak annyiban jogosult, amennyiben éppen a személyiség kibontakozásának előfeltételét adja, perszonalizmusnak nevezzük. A perszonalizmust élesen meg kell különböztetni az individualizmustól. Amíg az individualizmus a szabadságot fölébe helyezi a tekintélyiségnek, a perszonalizmus a szabadság és tekintélyiség egyensúlyba hozására törekszik. Az állam csak akkor szolgálhatja az egyént és a szabadságot, ha megvan a kellő tekintélye. XV. Benedek a társadalmi zavarok egyik okát éppen abban látja, hogy «általában nem tisztelik azok tekintélyét, akik kormányoznak». Az Egyház a tekintélyt épúgy a természetjogból származtatja, mint a szabadságot». «A tekintélyt nem alkotják — mondja XIII. Leo —, hanem egyszerűen azt döntik el, hogy ki fogja a tekintélyt gyakorolni.»

Ami különösen a demokráciát illeti, a fentebbi elvekből önként adódik, hogy az Egyháznak a demokratikus államforma rokonszenves. Nagyon találóan

mutat reá *Moór* Gyula arra, hogy «mind a kereszténységnek, mind a demokráciának központi gondolata az emberiesség, az ember». Ebből vonja le azt a nyilván helyes következtetést, hogy «a keresztény-gondolatvilág... velejéig demokratikus». A demokrácia pedig «tulajdonképen a keresztény gondolatban gyökerezik». A demokrácia iránti rokonszenv megnyilvánulása vonul végig XII. *Pius* híres 1944. évi karácsonyi beszédében. Kiemelkedik az az ítélet, hogy «a világ sohasem zuhant volna ebbe a szerencsétlen háborúba, ha lehetőségünk lett volna a közhatalmi tevékenységnek bírálására és rendreutasítására». A bajt az okozta, hogy egyes kormányok elszakadtak a néptől, függetlenítették magukat minden demokratikus ellenőrzés alól és így fék nélkül rohantak vesztükbe. Éppen ezért a Pápa megérti, ha ma «magában a népben keresnek hatékony biztosítékot» avégett, hogy «hasonló szerencsétlenség meg ne ismétlődjék». Magyar viszonylatban pedig már idéztük a hercegprímás sokat támadott körlevelének azt a részletét, amely szerint «az állami élet jövő berendezése kétségtelenül csak a demokrácia elvei szerint történhetik».

8. A katolikus álláspontot közéleti kérdésekben nemcsak az jellemzi, hogy alkalmazkodik a katolikus államböcselet elveihez és követelményeihez. Aki katolikus, az egyszersmind egyetemes szemlélettel kezeli a felvetődő problémákat. Ez a módszer katolikus mivoltunk profán parancsa, amelyet a kereszténység valláserkölcsi tartalmán túl ösztönösen követünk valahogyan úgy, ahogy *Babits* Mihály vallja: «Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló katolikus igazságban! Másszóval: hiszek igazságban, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein». A katolikus, vagyis egyetemes szemlélet a végletek tompítására, az ellentétek kiegyenlítésére, az átellenes partok áthidalására kötelez. Mi is tehát szükségképpen azoknak a táborába tartozunk, akik a demokrácia problémájában szintézist keresnek. Ez a legfőbb politikai feladat, amelyet a század felad számunkra: megalkotni a hidat — mint *Cripps* mondja

— «a mi csődötmondó XIX. századbeli demokráciánk és a szabad és hatékony kormányzat ama jövőbeli állapota között, amelyre valamennyi politikai hitvallás számos képviselője áhítozik».

Az áthidaló kísérletekkel, a szintézisre törekvéssel kapcsolatosan azonban van egy bökkenő. Sikerülhet-e az áthidalás? sikerülhet-e az olyan szintézis, amely politikai spekuláció gyümölcse? Vajjon képes-e a politika a fejlődés irányának a meghatározására? Nincsenek-e a történelemnek, a társadalom életének olyan törvényei, amelyek legfeljebb annyi lehetőséget biztosítanak a politika számára, hogy a fejlődés ütemét siettesse vagy esetleg hátráltassa?

A történelmi materializmus szerint a társadalmi fejlődés a materialista dialektika törvényeit követi. A történelem nem más, mint «a társadalom anyagi létformáiban», azaz — a lényeget tekintve — a termelési viszonyok alakulásában végbemenő dialektikus mozgás visszfénye. Miként a dolgok általában (a dialektika *Engels* szerint «a természet, társadalom és gondolkodás általános mozgására és fejlődésére vonatkozó tudomány») a társadalom anyagi létformái is ellenmondást foglalnak magukban. A két ellentétes elem küzdelmében áll a dialektikus mozgás. A küzdelem eredménye, hogy az ellentétek «kiegyensúlyozzák, semlegesítik, megbénítják egymást». A két ellentétes elem eként új formát hoz létre, amely szintézisük.

A materialista dialektika szerint ez a folyamat játszódik le a polgári társadalom ellenmondásokkal terhes létformáiban, így annak minden intézményében, közöttük az államéletben, az államformában is. A szintézis a szocialista-kommunista társadalmi lét, amelyhez természettudományos következetességgel eljut a fejlődés. A történelmi materializmus tehát tévedésnek tartja azt a szemléletet, amely szerint a polgári társadalom formáival szemben a szocialista-kommunista eszme töltené be az antitézis szerepét s a szintézist ezekből kellene megalkotni. Ennek megfelelően a liberális demokrácia reformjára irányuló elméletek

valóraváltását is hiú fáradozásnak tekinti, mert a történelmi szükségszerűség választást nem enged. *Adler* Miksa ezt úgy fejezi ki, hogy «a marxizmusban válik először lehetővé a tudománynak és a politikának az a nagyszabású egysége, amely szerint csakis egy bizonyos politika lehetséges». A politika tehát voltaképpen a társadalmi fejlődés törvényeihez való alkalmazkodás művészete. Amint *Sztálin* mondotta «a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységét nem ‚kiváló személyiségek' jámbor óhajaira, nem az ‚ész' vagy ‚általános erkölcs' stb. követelményeire, hanem a társadalmi fejlődés törvényszerűségeire, e törvényszerűségek tanulmányozására kell felépíteni.»

A tudomány jelenlegi állapota mellett azonban egyáltalán nem tekinthető igazoltnak, hogy a dialektika a mindenség mozgásának egyetemes törvénye lenne. De ha így is volna, s a történelem kulturális és politikai síkon is ugyanúgy dialektikusan fejlődne, mint állítólag az anyag, külön kellene igazolni azt, hogy a történelem dialektikája teljesen a termelési viszonyok dialektikájától függ. Már pedig a tárgyilagos történelembölcselet előtt nyilvánvaló, hogy először a történelemben a kötöttség mellett szabadság is érvényesül, vagyis a történelem fejlődése, legalább részben, az ember irányító akaratától is függ. Másodszor annyiban is, amennyiben a történelmet természeti erők kötik, a gazdasági tényező korántsem kizárólagos, hanem a történelmi események több együttható tényező eredőjeként következnek be. Nem lehet tehát akadálya a demokrácia olyan szintézisének, amelyet katolikus, azaz egyetemes szemléletünk segítségével kívánunk a liberális demokrácia orvoslására alkotni, figyelembevéve a liberális demokrácia sarkos ellentétét, a szovjet demokráciát is. A mi szintézisünk azonban nem a materialista dialektika szintézise, hanem tudatos válogatás és politikus egységbefoglalás, amely felöleli mind a liberális demokráciát, mind a szovjetdemokráciát, mind pedig a demokrácia korszerű kialakítására vonatkozó egyéb kísérleteket és elméleteket.

9. A korszerű demokrácia tehát a demokrácia különböző válfajainak a szintézise, mégpedig a mi szemünkben olyan szintézise, amelyet a katolikus társadalombölcselet elvei és követelményei szerint alkotunk meg. A katolikus társadalombölcselet elvei és követelményei szerint válogatjuk ki a korszerű demokrácia elemeit és ugyanez elvek és követelmények szerint kapcsoljuk össze a kiválogatott elemeket korszerű demokráciává. A liberális demokráciától átvesszük a politikai egyenlőség és a képviseleti jelleg fogalmi jegyeit, nemkülönben a szabadságjogok biztosítását. A szovjet demokráciából magunkévá tesszük a direktakció elvének egy bizonyos mértékű alkalmazását, a szakszervezeti eszmét: az állammal szemben is védett hatáskört, kompetenciát kívánunk biztosítani olyan népi szervezeteknek, amelyek a népakaratot nem az államon keresztül, hanem közvetlenül kívánják valósítani. Az intervencionizmus a szovjet demokráciának is sajátja, de éppen úgy vezető szempontja minden olyan javaslatnak, amely a liberális demokrácia javítását, orvoslását célozza s így különösen fontos része a nyugati angolszász reformtörekvéseknek. Annál több okunk van reá, hogy az állami beavatkozást a korszerű demokrácia jellemvonásai közé soroljuk. Végül nem maradhat ki a korszerű demokráciából az orvoslásnak az az eszköze és iránya, amelyet az erős végrehajtóhatalom, az erős állam kívánalmának nevezünk.

Ha a politikai egyenlőséget és a képviseleti jelleget összevonjuk, a korszerű demokráciának a mondottak értelmében öt jellemző vonását jegyezhetjük fel, úgymint: *a)* politikai egyenlőséggel párosult képviseleti demokrácia; *b)* a szabadságjogok biztosítása; *c)* szakszervezeti demokrácia; *d)* állami beavatkozás; *e)* erős végrehajtóhatalom, erős állam. E jellemvonások felismerése, állítása megannyi tétel, amelyet igyekszünk röviden megokolni.

a) A korszerű demokrácia államformájának kialakításában tehát irányadó legyen a képviseleti demokrácia és a politikai egyenlőség.

Az állam célja a közjó, az egyetemes nemzeti érvényrejuttatása. Ezt a célt elvben az az államforma tudja legeredményesebben szolgálni, amely a képviseleti rendszert a politikai egyenlőséggel párosítja. Láttuk azonban, hogy a liberális demokrácia, noha képviseleti jellegű, s a politikai egyenlőség alapján áll, a gyakorlatban nem egyszer elhajlik a közjótól, az egyetemes nemzetitől. Az államformának ezt a fogyatékosságát vajjon úgy igyekezzünk-e orvosolni, hogy a közvetlen akciónak a képviseleti rendszer rovására az állami akarat kialakításában is teret engedünk? vagy hogy a politikai egyenlőséget korlátozzuk? A szovjetdemokrácia mindkettőt megteszi, amikor a szovjetek hatalmát megalapozza és amikor a politikai jogokból — amint a multszázadbeli reformkorban mondták: az alkotmány sáncaiból — a társadalom egy részét kizárja. Ezzel azonban, nézetünk szerint, távolodik az állam céljától. Ha a liberális demokrácia gyakorlatilag nem képes a közjó, az egyetemes nemzeti mindenkori érvényrejuttatását biztosítani, a szovjetdemokrácia nem kívánja már elvileg sem. A szovjetdemokrácia nem egyetemes, hanem résszerű demokrácia, s annál résszerűbb, mennél nagyobb aránylag egy társadalomnak a proletárosztályon és a proletárosztály által vezetett osztályokon túli rétege.

A képviseleti rendszer és a politikai egyenlőség mellett tehát ki kell tartanunk, s a liberális demokrácia gyenge oldalait nem annyira az államforma, mint inkább a kormányforma terén kell megerősítenünk. Ez azonban már a sorban utolsó tételünkbe vág.

Ami pedig különösen a politikai egyenlőség hiányait illeti, ezeket pótolni lehet az állampolgári nevelés és a politikai kultúra színvonalának emelésével is. A dolog elevenjére mutat rá a Pápa, amikor leszögezi, hogy «a képviselőházi tagok erkölcsi emelkedettségének, gyakorlati alkalmasságának, szellemi rátermettségének kérdése a demokratikus kormányzatban minden népnél élet vagy halál, haladás vagy hanyatlás, gyógyulás avagy örökös betegeskedés kérdése». Ez arra mutat,

hogy a politikai problémák megoldását nemcsak az alkotmánytan körében kell keresni, hanem az egészséges politikai életnek meg vannak az erkölcsi és kulturális előfeltételei is, amelyek nélkül a legkifogástalanabbul megszerkesztett politikai intézmények sem működhetnek jól.

b) A szabadságjogok biztosításának világnézeti megokolását bővebben és kellőképpen kifejtettük akkor, amidőn fentebb a katolikus Egyház álláspontját ismertettük. Az egyéni szabadságjogok világnézeti megalapozásán túlmenőleg azonban tudnunk és hangsúlyoznunk kell azt is, hogy e jogok a demokrácia kifogástalan működésének biztosítékát is képezik. Különösen a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, valamint az egyesülési és gyülekezési jog azok, amelyek nélkül a demokrácia erei elmeszesednek, vérkeringése megakad. Ezekből az egyéni szabadságjogokból vezethető le a pártalakulás szabadsága, amihez a demokráciának ragaszkodnia kell, vagy ha nem ragaszkodik, nem is demokrácia. A pártalakulás szabadsága szükségképen magában foglalja a többpárt-rendszert. Az egypártrendszer merőben antidemokratikus. *Moór* Gyula megjegyzi, hogy «antidemokratikus az, amit a kommunista pártnak, ennek a kiválasztott kisebbségnek, a munkásosztály élcsapatának a szerepéről tanít» a bolsevizmus. Demokráciában a többségnek tiszteletben kell tartania a kisebbség jogait, annál inkább a kisebbségnek a többségét. A kisebbségnek az a joga, hogy többséggé váljon ha tud. Akkor azután őt terheli a kötelesség, hogy ugyanezt a jogot az új kisebbség számára biztosítsa.

c) Harmadik tételünket úgy is fogalmazhatnánk, hogy a politikai demokrácia mellett szociális demokráciára is szükség van. A szociális demokrácia kiépítésének legelső és legfontosabb ténye az önkéntes kezdeményezéssel létesített ú. n. szabadszakszervezetek elismerése és hatáskörük megállapítása. A szakszervezetek közéleti befolyása arra hivatott, hogy súlypontot alkosson a formális jogi egyenlőséggel visszaélő gazdasági hatalmak ellen, s az állammal párhuzamosan, azt ki-

segítve vagy annak mulasztásait pótolva védelmezze az új szabadságokat: a nélkülözéstől mentes emberi élethez, a munkához és a méltó emberi megélhetéshez való jogot.

A szakszervezeti hatáskör megállapításánál a Quadragesimo Anno-ra kell hallgatni: «Amit az egyes ember önmaga a saját erejével elvégezhet, nem szabad a társadalmi tevékenység körébe utalni, s hasonlóképen amit kisebb és alacsonyabbrangú közületek elintézhetnek, azt nagyobb és magasabb közület jogosan nem vonhatja a maga hatáskörébe». A munkásvédelem túlnyomó részét a szakszervezeti kompetencia körébe lehet és kell utalni. A szakszervezeti mozgalomban rejlő gondolatot azonban tovább kell fejleszteni. Miután nem élünk egyosztályú társadalomban, a munkásság körén kívül is szükség van szakmai egyesülésre, hivatási szervezkedésre. Rendezni kell továbbá a szakegyesületekbe való belépés feltételeit és azt a kérdést, hogy a szakegyesület mennyiben képviseli az egész szakma, hivatás érdekeit. *Tardieu* hibáztatja, hogy az állam «nemzedékeken keresztül csupán az egyesnek az egyeshez való viszonyát szabályozta . . . A modern világ követelményei azt akarják, hogy — egy átalakult társadalomban — szabályozza az egyesnek a szervezethez, a szervezetnek a szervezethez és a szervezetnek az államhoz való viszonyát is».

A gazdasági egyesületeknek a közéletbe való beillesztése egyesek szemében talán fasiszta eszméket súrol. Az aggodalmak eloszlatása végett idézzük Jacques *Maritaint:* «A korporatív szervezet . . . a jelen követelményeinek annyira első vonalában fekszik, hogy különböző elnevezések alatt és különböző eszmények szolgálatában Szovjetoroszországban és a fasiszta Itáliában egyaránt valóra váltották». Persze a valóraváltás módja, s ezen van a hangsúly, itt is, ott is merőben más. Mindaddig, amíg a szakegyesületben az autonómia sértetlenül fennáll, használjunk bármilyen elnevezést, a testületi szervezkedés megfér a legszigorúbb demokráciával is. Az autonómia a lényeges a keresztény államböl cselet

szerint is. A katolikus felfogású «hivatásrend», a szó szoros értelmében vett szerves képződmény, mert a foglalkozás közösségének természetes alapján önkéntes kezdeményezésből és szabad társulásból kel életre, nem pedig állami kényszer útján. Egyébként még a revizionista liberális *Röpke* is elismeri, hogy «a hivatási és gazdasági egyesületek sokat ígérő lehetőségeket nyujtanak és az állam, valamint a gazdasági élet egészébe való helyes beillesztésük esetében beválhatnak».

d) Szükség van a gazdasági élet állami szabályozására és bizonyos fokú szervezésére. Amikor ezt megállapítjuk, a szociális demokráciánál is tágabb értelemben gazdasági demokráciára gondolunk. Az államnak a gazdasági élettel szemben új kötelességei állanak fenn. Az állam nem lehet semleges abban a társadalmi harcban, amelyet a gazdasági hatalom összpontosulása idézett fel. Latba kell vetnie erejét avégett, hogy a demokratikus elvek a gazdasági életet is áthassák.

A gazdasági oligarchia talaja a korlátlan versenygazdálkodás. A gazdasági hatalmasságok megfékezésére irányuló politikának önként adódó első szakasza tehát az állami beavatkozás és irányítás. A gazdasági demokrácia problémái jórészt a versenygazdálkodás és az irányított gazdálkodás feszültségéből adódnak. Az intervencionista állami gazdasági politika azonban a gazdasági felszabadítást csak akkor szolgálja, ha a beavatkozás és szabályozás irányát és mértékét is függetleníteni tudja a gazdasági hatalmasságok befolyása alól. Az a gazdasági oligarchia, amely kénytelen-kelletlen számolt az állami beavatkozással, most már az államra terpeszkedett rá, s ellenőrzése és befolyása alá vonta magát az intervencionista politikát. A korszerű demokráciának az a legnagyobb kérdése, hogy milyen módon lehet a beavatkozó gazdaságpolitikát folytató államot az illetéktelen gazdasági befolyásoktól mentesíteni? hogy miként képes a demokrácia tekintélyét a gazdasági hatalmakkal szemben fenntartani?

A fasizmus és a hitlerizmus úgy vélte, hogy ezt a problémát a demokrácia nem is tudja megoldani, ha-

nem diktatúrára, Führerprinzipre van szükség. Sikerült így a mosdóvízzel együtt a gyereket is kiönteni a kádból. A New Deal ezzel szemben történelmi példát mutatott arra, hogy a tekintélyiség eszméjének azt a mértékét, amellyel az állam képes a gazdasági oligarchiát megfékezni, demokratikus, sőt alapjában a liberális demokrácia elveit valló állam is valóra válthatja.

A gazdasági demokráciáról szólva nem mulaszthatjuk el, hogy legalább néhány szóval érintsük az államosítás kérdését. Nézetünk szerint meg kell találni a helyes mértéket a szélsőséges magántulajdoni rendszer és a termelő eszközöknek a teljes államosítása között. Az államosítás inkább csak ott indokolt, ahol a gazdasági élet szabad folyásában monopol helyzetek alakultak ki s csupán a magán monopoliumnak állami monopoliummá való átalakításáról van szó. Rá kell továbbá mutatnunk a messzemenő államosítás ama nagy veszélyére, hogy annak révén lassankint mindenki az államtól függő helyzetbe kerül s a személyiség független kifejlődésének még az a tényleg nem túlságosan tágkörű lehetősége is elvész, amelyet a magántulajdoni rendszer enged. Ha lehet, inkább ellensúlyozni kell a magántermészetű gazdasági hatalmat, semmint azt még tovább halmozva az állam kezébe összpontosítani.

e) «A demokratikus államnak... igazi és hatékony parancsoló hatalommal kell rendelkeznie» — mondotta 1944. évi karácsonyi szózatában XII. Pius. *Davies* azt írja, hogy «az általunk ismert civilizáció állandó engedmények eredménye individuális jogok kárára és egy központi tekintély javára a közjó érdekében». Még a liberális irányú *Röpke* is olyan «valóban erős államot» akar, amelyet «az érdekcsoportoktól való függetlenség és a tekintély és az összesség képviselőjét megillető méltóság hajthatatlan érvényesítése» jellemez.

Hogy milyen állam az erős állam, arra nézve utalunk az új angolszász politikai iskolának fentebb már ismertetett elveire. Ez az iskola a parlamentáris demokráciáról a prezidenciális demokrácia felé hajlik. Erős állam, amelynek erős a végrehajtó hatalma. A liberális

demokráciában a súlypont általában a törvényhozó hatalmon nyugodott, a korszerű demokráciának ezt a súlypontot némileg át kell helyeznie a végrehajtó hatalomra és olyan közjogi rendszert kell felépítenie, amelyben ez a súlyponteltolódás a demokrácia alapeszméjének sérelme nélkül képes az állami tekintélynek az erős exekutíva útján való érvényesülését garantálni.

Meg kell jegyeznünk, hogy az állami tekintélyt nemcsak a gazdasági oligarchia fenyegeti, hanem a társadalmi szervezkedés közvetlen akciója is túltenghet és fölveheti a versenyt az államhatalommal, sőt dacolni is képes vele. Amint a testületek kompetenciáját meg kell védeni az állammal szemben, épúgy az állami kompetenciát is védelemben kell részesíteni minden olyan támadás ellen, amely az állami kompetencia sérelmére vezet.

10. A korszerű demokrácia tételeinek részletesebb kifejtése további feladat. Ha ezt a feladatot teljesítjük, sőt mi több, az eszmék és gondolatok tisztázása, a célok és eszközök meghatározása, az utak és módozatok megkeresése után programmot alkotunk, akkor birtokba vesszük annak a demokráciának a fogalmát, amelyet XII. Pius úgy definiált, hogy «az emberi méltóságnak megfelelő s a természettörvénnyel és Isten kinyilatkoztatott tanításával egybehangzó demokrácia».

Hogy a demokrácia nyelvzavarát ne fokozzuk, ezt a demokráciát valamilyen jelzővel kell illetnünk, s hangsúlyoznunk kell, hogy ez a demokrácia nem azonos más demokratikus képletekkel. Nem azonos a liberális demokráciával, de nem azonos a népi demokráciával vagy a szovjetdemokráciával sem. A leghelyesebbnek látszik ezt a mi demokráciánkat keresztény demokráciának nevezni. Ez ellen csupán egyetlenegy, mégpedig inkább taktikai természetű megfontolás szól. A keresztény jelzőt nálunk Magyarországon, sajnos, lejáratta az inkább csak nevében keresztény 25 esztendős politika. Ha a katolikus felfogásunknak tűzpróbáját kiálló demokráciát keresztény demokráciának nevezzük, sikerül-e tiszta és őszinte politikai ideálunkat megkímélni attól,

hogy ezt az ú. n. kurzuspolitika örökségének bélyegezzék s ezáltal sárbarántsák? Képesek leszünk-e megvédeni a keresztény demokráciát a várható ráfogástól és rosszindulatú gyanúsítástól, hogy csak takaró azok számára, akik az elmúlt negyedszázad álkeresztény politikáját akarják felmelegíteni?

A kereszténységnek már sokszor akartak nyakába varrni a keresztény kurzus bűneinél sokkalta nagyobb bűnöket, amelyeket az Egyház méltatlan szolgái, fiai követtek el. A kereszténységet mégsem sikerült a népek tíz- és százmillióinak lelkében megingatni. A kereszténység magasztos eszméi ma is hódítanak, sőt a tengerentúli világrészeknek az európai kultúrkörbe való szorosabb bekapcsolódásával a kereszténység egyre diadalmasabb világnézetté válik. Ennek ellenére nem szabad a keresztény jelzővel könnyelműen bánni, s erejében elbizakodva indokolatlanul használatba venni. Ha azonban politikai programmunk demokráciája méltó arra, hogy keresztény demokráciának neveztessék, vállalnunk kell a küzdelmet, amelyet igazunk megvédése kíván.

A védelemre eredményesen leginkább úgy vállalkozhatunk, hogy elől járunk az álkeresztény politika megtagadásában és elítélésében. Az 1918—19-es forradalmak utáni kereszténynek mondott politika lényegében ellenforradalommá törpült, a nagy magyar kérdésekre, szociális, gazdasági és kultúrális problémákra adott forradalmi válaszok tagadásában merült ki, de maga alig kereste e problémák régóta nélkülözött megoldását. A keresztény kurzus a szó szoros értelmében — nem csupán úgy, ahogy ma úton-útfélen mindenkinek a fejéhez vagdossák — reakciós volt.

Mi nem vagyunk reakciósok! Ki a reakciós? Nagy általánosságban szólva az, aki a társadalmi haladással ellentétes irányba tör. A reakció fogalma eként a haladás fogalmától függ. Miután pedig a haladást különbözőkép fogják fel, a reakció is többféle értelmet kap. A materialista dialektika elképzelésében a haladás törvényszerű mozgás, amelynek menetét természettudományos pontossággal ki lehet számítani és ki lehet

mutatni, hogy a haladás a szocialista-kommunista életforma felé tart. Ily értelemben mi katolikusok szükségképen a reakció táborába jutnánk, mert a marxista világnézetet nem tesszük magunkévá.

Máshogyan alakul azonban a kép, ha a haladást a spiritualista szemléletnek megfelelően határozzuk meg. A spiritualista szemlélet szerint a haladás eszmények felé való törekvés. Mi előttünk katolikusok előtt örök eszmények világítanak, a kultúra eszményei és azok között a szociális igazságosság. Tudjuk, hogy elérni talán soha el nem érhetjük, de tudjuk azt is, hogy erkölcsi parancs kötelez a társadalmi igazságosság irányában a haladásra, s reakciósnak minősítünk mindenkit, aki nem munkálkodik velünk együtt azon, hogy a társadalmi viszonyok állandó javítása révén ezt az eszményt mindjobban megközelítsük.

Vox temporis vox dei! *Faulhaber* maga mondta jelszaváról, hogy az nem azt jelenti, mintha «minden kor saját korszerű ízlésének megfelelően új erkölcsi törvényeket, új sínai táblákat alkothatna. Az állami életben a népek cserélgetik az alkotmányokat, megváltoztatják a törvényeket, rendelkezéseket. Az isteni erkölcsi törvény az idők változásai fölött áll». De jelenti a jelszó azt, hogy a kor kívánalma az Isten akarata, s az Isten akarata, hogy a közélet problémáit mi, katolikusok a haladás — az eszmények, az igazságosság felé való haladás — jegyében megoldani segítsük. Minthogy pedig a keresztény demokrácia az az államforma, amelyet a fennálló viszonyok között a legalkalmasabbnak látunk arra, hogy a haladásnak alkotmányos keretét megadja, a keresztény demokrácia megvalósításáért síkra szállani, azért küzdeni erkölcsi kötelességünk.

«A kor hangja Isten hangja! A kor hívása Isten hívása!»

Kecskés Pál:

A keresztény társadalombölcselet szempontjai.

Az Actio Catholica nem politikai egyesülés, hanem a katolikus társadalom világnézeti tájékozódásának a szerve. E hivatásának megfelelően, a korszerű demokrácia kérdését a keresztény társadalombölcselet szemszögéből szeretném megvilágítani, azt gondolva, hogy ezzel hozzájárulhatok a történeti fejlődést tanulságosan szemléltető és a jelenre nézve figyelemreméltó szempontokat nyujtó bevezető előadás kiegészítéséhez. A jelen problémáinak a megítélésénél is megbízhatóan eligazít a keresztény világnézet szerves részét képező társadalomszemlélet, melynek alapjait a keresztény ókor egyházatyái vetették meg, továbbépítették a középkor, a reneszánsz és a mult század második felében megújhodó skolasztika művelői. Ennek a társadalomszemléletnek az elveire támaszkodnak a pápák is szociális irányú megnyilatkozásaikban.

Időtálló megoldást nyujt ez a társadalomfilozófia *egyén és közösség* viszonyának a kérdésében, melynek feszítő ereje mutatkozik a demokrácia egyensúlyi helyzetének ingadozásában. A demokrácia szabadságot ígér az egyénnek, ugyanakkor azonban biztosítania kell az össztársadalom javát. Hogy a kettő összeegyeztetése nem megy nehézség nélkül, a liberalizmusnak a közjót, a kollektivizmusnak az egyéni szabadságot veszélyeztető hatásaiban nyilvánul meg. Az elviselhetőnek mondható egyensúlyi helyzetet csak az egyéni szabadságot és a közjót összhangba hozni képes morális erők biztosíthatják, melyeknek ma is leggazdagabb hordozója a keresztény lelkiség.

Ismeretes a kereszténység egyéniség-tisztelete. Ez azonban semmiesetre sem azonosítható magát a társadalomtól elszigetelő s kizárólag a maga javára néző individualizmussal. A keresztény magatartás a társa-

dalommal vonatkozásban nem az individualizmus, hanem a *perszonalizmus*. A kettő élesen megkülönböztetendő. Az embernek a kereszténység által vallott alapvető értékét személy-volta, a szellemi képességeiben nyilvánuló istenhasonlóság s a személyek személyéhez, Istenhez való szétbonthatatlan viszonya adja. Isten az emberi lélek teremtője, fenntartója, létének végső célja. Nem Kant fedezte fel az ember személyi értékét, az ember igazi létmivoltának meg nem felelő túlzott autonomizmusával azt inkább veszélybe hozta, az ember személyi méltóságát maga Krisztus hirdette meg, midőn halhatatlan lelke végtelen értékének tudatára ébresztette. Ez a Krisztus által felébresztett személyiségtudat indította meg a keresztény kultúrában azt az egyenjogosító folyamatot, mely a nő, a gyermek, a rabszolga degradált társadalmi helyzetét megszüntette.

Az embernek személy-voltában lehetőségként adott szellemi képességeit, melyekkel a kultúra alakítására hivatott, öntudatos, önmagát alakító tevékenységgel kell kibontakoztatnia. Ezzel teljesíti immanens életcélját, személyiséggé formálódását. E cél megvalósítása feltételezi a társadalom ébresztő, segítő, serkentő, fejlesztő ráhatását. Személyiséggé az emberi személy csak társadalmi együttélésben, a társadalom hordozta kultúra elsajátításával s annak fejlesztésében való részvétellel, a társadalmi szolgálattal válhat.

Amilyen meggyőződéssel hangsúlyozza a kereszténység az emberi személy önmagában való értékét, épolyan határozottsággal hirdeti annak a társadalom átfogó közösségébe való szerves beletartozását is. Nem fejezi-e ezt ki mindennél jobban a főparancsolat szerves részét képező felebaráti szeretet minden emberrel szemben kötelező parancsa? Vagy el lehet-e vitatni a természetes társadalmi életre is a legmagasabbrendű, a természet rendjét meghaladó közösség szellemének a hatását, amelyet a corpus Christi mysticum, Krisztus misztikus testének tudata hirdet, mely Krisztust vallja annak a testnek a fejének, melynek tagjai a keresztség és a hit által vele és általa egymással egyesült lelkek?

Nem sugároztatja-e szét az erkölcsi világ kozmoszába a legmagasabbrendű étoszt ennek a természetfölötti közösségnek a parancsa: «A testben ne legyen meghasonlás, hanem a tagok egymásért szorgoskodjanak. Ha tehát az egyik szenved valamit, együtt szenved vele minden tag; vagy ha az egyik tag megdicsőül, együtt örvendez vele valamennyi tag». (I. Kor. 12, 25—27.)

A keresztény társadalombölcselet az emberi együttélés legalapvetőbb és legszilárdabb értékeket biztosító formájának a közösséget tekinti. A közösség nem homogén elemek halmaza, mint a tömeg, nem is mesterséges szervezés eredménye, mint a szabad társulás alakulatai, hanem a vérségi, lelki, erkölcsi kapcsolatok révén bizonyos természetszerűséggel kialakuló szerves egység, amelybe az egyén mint személy és funkciója szerint jelentős «tag» illeszkedik be az ő személyi céljával találkozó közösségi cél megvalósítására s amelyben a közösség önmaga javát szolgálja a tagnak nyujtott védelemmel és segítséggel. Az emberi természet kétirányú, egyéni és közösségi rendeltetésének megfelelően, az egyént a közösség értéktudata formálja és irányítja, viszont a közösségnek tiszteletben kell tartania a személyiséget, mert csak a személy önátadásának mértékében valósíthatja meg a maga rendeltetését is. Egyén és közösség bensőséges lelki viszonyában az egyén egynek érzi magát a közösséggel s a közösség magáénak tekinti az egyént.

A keresztény társadalomszemlélet szerint a közösségképződés szellemi vonzási pontja az ember személyiséggé fejlődését biztosító, de csak a társadalmi együttélésben megvalósítható érték, mely mint közös jó az emberi kultúra iránymutatója és formálója. A célként irányító értéktartalomra tekintettel a keresztény gondolkodás a társadalmat legbensőbb mivolta szerint erkölcsi alakulatnak tekinti, melyben egyén és közösség viszonyát az erkölcs időfeletti, de az idők követelményeinek figyelembevételével alkalmazandó elvei szabályozzák. A társadalometikai elvek rendszerének előtárásában máig utólérhetetlen teljesítményt jelentenek Aquinói Szent Tamás Summájának erkölcstudományi

fejezetei. Ezek világánál a társadalom szabad cselekvési lehetőséggel rendelkező, önmagukért felelős és ugyanakkor a köznek elkötelezett személyek szolidáris, erkölcsi egységeként jelenik meg előttünk.

A szolidaritás bizonyos mértéke kétségtelenül megvalósítható egy merően természetes etika talaján is. Az óriási, nehezen felmérhető többlet azonban, amit ezzel szemben a keresztény gondolkodás nyujt, abban mutatkozik, hogy egyént és közösséget a mindkettőt átfogó legfelsőbb egység, Isten színe előtt látja. Az abszolút lét- és értékszférába való belekapcsolódás egyén és közösség nehezen elkerülhető feszültségében hathatósan érezteti mérséklő és kiegyensúlyozó hatását. A demokrácia által vallott alapértékeknek is a transzcendens, metafizikai távlatokig felemelkedni képes gondolkodás adja legerősebb biztosítékát. Az abszolút létközépponttól elszakadva leküzdhetetlen a veszély, hogy a szabadság vagy az egyéni önkényt joggá formáló szabadossággá, vagy az embert elszemélytelenesítő szolgaságot leplező jelszóvá válik. Az egyenlőség eszméje is annak a tudatnak az elevensége mellett ígéri áldásos megvalósulását, amely az egyenlőséget végső eredetében, az Isten-hasonlóságban és a közös életcélban, Istenben képes felfogni. S a testvériség eszméje akkor lesz a «humanum», az igazi emberiesség egyesítő kötelékévé, ha megérzi Annak szeretetét, aki szeretetből teremtett s akihez való hozzátartozás minden emberi egymáshoz vonzódásnak is legmélyebb alapja.

Egyén és közösség viszonyának rendezése mellett a demokrácia alakulásának másik alapvető problémája *társadalom és állam* viszonyának a kérdése. A demokrácia népuralmat jelent, a politikai jogoknak a nép egészére való kiterjesztését az egyenlőség elve szerint s a hatalomnak a nép képviselői által való gyakorlását. A népnek az államhatalomban való részvétele nem szünteti meg a társadalom jelentőségét és viszonylagos önállóságát. A társadalom és az állam alakulásában különböző szervező erők vesznek részt, különböző szerkezeti tartalmat mutat az egyik és a másik, mely nem szűnik meg azzal,

hogy ugyanaz a nép mindkettőnek tagja. Szociológiailag teljesen igazolt a keresztény társadalomszemlélet nézőpontja, melyet társadalom és állam gondos megkülönböztetése jellemez, a kettő egymáshoz rendeltségének a fenntartásával. A társadalom a kultúra széles körére kiterjedő, spontán működő erőkből kialakuló és fenntartott alakulat, mely már az államot megelőzően létezik s az állam kialakulásával sem szűnik meg. Az állam a társadalmi fejlődés bizonyos fokán megjelenő jogi és hatalmi szervezet, mely védőleg és rendezőleg fogja át a társadalmat, anélkül, hogy azt magába olvaszthatná. Az állam eredeti és elsődleges funkciója a jogrend biztosítása, ezen túlmenőleg a társadalom gazdasági, jóléti, kulturális életének irányítására nem közvetlenül, céljánál fogva hivatott, hanem a hatalmi felsőbbségével lehetővé váló védelem és támogatás nyujtásával.

Ma a társadalom az atomizálódás, a szétesés képét mutatja, melynek méreteit csak fokozza a háború bomlasztó hatása. A társadalmat nem az állam totalitásra törő hatalmi akarata szervezi ismét életképessé, hanem a társadalom belső életének *erkölcsi regenerálódása.* A társadalmi bomlás legmélyebbről ható okai az osztályharc és az eltömegesedés, mely a személyiség elvesztésével jár. Mindkettő legbiztosabban ható ellenszerét a keresztény lelkiség hordozza magában. Midőn a kereszténység az embert személyvoltának tudatához segítette, ugyanakkor a személyiség méltó élettartalmát a munkában, az Istenhez hasonlóvá tevő és az ő munkatársává emelő tevékenységben jelölte meg. A pogányságnak különösen a fizikai munkát megvető értékelésével szemben a keresztény tanítás szerint az emberi erők, képességek munka által való kifejlesztése Istentől kapott hivatás, melyet az ember mint társadalmi lény a társadalom javára fordítani hivatott. A pogány világ erőszakos hatalmi viszonyon alapuló társadalmával szemben a kereszténységgel feltűnt egy új társadalmi szerveződés elve: a szabad személyek munkaközösségének az eszméje. Ezt az eszmét hirdették a középkor skolasztikusai, mely a középkor tényleges életében, a keresz-

ténnyé lett népek társadalmában, történetileg begyökerezett társadalmi hagyományaik miatt nem valósulhatott meg ugrásszerű változással egységesen irányító elvként. De a kereszténység szelleme igyekezett az erőszakos uralmi viszony szigorát enyhíteni és segített az ember értékének, a munka tisztességének, a hivatás gondolatának ápolásával az emberi szolidarítás tudatát elmélyíteni. Az egyenlőség eszméjének érvényesítésénél maga az egyház adott példát, mely a társadalmi rendek közül legkorábban szakított a születési kiváltság elvével s az őskeresztény századoktól kezdve rendi különbség nélkül, tisztán az elhivatottság alapján vette fel tagjait a saját rendjébe. Világi téren szintén az egyház szellemének volt hatása, hogy ahol a történetileg kialakult helyzet nem állotta útját, a középkor derekán kifejlődő városokban, az ipar a céhekben az egyenlőség és szabadság demokratikus elve alapján szerveződött.

Következetesen a keresztény filozófia valóságtisztelő hagyományaihoz, a Quadragesimo Anno enciklika, melynek témája a társadalmi rend megújhodása, a társadalom újjászervezése alapjául a hivatásszerűen gyakorolt munkát jelöli meg. Az «erőszak», az osztályellentétek társadalmával szemben az emberhez méltó, kiegyensúlyozott társadalmi élet lehetőségét a «foglalkozási ágak» szolidáris együttműködésének elvében, a hivatásrendi társadalomban látja. Ennek szerveződési elve nem az osztályérdek, hanem a munka, a hivatás közössége. Oly társadalom kialakulásának az elve ez, amelybe az egyén hivatásaként teljesített munkája révén szerves tagként illeszkedik be s amelybe a köz javát szolgáló teljesítmény biztosítja számára a társadalom javaiban való részesedést. A köz javára teljesítendő munka étoszától áthatott szaktestületek egymással kooperáló szerves egysége létesíti azt a rendet a társadalomban, mely Szent Tamás találó jellemzése szerint «egység a jól tagolt sokaságban».

Voltaképeni célját, a társadalmi öntevékenység minél intenzívebb kifejtését, a hivatásos munka alapján szervezett társadalom csak öntevékenységének tény-

leges meglétével, tehát az autonómia elvének biztosításával valósíthatja meg. A szaktestületek nem tekinthetők az állami apparátus szerveinek, melyek az állam politikai akaratának a végrehajtói. Az állam nem vállalhat magára erőit meghaladó feladatokat, mintahogy a társadalom hordozta gazdag, sokrétű kultúrélet szabad fejlődést igénylő természetével sem egyeztethető össze az állami bürokrácia részletekbe menő szabályozó rendelkezése. Totális rendszerű államberendezkedés mellett kaszárnya vagy börtön képét mutatja egy-egy állam társadalma, de nem tükrözi a demokrácia szabadságát. Nemcsak az «irányított» tudomány, művészet, közgondolkodás megalázó és sorvasztó hatású a szabadságot igénylő szellemre, hanem a gazdasági kultúrára és a technikára is teherként nehezedik az egyoldalú megkötöttség.

Azonban az önkormányzati jog megkövetelése nem vonja ki a társadalmat az állam hatalmi felsőbbsége alól. Ellenkezőleg, minél differenciáltabb egy társadalom, annál inkább igényli az erős államhatalmat, mely a társadalom különböző szervezetei közti ellentétet kiegyenlíteni s a közjót biztosítani képes. De kétségtelen, hogy hatalmi feladatának az állam felsőbbrendűségének megtartásával, nem a társadalmi feladatok alámerítő terhének magáravállalásával tesz eleget.

A demokrácia az önértékének tudatára ébredt ember társadalmi igénye. Azonban a demokrácia által megkívánt emberi jogok csak a jogokkal arányos *erkölcsi felelősség* tudata és teljesítése mellett válnak a valóságos élet formálóivá. A magas etikai követelmények tudatában vallotta Rousseau, hogy a demokratikus élet nem embereket, hanem isteneket kíván. A szilárd erkölcsi erők nélkülözhetetlenségének az átérzése fordítja a demokrácia jegyében újjászülető emberiség figyelmét egyre feltűnőbben a kereszténység felé, mely ugyan nem teheti az embereket istenekké, de Isten adta rendeltetésük és Isten előtti felelősségük tudatának mélyítésével alkalmassá teheti őket egy emberségesebb társadalom kialakítására. Megtagadhatatlan erkölcsi igényeivel a korszerű demokrácia a kereszténység korszerűségét igazolja.

Karcsay Sándor:

A politikai demokrácia kérdései.

Ankétünk megelőző előadásán a korszerű demokrácia általános kérdéseiről hallottunk. Az előadás hármas irányt követett. Tisztázni kívánta először a demokrácia fogalma körüli ellentéteket, másodszor a keresztény felfogás és bölcselet álláspontját a demokráciával szemben és végül szintézisben vizsgálta a helyes demokrácia, a keresztény demokrácia elveit. Az előadásból és az azt követő hozzászólásokból a következő eredményeket foglalhatjuk össze: a demokrácia fogalma az eredeti kizárólag politikai-közjogi terminus technikusból egy politikai-szellemi-erkölcsi magatartás megjelölésévé, mondhatni világnézeti fogalommá vált, mely eszmevilágát nem csupán politikai, hanem az emberi együttélés egyéb síkjain, különösen a társadalmi és gazdasági életben is érvényesíteni kívánja. Az újkori liberális fogalmazású demokrácia jórészt éppen emiatt válságba jutott. E válság egyrészt szellemi-erkölcsi, másrészt működésbeli, funkcionális. A válságban levő liberális demokráciával szemben ellenséges, tagadó és orvosolni kívánó magatartás nyilvánul meg. E hármas attitűd közül, mi az orvolni akarás útját választottuk azért, mert bár a liberális demokráciának igen súlyos hibái vannak, ez volt az eddig ismert legfejlettebb és legjobb államrendszer. A jövő fejlődésének tehát nem a demokrácia intézményével való szakítás, hanem e hibák kiküszöbölésének útját kell választania. A fogyatkozásaiból kigyógyított demokrácia, melynek összhangban kell lennie a keresztény erkölcs és tanítás gondolataival, a korszerű demokrácia. A korszerű demokrácia a mi eszméink szerint egybeesik a keresztény demokráciával. A kereszténység és demokrácia ugyanis egymást nem kizáró, sőt a kereszténység és helyes demokrácia egymáshoz nagyon is közelálló fogalmak. *A keresztény tanítás szerint minden államrendszer*

helyes és hasznos lehet, ha a keresztény erkölcs s tanítás alapján áll és egyben szolgálja az állam célját, a közjót. Keresztény alapon akkor áll a demokrácia, ha elfogadja a hatalom eredetéről és gyakorlásáról szóló keresztény tant és tiszteletben tartja az ember erkölcsi méltóságát, személyiségét és a természetjogból fakadó szabadságait. Mi magyar katolikusok ilyen keresztény demokráciát akarunk, mely egyben intenzív reform-munkával meg kívánja valósítani a korszerű állam, korszerű demokrácia politikai, gazdasági és szociális követelményeit. Nem kizárólag konzerválni akarunk, hanem az igazi demokrácia friss, sőt forradalmi lendületének kívánunk zászlóhordozói lenni, ezért nevezzük magunkat haladó szelleműeknek.

Ez volna elmult összejövetelünk eredményeinek általam leszűrt foglalatja. E foglalat tartalmát kell most kitölteni a politikai demokrácia fogalmi körében.

A témát hármas beosztásban fogom tárgyalni. Az első részben újólag foglalkozunk, most már politikai szemszögből a demokrácia általános tanaival és ismertetni fogjuk a demokrácia szükségképeni és lehetséges politikai intézményeit.

A második részben bemutatjuk, hogy a klasszikus liberális demokrácia intézményei hogy működnek a gyakorlatban és mely tényezők azok, melyek politikai síkon az újkori demokrácia válságához vezettek.

A harmadik részben az orvoslás módjait kutatjuk és megkíséreljük a korszerű demokrácia megvalósításának feltételeit vázolni.

Sajnos anyagunk túl terjedelmes ahhoz, hogy az egyes részletkérdésekkel behatóbban is foglalkozni lehessen, ezért kénytelenek leszünk a problémák általános felvetésére szorítkozni.

A téma tárgyalásánál követett módszerünk politikai, racionális és egyetemes. (Félreértések elkerülése végett előrebocsátom, hogy a politikai szót mindenütt és mindenkor, mint államtudományi műszót értem és használom.)

Politikai módszerem azt jelenti, hogy a tárgyat, a demokratikus államberendezés rendjét nem a tételes alkotmányjog, hanem a politika szemszögéből vizsgá-

lom. Az egyes intézményeket egyrészt megvizsgáljuk a demokrácia *elvei* szempontjából, másrészt értékeljük *működése* szerint. Mint minden értékeléshez, itt is értékmérőre lesz szükségünk. Mivel már megállapítottuk, hogy számunkra a helyes demokrácia fogalma egyenlő a keresztény demokráciával, tehát értékmérőnk a keresztény államcél. *A keresztény tanítás szerint a társadalom alanya, alapja és célja az ember.* Az állam, mint társadalmi szervezet tehát szintén az emberért van. Célja egyrészt az emberi személyiség kifejlődésének és földi boldogulásának elősegítése, másrészt a *közjó* földi értelemben legteljesebb megvalósítása. Ehhez az államcélhoz viszonyítjuk tehát a demokratikus intézmények értékét.

Racionális nézőpontunk a politikaiból következik. Azt jelenti, hogy vizsgálatunkban és értékelésünkben sem doktrinér elképzelések, sem pedig az alkotmányjogi konzervativizmus előítéletei nem befolyásolnak. Minden intézményt aszerint kell elbírálnunk, hogy megfelel-e annak a célnak, amelynek elérése végett alkották.

Egyetemes végül a szemléletünk annyiban, hogy nem a helyi, vagy meghatározott külföldi államban levő politikai rendszerekről fogunk beszélni. Természetesen figyelembe kell vennünk a már adott tényeket és álláspontunkat szükség esetén az összehasonlító alkotmányjog segítségével is alá fogjuk támasztani, de igyekezni fogunk mégis azokat az alapelveket és megoldásokat felkutatni, amelyek a jelen időben mindenütt érvényesülnek, érvényesülhetnek, vagy érvényesülniök kell ahhoz, hogy demokráciáról, különösképen pedig, hogy korszerű demokráciáról beszélhessünk.

A keresztény tanítás, kezdeti álláspontunknak megfelelően, mindvégig zsinórmértékül szolgál.

I.

A demokrácia politikai alaptanai.

A tanulmány első részének gondolatmenete a következő: meghatározzuk az újkori demokrácia legvégső politikai alapintézményeit. Ezzel egyrészt a demokrácia

alapfogalmát elhatároljuk az államszervezés többi lehetséges megoldásaitól, másrészt meghúzzuk azokat a határvonalakat, amelyeket át nem léphetünk anélkül, hogy el ne hagytuk volna a demokrácia fogalmi szféráját. Ezután a lehetőséghez képest ismertetjük a demokrácia politikai berendezkedésének szükségképeni és lehetséges formáit, eljárási és szervezeti megoldásait.

Az újkori demokráciának két alapintézménye van: *az egyik a szabadságjogok rendszere, a másik pedig a hatalom gyakorlóinak a nép által való megválasztása.* Ez utóbbi alapintézmény működésének szükségképeni formája a *többségi elv* érvényesülése és a *választás.* Felvetődik még a népnek a hatalom gyakorlásában való részvételi módja, a közvetett vagy *képviseleti és a közvetlen demokrácia,* mint lehetséges formák. A lehetséges formák közé tartozik a *kormányformák* különbözőségének kérdése, míg az *államhatalmi ágak* szervezete, működése és egymáshoz való viszonya már szervezeti és eljárási kérdés.

1. *A politikai demokrácia alapintézményei* mint már említettük *a)* a szabadságjogok rendszere és *b)* a hatalom gyakorlóinak a nép által való megválasztása. Az utóbbi a demokrácia fogalmának legrégebbi, a népuralom gondolatából fakadó klasszikus eleme, az a differentia specifica, amely azt a többi lehetséges államberendezéstől már az antik kor óta megkülönböztethetővé tette. Azt jelenti, hogy a nép csak olyan politikai tekintélynek kell, hogy engedelmeskedjék, melyet közvetve, vagy közvetlenül *a választás eszközével* önmaga emelt a feje fölé. A szabadságjogok rendszerében viszont nem nehéz felismerni az újkori demokrácia filozófiai és erkölcsi alapgondolatát, *az emberi személyiség tiszteletét,* mely gondolat az emberi jogok deklarációja óta minden demokratikus jogrend alapkövévé vált. A liberalizmus demokráciája világnézetének megfelelően az emberi személyiség tiszteletét a korlátlan individualizmus jegyében fogta fel. A keresztény felfogás azonban az ember Istentől rendelt önálló céljának és ebből folyó természetes erkölcsi méltóságának tudatában azt is látja, hogy az

ember az Istentől teremtett szerves társadalmi közösségnek tagja, mellyel szemben kötelességei vannak. Individualizmus helyett ezért *perszonalizmusról* beszél. Ez az alapelv az emberi személyiségről alkotott felfogás, már önmagában is éles határvonalat húz a demokrácia és azok közé a rendszerek közé, amelyek a politikai cselekvés céljául az államot, a fajt, vagy emberek egyes csoportját, osztályát iktatják. Különösen vonatkozik ez az elbukott totális államrendszerekre.

(Emlékezzünk Mussolini mondására: «Újból ünnepélyesen kijelentjük véleményünket az államról.... minden az állam, semmi sem lehet kivüle» 1927 máj. 26-i beszéd.)

A szabadságjogok rendszere egyébként elvi előfeltétele a kormányzók a hatalmat gyakorlók megválasztásának. A választás szabadságjogok nélkül illuzió, vagy színjáték. Ezért politikai értelemben, sőt általában is demokráciáról csak e két feltétel együttes fennforgása esetén beszélhetünk. E két alapintézmény a demokrácia fogalmához szükségképen és elválaszthatatlanul tartozik hozzá, ezek nélkül nincsen demokrácia. Az ezeken felül a gyakorlati államéletben érvényesülő demokratikus rendszerekben látható egyéb politikai és jogi intézmények, eljárások és szervezeti megoldások már nem feltétlenül szükségképeniek, hanem esetlegesek. Ezek egyrészt az éppen vizsgált konkrét demokrácia belső adottságai (népi hagyományok, történelem, temperamentum, műveltség, gazdasági és társadalmi viszonyok stb.) szerint, részint pedig a céltudatos politikai cselekvés iránya és célja szerint változhatnak. Anélkül természetesen, hogy a lényeget, a demokratikus rend fennállását érintenék. Miután a korszerű demokrácia megteremtése éppen ilyen céltudatos politikai cselekvést és célkitűzést tételez fel, fontos, hogy a demokrácia politikai fogalmáról lehámozzuk azokat az elemeket, amelyek nem szükségképeniek és állandók, hanem változók és esetlegesek. Ily eljárással jutottunk el kettős összetevőnkhöz. Ahol e kettő együtt, őszintén és ténylegesen érvényesül ott demokrácia van, bármilyen le-

gyen is a változó tartalom, ahol viszont egyik, vagy másik nem érvényesül, ott nincs, vagy megszűnt demokrácia lenni. Ezért demokrácia a tiszta parlementáris Belgium, de a presidenciális rendszerű Egyesült Államok is és ezért nem volt demokrácia Mussolini Olaszországa, vagy Salazár Portugáliája, mégha ez utóbbinál meg is állapítható a törekvés a keresztény állameszme felé. Tételünk kitűnően használható a demokrácia és autokrácia, vagy parancsuralom közötti sokszor elmosodó különbség meghatározására. *Az első esetben a kormányzók a kormányzottak akaratából és beleegyezésével gyakorolják hatalmukat, akik véleményüket szabadon alkothatják meg és nyilváníthatják, míg a második esetben a kormány a saját nézetét oktrojálja rá a kormányzottakra, melyet azok, akár tetszik, akár nem, kénytelenek elfogadni.* Nézetünket támasztja alá a *Szentatya* karácsonyi beszédének az a része, mely a demokráciában élő polgár alapvető két jogát abban látja, hogy: *1. kívánt kötelességeinek és áldozatainak kérdésében szabadon nyilváníthatja véleményét, 2. nem köteles engedelmeskedni az olyan törvénynek, amelyet megkérdezése nélkül alkottak meg.*

2. *A többségi elv* érvényesülése a népakarat kinyilvánításának, tehát a demokrácia második alapintézményének *szükségképeni* érvényesülési formája. Valamely meghatározott politikai akaratnyilvánítás során nyilvánvaló, hogy nézeteltérések vannak a különféle felfogást vallók között. Hogy e különféle nézetek közül az elhatározás mégis melyiknek irányát kövesse, azt a demokráciában a szabad megvitatás útján történő választás döntheti el. Ez esetben az elhatározás az lesz, amely mellé a legtöbben csatlakoztak. Igy történik és csak így történhetik ez a hatalom gyakorlóinak kiválasztásától a demokrácia minden olyan megnyilvánulásában, ahol több, a döntésre egyformán jogosított személynek kell tanácskozás során valamiben megállapodni. A többségi elv két problémát vet fel. Az egyik az, hogy az ú. n. népakarat, tulajdonképen csak részleges akarat, a többség akarata, a legnagyobb szám akarata.

Felmerülhet azonban joggal a kérdés, a politikában mindig a többségnek van-e igaza? A demokrácia ellen ez irányból sok támadás történt. E támadók arra hivatkoznak, hogy a demokrácia hirdetői megfeledkeznek arról, hogy a többség a nemzetet a katasztrófa felé viheti, a többség tévedhet és félrevezetett is lehet, míg ezzel szemben a helyesen felismert igazság és célkitűzés a kisebbség sajátja lehet. E támadóknak az a feleletünk: igazuk van, ez mind lehetséges. Nem is állítjuk azt, hogy a többségnek mindig igaza van, csak egyszerűen azt, hogy semmivel sem több a valószínűsége annak, hogy a kisebbségnek legyen igaza és hogy a vitatkozás és a szavazócédula még mindig erkölcsösebb politikai eszköz, mint az erőszak. Ez a kérdés leegyszerűsödik egyébként akkor, ha számolunk azzal a ténnyel, hogy úgy a többségi, mint a kisebbségi akarat elsőízben kisszámú politikai vezető körében alakul ki és onnan terjed. A nép tulajdonképen csak választ az elébe tett lehetőségek, cékitűzések és programmok között.

Ez az egyszerű tény átvisz bennünket a többségi elvvel kapcsolatos másik probléma körébe. A többségi elv és vele a demokrácia ott érvényesülhet igazán a közjó érdekében, ahol a politikai műveltség és a demokratikus erkölcs magasfokú. Politikailag művelt nemzeteknél nem valószínű, hogy önként helytelen célkitűzést, programmot támasszon alá a többség számának súlyával. A demokratikus erkölcs követelménye pedig az, hogy a kisebbség alárendelje magát a többség akaratának és kormányzásának, míg a többség tisztelje a kisebbség politikai jogait, vélemény- és kritikai szabadságát.

3. *A többségi akarat a választások során érvényesül* általában. A választás fogalma ezért a politikai demokráciához szükségképen hozzátartozik. A demokratikus választás fogalma bizonyos feltételeket foglal magában. Így a választásoknak az *általános és egyenlő választójog* alapján kell történniök. Az általánosság fogalma természetesen nem azt jelenti, hogy minden emberi élőlény választójogot élvez, hanem azt, hogy a választás jogát az emberek lehető legszélesebb körére ki kell terjeszteni

nemre, születésre, vagyonra és műveltségi fokra való tekintet nélkül. Megszorításokat ez elven csak a szükség, vagy a természetszerűség tehet. (Például, hogy elmebetegnek, független bírói ítélet szerint arra erkölcsileg méltatlan személynek, stb. nincs választójoga.) Az *egyenlő* választójog fogalma kettőt jelent: *a)* minden választó ugyanazon a választáson csak egyízben és csak egy szavazatot adhat le, *b)* bárkinek a szavazata egyenlő értékű. A plurális választójog minden megnyilvánulása tehát sérti a demokráciát.

A demokratikus választójog feltételei között szokták emlegetni a közvetlenség és titkosság követelményét. A *közvetlenség* nem tartozik szükségképen hozzá a demokratikus választáshoz. Az Egyesült Államok elnökét elektorok útján, tehát közvetett választással választják, Csehszlovákia alkotmányában szintén elektoros választás van, mégsem lehet a két ország demokratikus voltát kétségbe vonni. A közvetlenség esetleges forma, bár megállapítható, hogy a demokratikus államok nagy többsége a közvetlen választás híve.

A választások *titkossága* a választás kényszermentességének, őszinteségének és szabadságának fontos gyakorlati eszköze. A választások szabadságát és őszinteségét biztosítják a gyülekezés, pártalakulás, sajtó- és szólásszabadság maradéktalan érvényesülése, valamint a választások olyan technikai lebonyolítása, amely minden visszaélést és az eredmények meghamisítását kizárja.

Ahhoz, hogy a választás a demokrácia alapintézményeiből folyó célját betölthesse, elég rövid időközökben ismétlődnie kell. A népnek elég gyakran alkalmat kell nyujtani ahhoz, hogy akaratát kinyilváníthassa. Ellenkező esetben a vezetés és a nép között oly mérvű véleményeltérés és eltávolodás állhat be, amely veszélyezteti a demokratikus állam politikai egyensúlyát. Ez a tény tovább visz bennünket a politikai demokrácia egyik súlyos problémája felé.

4. *A képviseleti és közvetlen demokrácia.* A demokrácia megnyilvánulásának két ősi formája van, a közvetett,

vagy képviseleti és a közvetlen demokrácia. A kettő közötti különbség lényege az, hogy az előzőben a nép kiválasztja bizalmának hordozóit és a törvényhozás, a kormányzás gondját azok kezébe teszi le. Az utóbbiban a megválasztott küldött csak tárgyalási megbizottja a népnek, a megbizottak végleges döntést nem hozhatnak, annak jogát a nép magának tartja fenn és referendum, népi iniciatívák útján gyakorolja.

Az újkori demokrácia bölcseleti előfutárjai közül a képviseleti gondolat apostola Montesquieu, míg a közvetlen demokráciáé Rousseau volt. A XIX. század demokratikus államai majdnem kivétel nélkül a képviseleti rendszer útját választották, a közvetlen demokrácia egyes intézményei főleg Svájc politikai életében érvényesültek. Az első világháborút követő években a közvetlen demokrácia gondolata újból előtérbe nyomult. A demokrácia elméleti kutatói azt követelték, hogy a képviseleti rendszer adjon helyet a közvetlenség gondolatának. E doktrinérek úgy találják, hogy a képviseleti demokrácia nem hajtja végre a népuralom eszméjéből fakadó logikus következményeket, hanem túlságosan közvetetté teszi és elszínteleníti a népi akarat kifejtését. E törekvések nyomán születtek az első világháborút követő évek demokratikus mintaalkotmányai, melyek kompromisszumot jelentettek a reprezentatív és közvetlen demokrácia között. Ezek kivétel nélkül bevezették a pártok arányos képviseleti rendszerét, hogy a parlamentek lehetőleg a nemzet teljes politikai színskáláját kifejezésre juttassák. Igyekeztek továbbá a törvényhozás teljes szupremáciáját (tehát a nép választott képviselőinek túlsúlyát) biztosítani és a végrehajtóhatalom kezét a tehetetlenségig megkötni. Ez alkotmányok és nyomukban az állam szervezete a legszélesebb körben kiterjesztette a választási elvet, különösen a hatóságokban és a közszolgálatban, amelybe egyben igyekezett a laikus és változó elemet bekapcsolni. E doktrinér megfontolások alapján követelték a választók részére a képviselők visszahívásának és utasításának a jogát is. A liberális demokrácia ellenségeinek

oldaláról is mozgalom indult a közvetlen demokrácia érdekében. A szindikalizmus és ortodox marxizmus ú. n. *direkt akcióinak* gondolatát korunk sok politikai mozgalma átvette és igyekezett azt a demokrácia igazi érvényesülésének eszköze gyanánt érvényesíteni. Ide sorolhatók a szocialista fogalmazású demokrácia és a szovjetrendszer közvetlen demokráciára törekvő szervezetei.

A mi véleményünk szerint a képviseleti demokrácia gyengéje valóban az, hogy az államszervezet könnyen elveszti kapcsolatát a néppel. A nép politikai cselekvése csak a hosszabb időszakonkint visszatérő választási kampányra szorítkozik. Az egyre növekvő állami apparátus és hivatásos bürokrácia mind szélesebb hatáskörben cselekszik és a nép valódi önkormányzata mind szűkebb körre szorul. Ezeken a bajokon azonban sem a demokrácia doktrinérjeinek gyakran könyvszagú alkotmánytervezetei, sem a tömegek direkt akciói nem segítenek. A doktrinér, elméleti forrású törekvésekkel szemben az az álláspontunk, hogy azok értéke a gyakorlati politikai életben nagyon is viszonylagos. A javasolt alkotmányos változtatások van ahol beválnak, van ahol nem, de mint a háború utáni friss demokráciák sorsa mutatja, inkább nem válnak be. Ez természetes is. *Egy politikai intézmény értékét sohasem az adja meg, hogy mennyire logikus az valamely állameszme immanens rendszere szempontjából, hanem hogy mennyire szolgálja az állam célját, a közjót.* A követelmény nem a tűzön-vizen át való demokratikus állam, hanem *a jól működő állam* megteremtése. A sok gyönyörű demokratikus intézmény súlyosan megterhelheti a fiatal, kezdő demokráciát, amit ez nem tud elviselni. Ha mindenáron modell-demokráciát akarunk építeni, gyakran kockáztathatjuk magának a demokráciának a létét és a logikai teljesség luxusát igen nagy árral, a szabadság elvesztésével fizethetjük meg. Hogy állításunkat konkrét példával támasszuk alá, a túlhajtott arányos képviseleti rendszer sok helyen megakadályozta a kormányzóképes többség kialakulását, a végrehajtóhatalom gyöngítése pedig teljes biztonsággal a demokrácia tehetetlen-

ségéhez, onnan pedig az összeomláshoz és parancsuralomhoz vezetett. Elég utalnunk itt a weimari Németország, Ausztria, Lengyelország és több délkeleteurópai államnak a két világháború közötti politikai történetére.

Éppen így veszélyezteti magának a demokráciának a létét a tömegek ú. n. direkt akciója is, melynek során a tömeg a maga hatalmi fellépésével az állami élet menetének irányítására kíván közvetlen befolyást szerezni. A tömeget mint politikai tényezőt a demokrácia életéből ki kell kapcsolni. Félreértés lenne azonban azt hinni, hogy tömeg alatt most a népösszességet, vagy annak bármely nagyszámú részét értenőnk. Éppen ellenkezőleg. A tömeget a valódi és tiszta népakarat érvényesülése érdekében kívánjuk kikapcsolni. Ez a tömeg a néppel csak számszerűleg és sokszor egyedeiben megegyező, de kvalitatíve éppen ellenkező minőségű, tehetetlen és kívülről irányítható alaktalan massza. Míg *a nép szerves és szervezőképes erkölcsi egységet képez*, mely az államot hordozza és összességében, értékben az egyén fölé emelkedhetik, addig a tömeg morális és pszichikai értéke mindig az egyén alá süllyed. A Szentatya karácsonyi beszédének egyik klasszikus része kifejezetten különböztet a nép és a tömeg között és kijelenti, hogy az igazi demokráciának és demokratikus eszményeknek, a szabadságnak és egyenlőségnek legnagyobb ellensége ez a tömeg.

A mi álláspontunk a képviseleti és közvetlen demokrácia ellentétpártjában az, hogy államrendszerünk alapja a jövőben is csak *a képviseleti rendszer* lehet. Bölcseleti indokolásunk az, hogy a nép és állam nem független egyedek számszerű összegéből, vagy szabad társulásából álló keretek, hanem külön létű és célú erkölcsi organizmusok, tehát cselekedni is csak orgánumaik útján tudnak. A szervezet egyes alkotóelemei ez orgánumok létrehozásánál juthatnak szerephez. Politikai indokunk pedig az, hogy a közvetlen és közvetett demokráciáról való elméleti vita meddő, mert mindkettőben nem a nép maga, hanem a vezetők szűk köre irányít. Ha pedig ez így áll, akkor egyszerűbb a mai

népességi viszonyok között oly bonyolult eljárású népi iniciatívák és referendumok helyett a hatalom gyakorlását kiválasztott személyek kezébe tenni le. A népnek a demokrácia életébe való közvetlenebb bekapcsolását azonban elvben mi is helyeseljük. Ezt azonban a képviseleti demokrácia kereteiben kell érvényesíteni. Ennek útjai *az önkormányzati gondolatnak* a jelenleginél szélesebb körben való megvalósítása, az állami feladatok nagyrészének *a társadalom önálló szervezeteinek* hatáskörébe való visszautalása, *a laikus elemnek* a közigazgatás munkájába való helyes bekapcsolása és nem utolsósorban *a választások rövidebb időközben* való megtartása. Szó lehetne még egyes, az országot érintő legnagyobb fontosságú elvi döntések esetén a *népszavazás* intézményének fenntartásáról is.

5. *Az államhatalmi ágak.* A klasszikus demokrácia elmélete szerint az állam a maga főhatalmi funkcióit a három hatalmi ágazatban a törvényhozó, végrehajtó és bíráskodó hatalomban gyakorolja. Az újkori demokráciával Montesquieu óta elválaszthatatlanul összeforrott az államhatalmi ágak széjjelválasztásának tana. Ez az elméletben azt jelentené, hogy a törvényhozó hatalom, mely a nép kiküldött képviselőit foglalja magába, meghozza a törvényeket, a végrehajtóhatalom e törvényeket lehetőleg a parlament akaratának megfelelően és állandó ellenőrzése alatt csupán végrehajtja, míg a bírói hatalom a felmerült jogviták független ítélő fóruma. Ez elméleti formula napjainkig él, azt mint az igazi demokrácia követelményét állítják elénk, holott a politikai élet azt már régen, mondhatni születésekor túlhaladta. Az államhatalmak szétválasztásának tana mind elméletileg, mind gyakorlatilag tarthatatlan és sokban hozzájárult a legújabb demokráciák válságba jutásához, sőt bukásához. Nem szabad elfelejtenünk azt, hogy e tan a XVIII. század szellemi terméke, tehát időben megelőzte az újkori demokrácia kialakulását, ezért a modern állam szükségleteivel nem számolt. Innen ered anakronisztikus volta. A bírói hatalomnak a másik két állami hatalomtól való szétválasztása ön-

magában zavart nem okoz, sőt kívánatos. Itt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a törvényhozás, különösképen pedig a közigazgatás is gyakorol bizonyos esetekben bírói funkciókat és a bírói hatalom is, különösen szervezetében a közigazgatással mutat rokonvonásokat. A törvényhozó hatalomnak a végrehajtó hatalomtól való széjjelválasztásának elméleti konstrukciója azonban semmiképen sem állhat meg és annak hangoztatása ez államhatalmi ágak valódi természetének és funkcióinak teljes félreismerésén alapul.

Az igaz, hogy a törvényhozó hatalom feladata a törvényhozás és a kormányzatnak az ellenőrzése, de az már nem igaz, hogy a végrehajtó hatalom szerepe csupán a végrehajtás. A végrehajtó hatalom mai formájában elsősorban *kormányzóhatalom*, tehát az előrelátás, szervezés, vezetés és igazgatás legmagasabbrendű funkcióit végzi. A gyakorlatban magának a törvényhozásnak a munkáját is irányítja, miután a törvényjavaslatok tőle erednek. Az elmúlt évtizedek politikai gyakorlata minden demokratikus államban a végrehajtóhatalom jogszabályalkotási jogát is igen nagy mértékben kifejlesztette. Az államhatalmi ágazatokat nem egymástól széjjelválasztani kell, hanem munkájukat egymással összhangba hozni. Az erejének tudatában levő és helyes politikai érzékkel rendelkező parlament hagyja magát attól a kormányzattól vezetni, amely lényegében az ő bizalmának a letéteményese, és az ő akaratából vállalja a vezetés súlyos felelősségét. Csak a gyenge és önmagában megosztott politikailag alacsonyszínvonalú parlament gyámkodik a kormányzat felett és akadályozza annak munkáját.

Az államhatalmi ágak elválasztásának tana mindezen eredendő fogyatkozások ellenére is élénken hatott a francia forradalmat követő évek első demokratikus alkotmányaira. Az e tanból való nézeteket híven tükrözik az újkori demokrácia egyes főtípusai különösen a kormányforma módjában.

6. *A kormányforma* szempontjából a demokratikus államoknak három főtípusát különböztetjük meg. Van

úgynevezett prezidenciális, direktoriális és parlamentáris demokrácia. Mindháromnak a gyökerei a történelembe nyúlnak vissza és közülük kettő, a prezidenciális és a parlamentáris az egyes országokban sok árnyalati különbséggel és eltérő szervezettel jelentkezik.

a) *A prezidenciális kormányformát*, melynek legmarkánsabb képviselője az Északamerikai Egyesült Államok alkotmánya, az jellemzi, hogy a végrehajtóhatalom összessége *az államelnök* kezében egyesül, akit a nép választott meg. Az elnök saját maga választja maga mellé munkatársait és sem azokat, sem magát az elnököt a törvényhozó hatalom nem távolíthatja el, amíg megbízatásuk le nem jár. E kormányformánál tehát legszélsőségesebben érvényesül az államhatalmak széjjelválasztása olyannyira, hogy egyiknek sincs biztosítva sem beleszólás, sem ellenőrzés a másik felett. Mindenesetre a kormányzóhatalomnak erőteljessége ezt a kormányformát a legsikeresebb demokratikus megoldássá tette. A nagy hatáskörű alkotmánybíráskodás azonban kellő garanciát nyujt arra, hogy ez a végrehajtóhatalom vissza ne élhessen helyzetével. Hozzájárul még ehhez a népesség fejlett demokratikus erkölcsi érzülete is. Olyan államokban, ahol ez nincsen meg, a prezidenciális kormányforma korántsem hozott olyan jó eredményeket, mint az Északamerikai Unióban. Célzunk itt elsősorban a latin-amerikai államokra.

b) *A direktoriális államforma* jelenleg csak Svájcban élő gyakorlat. Jellemzője az, hogy a végrehajtóhatalom egy testületi hatóság, a Szövetségi Tanács kezébe van letéve, melyet a törvényhozás választ meghatározott időre. A végrehajtóhatalom e meghatározott időtartam alatt vissza nem hívható, legfeljebb csak saját elhatározásából mondhat le a kollégium egyik vagy másik tagja. A direktoriális alkotmány megalkotásakor egyáltalán nem az erős végrehajtóhatalom megteremtését célozta, éppen ellenkezőleg. Az eredeti elképzelés szerint a direktorium mindig a törvényhozástól függő és annak alárendelt puszta végrehajtó szerv lett volna. Hogy ez nem így történt, az már a kormányzóhatalom

természetrajzából folyik. A direktoriális alkotmány által nyujtott stabilitás, erős és nagytekintélyű exekutiva kifejlődéséhez vezetett, aminek Svájc csak hasznát látta a mai napig.

c) *A parlamentáris kormányforma* a legelterjedtebb megoldása a demokratikus államszervezésnek. Jellemző vonásait összefoglalni nehéz, mivel sok alcsoport különböztethető meg. Mindenesetre megállapítható, hogy a klasszikus parlamentárizmusban a végrehajtóhatalom elvileg megoszlik az államfő és a kormány között. A kormánynak egyszerre kell bírnia az államfőnek és a törvényhozó testületnek a bizalmát. A kormány felelős a parlamenttel szemben és ha elveszti annak bizalmát, vissza kell vonulnia. Ezzel szemben az ő kezében van a feloszlatás fegyvere, amelynek azonban nincsen olyan nagy jelentősége, mint amilyent neki tulajdonítanak. A parlamentáris demokrácia az államhatalmi ágak kiegyensúlyozását óhajtja megvalósítani.

A parlamentáris demokrácia a legnehezebb kormányforma. Sok kedvező körülménynek kell összetalálkoznia ahhoz, hogy feladatát betöltse és a közjót szolgálja. A parlamentarizmus túlsok ellentmondást hordoz ahhoz önmagában, hogy mindenütt és mindenkor bevált rendszert mutasson. Egyedül a parlamentárizmus igazi klasszikus hazája, Anglia tudta megvalósítani a csodát: *erős államot, hatékony kormányzóhatalmat, szabad országban.* Az újkori demokrácia válsága — e kivételtől eltekintve — főleg, mondhatni kizárólag a parlamentárizmushoz van kötve. Ezért a parlamentáris demokrácia részletesebb méltatására és kritikájára előadásunk második részében térünk át.

Mint láttuk, az egyes kormányformák nem szükségképeni, hanem esetleges megoldások. Mindhárom kormányforma egyformán megvalósítható a demokratikus államban. Az Egyesült Államok, Svájc és Anglia különböző módon szervezték meg a közhatalom gyakorlásnak módját, sőt Anglia a kétpárt rendszerére és a kabineti kormányzásra alapított politikai élete a parlamentáris kormányformának sajátos alfaját képezi és különbözik

mondjuk Belgium parlamentárizmusától. Mégsem vonhatná senki sem kétségbe azt, hogy e négy egymástól olyan lényegbevágóan különböző szerkezető állam, az Északamerikai Unió, Svájc, Anglia és Belgium nem az igazi demokrácia hazája. Túl a szervezet különbözőségén az intézmények és megoldások sokféleségén, kapocsként fogja őket egybe a demokrácia két alapgondolata: *az emberi méltóság és személyiség tisztelete és a népakarat józan érvényesülése.* Vigyük magunkkal e két alapkövet a korszerű demokrácia politikai felépítéséhez.

II.

Az újkori demokrácia válsága.

Fejtegetéseink kiindulásakor hivatkoztunk az ankét első előadásának arra a helyes megállapítására, hogy az újkori, liberális fogalmazású demokrácia válságba jutott. Történetileg megállapíthatjuk, hogy a XVIII. század végén kialakuló és a XIX. században kivirágzó modern demokrácia elterjedésének tetőfokára a XX. század első két évtizedében jutott, míg a 20-as évek derekától kezdve a második világháború kitöréséig hanyatló tendenciát mutat. A liberális demokrácia látszólagos fénykora az első világháborút követő egy-két évre esik. A háborús küzdőfelek egyik tábora, az Entente néven ismert koalició, különösen a cári Oroszország kiesése után, mint a demokrácia és a szabadság bajnoka jelentkezett, és ennek jelszavait írta fel harci lobogójára. Természetes, hogy e tábor győzelme a demokrácia elterjedésének pszihikai feltételeit már eleve biztosította, annál is inkább, mert hiszen a háború győzelmes megvívása és befejezése a demokratikus állam és igazgatás eredményességét is igazolni látta. Ezért a legyőzött és a széttört monarhiák helyén keletkezett államok versenyt igyekeztek a demokrácia intézményét meghonosítani. A frissen készült demokratikus alkotmányok erősen doktrinér jellegűek voltak és igyekeztek a demokrácia elveit annak logikai teljességében alkalmazni.

A liberális demokráciában benne rejlő nehézségek ez új államokban robbantották ki elsőnek a válság heveny tüneteit. Ennek oka elsősorban az alkotmányok elméleti jellege, a politikai szükségszerűségek félreismerése és a demokratikus szellemiség hiánya volt. Az alkotmányozók megfeledkeztek arról az alapigazságról, hogy intézményeket lemásolni, vagy kölcsönvenni nem lehet, azokat mértékre kell csinálni. Megfeledkeztek arról, hogy a politika és a jogrendszer társadalmi jelenségek, ezért azok minden megnyilvánulása, intézményeinek működése, sikere, vagy kudarca az illető társadalom minőségével, belső struktúrájával, gazdasági és szociális viszonyaival, nem utolsósorban pedig hagyományaival és történelmi adottságaival állandó, belső összefüggésben és kölcsönhatásban van. Ez országok legnagyobb részében hiányoztak a megfelelő szellemi és erkölcsi feltételek is, hogy úgy mondjam előbb volt demokrácia, mint demokraták. Az emberek a demokráciát, mint valami készen kapott gyorsanható csodaszert tekintették, nem pedig mint a Gondviselés ajándékát, amelyet kialakítani és megtartani, amelyért harcolni és dolgozni kell. Ez adottságokhoz járult másodsorban az, hogy a kezdeti tehnikai nehézségek éppen ez új államokban voltak a legnagyobbak. Sok nemzeti feladat, pénzügyi, szociális és gazdasági válságok megoldása, a háború utáni újjászervezés problémája hárult az új kormányzatokra. Az állami vezetésnek e feladatok megoldásához nagy gyorsaságra és tetterőre lett volna szüksége, amelyet azonban számára a papírszagú alkotmányos keretek, a széthúzó pártokból összetett törvényhozó testületek és a szándékosan paralizált gyenge, végrehajtó hatalom nem biztosított. A válság tehát egyidőben volt *eszmei és funkcionális*, mely kettő egymástól elválaszthatatlan. Az eszmei válság okozta részben a működésbelit is, míg az intézmények tehetetlensége magával hozta az eszméből való kiábrándulást. A harmincas évek derekán a nagy reményekkel indult európai demokrácia ez államokban már vagy megszűnt, vagy csupán festett színpadi

díszletekké, kulisszákká vált, melyek között a szereplők a burkolt parancsuralom sötét drámáját játszották.

A válság azonban nem kímélte meg a régi, nagy demokráciákat sem, különösen a parlamentáris kormányformával rendelkezőket. Ez idő politikai irodalmában sürgetőleg követelik a reformokat, egyes demokráciák, mint pl. Franciaország és Belgium kormányai kivételes hatalommal és széleskörű jogszabályalkotásai felhatalmazással kormányoznak.

A demokrácia klasszikus intézményei recsegnek, ropognak és sokan már a demokrácia lélekharangját kongatják. Igy érkezett el a második világháború, melyből ismét csak a demokrácia, a jog, igazság és szabadság eszményei kerültek ki győztesen. Kézenfekvő tehát az, hogy e háború után a demokratikus intézmények ismét nagymértékben el fognak terjedni. Hogy azonban a diadalt ne kövesse újabb bukás, a felszabadulást a kiábrándulás, el kell kerülni a régi hibákat. Szemébe kell nézni azoknak a tényezőknek, amelyek újból válsághoz vezethetnek és igyekezni kell azok elkerülésével a kor igényeinek megfelelő korszerű demokráciát építeni.

Mint már említettük a demokrácia válsága kettős irányú, *eszmei* és *funkcionális*. Meggyőződésünk az, hogy az eszmei válság egybeesik a modern ember eszmei és erkölcsi válságával. Éppen így a demokrácia működésbeli válsága egybeesik a modern állam általános válságával.

1. *A modern állam működésbeli válságát* két tényezőre lehet visszavezetni. Az egyik az, hogy a modern állam feladatai igen nagy mértékben megnövekedtek, a másik pedig, hogy a kormányzandók sokkal nehezebben kormányozhatók, mint azelőtt.

a) Az a tény, hogy *az állami feladatok milyen mértékben megszaporodtak*, nem szorul különösebb bizonyításra. Magyary Zoltán írja, hogy «az állam, amely korábban csupán a belső és külső védelem és az igazságszolgáltatás ellátását, a hadsereg és a rendészet fenntartását tartotta feladatának, fokozatosan egyre több más feladatot is vállalt». Ilyen feladatok különösen a gazdasági, szociális és kulturális igazgatás körében

állanak elő, egyre nagyobb számban. Az elmúlt évszázad alatt Európa népessége megnégyszereződött, a liberális gazdálkodás helyébe a kötött gazdálkodás nyomul. Már önmagában ez a két tény mutatja, hogy az állam feladatai kvalitative és kvantitative is mennyire különbözőek, mint akár csak 50 évvel ezelőtt. Az állami feladatok a legkülönbözőbb területekre terjednek ki és a legnagyobb tehnikai és politikai nehézségekbe ütköznek. A tehnikai nehézséget az okozza, hogy az állam régi szervezetével nem tud a feladatokkal megbirkózni, a politikait pedig az, hogy az állami intézkedések a legélesebb elvi, főleg pedig érdekbeli ellenállásba ütköznek.

b) Ez utóbbi politikai nehézségek már átvezetnek bennünket abba a témakörbe, amelyet fentebb úgy jelöltünk, hogy a *kormányzandók nehezebben kormányozhatók*, mint a multban. Ennek oka egyrészt a kultúra, illetőleg az ismeretek terjedésében kereshető. Régen az emberek széles tömegei úgy érezték, hogy a politika ügyei nem tartoznak rájuk, ma ellenkezőleg mindenki úgy érzi, hogy jogában áll abba beleszólni. A demokratikus intézmények, általános választójog, kötelező népoktatás, sajtószabadság stb. valamint a modern élet velejárói, közlekedés, sajtó, nagyvárosok és így tovább kifejlesztették az emberekben a politikai öntudatot és érdeklődést.

Természetesen, hogy sokkal nehezebb kormányozni akkor, ha mindenkinek van politikai nézete. A kormányzat problémája az, hogy miképen nyerje meg magának a közvélemény támogatását. Itt látszólag a demokrácia hátrányban van a parancsuralommal szemben, mert míg a diktatura egyrészt rendészeti eszközökkel, másrészt pedig a minden ellenpropagandát kizáró erőteljes monopol hírveréssel segíthet magán, addig a demokratikus kormány számára csak a meggyőzés eszköze és munkájának eredménye marad.

A kormányzást megnehezíti másodsorban az, hogy a kormányzottakban *csökkent az alárendelés szelleme*. Amióta a felvilágosodás és a liberális forradalmak meg-

döntötték az Isten kegyelméből való uralkodó hatalmi nimbuszát és helyébe a népfelség elvét tették, meglazult a hatalom erkölcsi alapja és tekintélye. A nép hamar rájött, hogy az állam akarata a liberalizmus szerint tulajdonképen csak a többségre támaszkodó kormányzópárt akarata. E felismerés alapján a nép megköveteli saját maga számára a korlátlan kritika jogát, az önkéntes fegyelmen alapuló alárendelés magatartása nélkül. Hogy ez a tény szintén mennyire megnehezítette a kormányzást, azt nem kell tovább kifejteni.

Fokozta e nehézségeket *a vélemények nagyarányú megoszlása is.* Minél nagyobb és differenciáltabb lett az állam feladata, annál több lehetőség nyilt arra, hogy az embereknek erről, vagy arról a kérdésről más véleménye legyen. Lényegesen megnövekedtek az osztály-, gazdasági, hivatásbeli és szociális gyökerű ellentétek is, melyek a politikai véleménymegoszlást erőteljesen szaporítják. Ide sorolhatjuk még a két világháború közti idő egyik nehéz kérdését, a nemzetiségi vagy kisebbségi okokból fakadó véleménykülönbségeket.

E véleménykülönbségek azonfelül, hogy nagyszámúak és divergálóak, gyakran rendkívül mélyrehatóak és súlyosak is. E véleménykülönbségek gyakran oly diametriálisan ellenkezőek lehetnek a politikai, sőt az emberi élet leglényegesebb alapkérdéseiben, hogy már önmagukban elegendőek a kormányzás lehetetlenüléséhez.

2. *A demokratikus állam*, gondolunk elsősorban a liberális parlamentáris demokráciára, a modern állam a súlyos nehézségeit nemhogy csökkenteni tudta volna, hanem *az egyes válságokokat még fokozottabban kiélezi.* Egyszerűség kedvéért vizsgáljuk meg a tételünket két említett válságokon. Az egyik a nagyfokú véleménykülönbség, a másik az állami gépezet tehetetlensége.

A demokrácia nemhogy azon igyekezne, hogy a véleménykülönbségeket eloszlassa, hanem egyenesen intézményesíti azt. Nehezen is teheti másképen, hiszen a szabad megvitatás szelleme a demokrácia éltető levegője, amiről nem mondhatunk le. De még a természetes

véleménykülönbségek megnyilvánulását és hatását is megsokszorozza a doktriner demokrácia akkor, amikor bevezeti az arányos képviseleti rendszert, elősegíti a nagyszámú átalakulást és mesterségesen hosszabbítja meg a haladó pártok életét. Elősegíti a véleménykülönbségek növelését az individualizmus is.

A demokrácia egyik fő intézménye az emberi személyiség tisztelete liberális fogalmazásban korlátlan és málasztó individualizmussá válik. Ez természetes következménye annak, hogy a demokrácia terjedése évtizeden át csak korlátoktól, megkötöttségektől, ellenőrzéstől való felszabadulást jelentett.

E folyamattal azonban nem járt együtt az egyéni és szociális önfegyelmezés terjedése. Az egyetlen ilyenirányú nevelésre képes erkölcsi erőt, az egyházat és vallást a liberális demokrácia száműzte a politikai életből. Az eredményt nem kell hosszasabban bemutatnunk. Mindenki láthatja, aki az elmúlt évek politikai életét kül- és belföldön figyelemmel kísérte. A negatív és málasztó individualizmus megteremtette az önzést, az egyéni érdekek és a közösség érdekeivel szemben való teljes közömbösség uralmát a politikában.

Ami az állami gépezet tehetetlenségét illeti, az természetes következménye egyrészt az állami feladatok előbb ismertetett megnövekedésének, másrészt a liberális demokrácia politikai tanainak. A liberális állam körül minden megváltozott, csak ő maga nem, megváltoztak mennyiségben és minőségben a feladatok, csak a gépezet maradt ugyanaz. A megváltozott állami feladatok teljes egészében a közigazgatás, tehát az ú. n. végrehajtó hatalom munkakörét és felelősségét szaporították, de ugyanakkor a demokrácia még mindig az államhatalmi ágak szétválasztásának és egyensúlyának megoldhatatlan problémáin és az exekutiva lehető gyengítésének vagy minél gyakoribb megbuktatásának módján töprengett. A törvényhozás munkája lassú és vontatott maradt akkor, amikor a legtöbb létfontosságú gazdasági, pénzügyi stb. elhatározás gyors, erőteljes és titkos intézkedést követelt. Amikor a kormányzatnak hatá-

rozott, helytálló és céltudatos politikát kellett volna folytatnia, a politikai érdekeket képviselő miniszteri kollégiumokban elsikkadt a közérdek, az egyéni felelősség és szakszerűség elve. Az állami mehanizmus csikorogva mozgott, a növekvő gazdasági és szociális problémák megoldatlanul maradtak. A széles néptömegek igazolva látták a demokráciával szemben hangoztatott vádakat és beálltak a demokrácia ellenségei vagy tagadói közé.

A demokrácia e rövid «válságtanából» ismét vigyünk magunkkal két alapkövet a korszerű demokrácia felépítéséhez. Az egyik *az állami szervezet korszerűsítése, a másik a politikai élet erkölcsi és szellemi feltételeinek megjavítása.*

III.

A korszerű demokrácia.

A demokrácia politikai alapintézményeinek bemutatásán és a válságjelenségek vizsgálatán keresztül elértünk fejtegetéseinknek befejező és egyben legnehezebb részéhez. A bemutatás és kritika után rá kellene mutatni a helyes útra és megalkotni a korszerű demokrácia teljes politikai képét. Ez a feladat azonban túlhaladja erőinket. Ma még csak azt tudjuk biztosan, hogy a megjavított demokrácia a jövő állama, az a politikai forma, melyben mi életünket le fogjuk élni. E forma kialakulóban van, az épületnek még csupán körvonalait látjuk. Segíthetünk a megalapozásnál, vihetünk hozzá egy-egy követ, de a végleges tervek nincsenek kezünkben. A korszerű demokráciát a legközelebbi jövő fejlődésének át nem látható körülményei és szükségletei fogják kialakítani. Mi azonban következtethetünk a mult és jelen tanulságaiból és adottságaiból és fel is állíthatunk bizonyos kívánalmakat, melyek felé a fejlődést irányítani szeretnők.

Következtetéseinket levonhatjuk egyrészt abból, hogy a háborúból olyan államok kerültek ki győztesen, melyek közül kettő, az Egyesült Államok és Anglia az a két ország, ahol a demokrácia mindig jól működött és

amelyben a modern állam válsága a legkevésbbé volt érezhető. Áll ez a Szovjetunióra is, amely megalakulása óta szintén új utakon kereste a korszerű eredményes államvezetés feltételeit. Számunkra, akik az újkori demokrácia megjavításának gondolatából indultunk ki, különösen tanulságos az angolszász példa. Ez államokban előre látták a mai kor, rendkívüli nehézségeit és ennek következményeit az államszervezésben és a közigazgatásban levonták. Mindkét államra jellemző a végrehajtóhatalom erőssége, hatékonysága és tekintélye. Csak ez tette képessé őket arra, hogy szembenállhassanak a parancsuralom vezetésbeli előnyeivel rendelkező ellenféllel. Amerikában ezt a prezidenciális alkotmány intézményesen biztosítja, míg Angliában a nagytekintélyű kabinet valósítja meg. Mindkettőben hosszú életnek és stabilitásnak örvend a kormány és mindkettőben fejlett önkormányzat, self government tehermentesíti a központi hatalom munkáját. Ehhez járul a kitűnő politikai légkör, a kétpártrendszer előnyei és a demokratikus erkölcs nagyfokú fejlettsége.

Összevetve e következtetéseket a liberális demokrácia válságából merített tanulságokkal a korszerű demokrácia vázlatát a következő tényezőkből állíthatjuk össze. Alapul vesszük az előadás első részéből hozott két tételt: az emberi személyiség feltétlen tiszteletét, tehát *a szabadságjogok kiépített rendszerét és a népakarat józan, őszinte érvényesülését*, mely utóbbi mint tudjuk azt jelenti, hogy a nép maga szabadon választja meg azokat a személyeket, akiknek kezébe leteszi a hatalom gyakorlásának gondját. E keretekhez ragaszkodunk, de ezen belül a kor szükségleteinek megfelelően építhetünk.

A válságtan tanulsága szerint *az állami szervezetet korszerűsíteni kell*, mert a megnövekedett állami feladatoknak csak jobb szervezetű állam tud megfelelni. A reform két utat követ, egyik a kormányzóhatalom szervezetének eredményessége, a másik az igazgatás munkájának korszerűsítése. A kormányzóhatalom eredményességét azzal biztosíthatjuk, hogy levonjuk annak a felismerésnek a következményeit, hogy a modern

államban a súlypont az erős végrehajtóhatalmon van. Erős exekutivát kell teremteni, amelynek van elég stabilitása, tekintélye és lehetősége ahhoz, hogy valóban kormányozni tudjon. *Az államnak hatékony parancsoló hatalommal kell rendelkeznie,* mutatja a helyes utat a pápa tanítása. Az igazgatás munkájának korszerűsítése egyrészt az államhatalom munkájának tehermentesítése, másrészt a jobb szervezési és munkamódszerek útja. *Amit az egyes ember el tud végezni, azt ne vállalja át a közösség . . . Az államhatalom engedje át a kisebb közületeknek a csekélyebb fontosságú ügyeket, amelyeket őt amúgy is csak elvonják a lényegesebb kötelességektől,* tanítja a Quadragesimo Anno és ismétli a gondolatot XII. Pius. Im Egyházunk bölcsessége mutatja ugyanazt az utat, ahová a politikai tudomány módszere vezet, az önkormányzati gondolat kiterjesztése felé. Ez a demokrácia közvetlenebbé tételének is egyik fontos eszköze, mint ahogyan arra fentebb utaltunk.

Az erős végrehajtóhatalom tárgyi feltételeinek, szervezeti megoldásainak, valamint az igazgatás korszerűsítésének részleteibe itt nem mehetünk. Ez külön hatalmas téma, mely önálló előadást kívánna. Ma a mi feladatunk csak a politikai demokrácia alapkérdéseinek a felvetése volt.

Beszéltünk a kormányzóhatalom tekintélyének helyreállításáról. Ennek helyreállítását a politikai írók a pártok fegyelmétől, a parlament politikai színvonalától és a nép demokratikus erkölcseitől várják. Ez az út azonban elméleti és csupán szerencsés körülmények esetén vezethet sikerre. Az államhatalom tekintélyét kizárólag a keresztény erkölcstannak a politikai életbe való átültetése és az államhatalmat gyakorlók egyéni kiválósága és teljesítményei adhatják meg. Amíg a hatalom eredetéről és az államhatalomnak való önkéntes alárendelésről szóló keresztény tanítást és parancsot a népek lelke be nem fogadja és amíg az államok vezetői nem az erkölcsileg és értelmileg legjobbak közül kerülnek ki, addig minden megoldás félmegoldás marad és tekintélye csak ideig-óráig lesz az államnak.

Törekedni kell a korszerű demokráciában megfelelő politikai légkör megteremtésére is. Lehetőleg ne legyen túlsok párt, a választások rendszere ne kedvezzen sok kis töredékpárt létezésének. Ne a parlament színessége, hanem kormányzóképessége legyen a célunk. Igyekezni kell az ellentétek letompítására. Meg kell erősíteni a demokratikus közfelfogást, mely elítél minden elnyomást, hevességet és minden erőszakos politikai módszert. Még jobban elejét veszi a mélyreható ellentétek kialakulásának a céltudatos és gyökeres reformpolitikai, mely a politikai, társadalmi és gazdasági élet egészében nem kikerüli, hanem megoldja azokat a problémákat és nehézségeket, melyekből az ellentétek fakadhatnak.

Ime itt áll előttünk a korszerű demokrácia vázlatos képe, ahogyan azt a következtetéseinkből összeállítottuk. A következtetéseinkhez vegyük még kívánalmainkat, uralkodjék az új államban tiszta politikai és keresztény erkölcs. A kisebbség rendelje magát alá a többség akaratának, a többség tisztelje a kisebbségnek bírálati, szervezekedési jogát, érdekeit és véleményét. Legyenek a politikai ellenfelek lojálisak egymással szemben, szűnjék meg a rágalom, tudatos ferdítés, rosszhiszemű kritika és elvadult demagógia rendszere. Érdeklődjenek az állampolgárok a demokrácia politikai kérdései iránt. A közügyekben résztvenni keresztény kötelesség is. Demokrácia nincsen politikai elit nélkül, e politikai elitnek pedig pártokban kell tömörülnie. Nincs létjogosultsága a «mi nem politizálunk» kényelmes jelszavának. Aki önzésből, kényelemszeretetből, vagy gyávaságból visszahúzódik, vagy a várakozás álláspontjára helyezkedik, holott tehetsége van, az vétkezik hazája, vallása és önmaga ellen és felelős azért, ha a pártok szükségképen csak fanatikusok, vagy politikai haszonlesők táborává válnak. A politika kérdései iránt való érdeklődés önképzést is jelent. Mindenkinek kötelessége, hogy a demokrácia problémái felől tájékozódást szerezzen, és magának önálló véleményt alkosson. A véleménynélküli emberek politikailag súlytalan masszát, ide-oda tólható embernyájat alkotnak.

A demokrácia a legnehezebb államforma, a korszerű demokrácia sem könnyebb. *Össze kell egyeztetni egymással a tekintély, fegyelem és rend követelményét a szabadság és a személyiség kiteljesedésével, az egyén jogait a közösség érdekével, a nép széleskörű politikai hatalmát az eredményes államvezetéssel.* Az ellentétpárok megoldására csak a keresztény erkölcsű, de megújított demokrácia képes, ez a mi demokráciánk, ami felé törekszünk, mi, haladó szellemű katolikusok.

Mi nem azért nevezzük magunkat haladó szellemű katolikusoknak, mintha vallásunk más lenne, mint őseinknek, mintha nem hinnénk katolicizmusunk változhatatlan, örök igazságaiban. Nem is akarjuk magunkat elzárni az elmúlt évszázadok szellemétől, hogy is tehetnénk azt, amikor gondolkozásunkat Szent Tamás, magyarságunkat Pázmány, Zrínyi és Széchenyi formálták. Mi egyszerűen csak az utolsó húsz év magyar neobarokk katolikusaitól akarjuk magunkat elválasztani. *Rendíthetellen és megalkuvás nélküli katolicizmusunkat nem tévesztjük össze a merev konzervativizmussal, egyházunk és hazánk érdekeit a letűnt idő uralkodó osztályainak érdekeivel* Haladunk a nagy pápák útmutatásai nyomán, sajnáljuk, de nem siratjuk a mult szépségeit, de kutatjuk és építjük a jövőt.

Martonyi János:

A szabadságjogok.

Az, hogy az emberi személyt megilletik olyan alapvető szabadságjogok, amelyektől az állam nem foszthatja meg, vagy amelyeket csak nagy óvatossággal, bizonyos mértékig korlátozhat, már Perneczky Bélának ankétünket bevezető előadásában erős hangsúllyal jutott kifejezésre. *Megindokolásuk* kettős alapon nyugodhatik. Az egyik okfejtés szerint az embernek azért vannak az állam által el nem vonható jogai, mert az emberek időbelileg előbb voltak és fogalmilag előbbre valók az államnál, hiszen az állam is emberi alkotás. A másik gondolatmenet vallásos meggyőződésen alapszik és arra mutat rá, hogy minden társadalmi élet legfőbb célja az emberek, az egyének túlvilági üdvözülésének előmozdítása, amely cél elérésének az állam csupán egyik eszköze. Mindkét felfogás ugyanarra az eredményre vezet, nevezetesen annak a közismert tételnek a vallására, hogy az állam van az emberért és nem megfordítva, következésképen az emberi személyiség nem vethető teljesen alá az államnak, hanem kifejtése számára az államnak biztosítania kell a szükséges szabadságot.

Az emberi alapjogok határozott leszögezése és felsorolása, mint tudjuk, a *liberális demokrácia* politikai elméletének és gyakorlatának egyik legfőbb törekvése volt. Világi fórumok által történt ünnepélyes kinyilvánításaik sorában a legutóbbi tömör, de igen nagyjelentőségű deklarációnak az Egyesült Nemzetek 1945 június 26-án San Franciscoban létrejött alapokmányának bevezető részében foglalt következő megállapítást tekinthetjük: «Újra kifejezzük az alapvető emberi jogokba, az emberi személyiség méltóságába és értékébe, a férfiak és nők egyenjogúságába ... vetett hitünket». XII. Pius pápának 1942 és 1944 karácsonyán mondott rendkívüli fontosságú beszédei, amelyek a *katolikus tanításnak* a

legilletékesebb ajkakról származó összefoglalásai, ismételten és nyomatékkal mutatnak rá a szabadságjogok biztosításának a demokrácia nélkülözhetetlen elemét képező szükségességére. A pápa határozottan kimondja azt, hogy az emberben «a társadalom alanyát, alapját és célját» kell látnunk, közelebbről «minden társadalmi élet célja . . . az Isten képmására teremtett ember egyéni értékeinek kifejlesztése». Ehhez pedig arra van szükség, hogy a személy alapvető jogait az állam feltétlenül tartsa tiszteletben. Az államnak nem szabad arra törekednie, hogy mindenen uralkodjék és az egész magán- és közélet területét áthatva, az embereket szabadságuktól teljesen megfossza, hanem az embereknek, a családnak és általában a társadalom sejtjeinek és szervezeteinek teret, fényt, szabad levegőt kell engednie.

Látjuk tehát, hogy az okvetlenül szabadon hagyandó emberi jogkörnek a követelménye a liberális demokráciának különösen a nagy francia forradalom óta kikristályosodott eszmevilágában és a katolikus egyház állásfoglalásában egyformán középponti helyet foglal el. A szabadelvű demokráciának ez a lényeges posztulátuma azután fontos kiegészítést nyert abban a *szovjetdemokrácia* hívői által képviselt felfogásban, amely a joggyakorlás gazdasági előfeltételeinek megteremtéséről szól mindenki számára, mert enélkül a szabadságot csak a vagyonosak, a kizsákmányolók élvezhetik, sőt azt hatalmuk növelésére és a szegény néprétegek tökéletes függőségbe hozására használhatják fel. Krylenko, a szovjetunió igazságügyi népbiztosa, az 1936 december 5-én kihirdetett új, ú. n. sztálini szovjetalkotmánynak a polgárok alapjogairól és kötelességeiről szóló X. fejezetéhez írott hivatalos kommentárjában kiemeli, hogy az alkotmány idevágó rendelkezéseinek célja a dolgozók valóságos szabadságának biztosítása a nyomor és a munkanélküliség kiküszöbölése útján. Az emberi jogok régi híres deklarációiban éppen azt kifogásolja, hogy nem veszik elejét a gazdasági egyenlőtlenségnek és annak, hogy a törvényeket az uralkodó osztály a maga kizárólagos érdekeinek megfelelően állapítsa meg. A szov-

jetalkotmány tehát arra törekszik, hogy az embereknek necsak őket elvileg megillető szabadságot és önkifejtési lehetőséget biztosítson, hanem nekik állandó munkaalkalmat, valamint betegségük, rokkantságuk és öregségük esetén tisztességes ellátást nyujtva, teljes gazdasági biztonságot adjon. Más síkra áthelyezve úgy lehetne ezt kifejezni, hogy a francia forradalom két első alapkövetelményének, a *szabadságnak* és az *egyenlőségnek* a megvalósítása körül a liberális demokráciában a szabad cselekvés és érvényesülés gondolata áll előtérben, míg a szovjet-elmélet és gyakorlat a szabad verseny által előmozdított kizsákmányolásra rámutatva, az emberek közötti lehető egyenlőség megteremtésére helyezi a nagyobb súlyt. Ez az utóbbi álláspont a szabadságjogok többé-kevésbbé erős korlátozását vonja szükségképen maga után. A szabadság és az egyenlőség szempontjai közötti összhangbiztosítás szükségességét különben a tanító egyház is messzemenően felismeri és a közelmult nagy pápáinak szociális enciklikái egyebek között éppen ennek a harmóniának a megteremtését szolgálják.

A továbbiakban az emberi szabadságjogok főbb tipusait külön-külön kívánjuk tárgyalni és mérlegre tenni az államéletnek a katolikus elvek szerinti és minden tekintetben korszerű alakítása, szabályozása szempontjából. *Csoportosításuknál* olyan, az erre vonatkozólag kialakult sokféle felfogás lehető összeegyeztetéséből adodó felosztást kívánunk követni, amely passzív és aktív jellegű szabadságjogok, továbbá a politikainak nevezhető jogok között tesz különbséget. Az első csoportba soroljuk az egyéni biztonságot megadó jogokat (élet, testi épség, személyes szabadság, személyi titok, otthon és tulajdon védelme), az egyéni erők szabad kifejté sének lehetőségét (családalapításhoz és a munkához, illetőleg a foglalkozás szabad megválasztásához való jog), a gazdasági és szociális biztonság alapelemeit (méltányos munkafeltételekre, biztosításra és nyugdíjra való igény), valamint a művelődési szabadságot. A második kategóriába tartozó, aktív természetűnek nevezhető szabadságjogok lennének a vélemény- és sajtószabadság,

a vallásszabadság, a tanítás szabadsága, nemkülönben a gyülekezési és egyesülési jog. Végül a politikai jogok körébe esnék a választójog, úgyszintén a kormányzásban és közigazgatásban való részvétel joga.

Az első csoportba sorozott, az egyének szempontjából inkább védekező célzatúnak mondható, *passzív szabadságjogokat* nem fogjuk egyenként tárgyalni, egyrészt azért, mert az ezekkel kapcsolatos igazságok ma már valósággal közhelyeknek tekinthetők, másrészt mert ezek a jogok a politikai demokrácia megvalósításának tulajdonképeni kérdéseit kevésbbé érintik. Néhány szóval megemlítésre érdemes közöttük *az élet és a személyes szabadság* respektálásának szükségessége és annak az elvnek az érvényesítése, hogy a személyes szabadság korlátozása csak a törvényben meghatározott feltételek fennforgása esetén, mégpedig béke idején lehetőleg csupán bírói szervek által történhetik. A magyar demokráciának tehát gondot kell fordítania arra, hogy már az első világháborút megelőző törvényhozásunk által ebben a tekintetben kidolgozott elveket és biztosítékokat, különösképpen a büntető eljárás garanciáit visszaállítsa és továbbépítse. A némely vonatkozásban kétségkívül a szocializálás felé haladó fejlődés ellenére is szükségesnek kell tartanunk továbbá a magánlakás, az *otthon* szentségének érintetlenül hagyását. Az egyéni biztonság körébe ugyancsak belevágó *titokvédelemnek* is demokráciánk alapintézményei között kell szerepelnie, a levélcenzúra, a statisztikai adatgyüjtés és az orvosi diszkréció vonatkozásaiban egyaránt.

Az egyéni biztonság most tárgyalt kérdéskomplexumának különleges jelentőségű, szinte önállónak tekinthető kiágazását képezi a *magántulajdon* tiszteletben tartása. A liberális-demokratikus alkotmányok természetszerűleg a magántulajdon elvén épülnek fel és éppen ezért ezt a kérdést csak az állam által eszközölt kisajátítások tekintetében tartják szükségesnek szabályozni. Egészen új utakon jár persze ezen a téren a szovjetalkotmány, amelynek 7., 9. és 10. §-ai a magántulajdont a személyes munkára alapozzák és az ebből

eredő jövedelemre, a lakóházra és az egyén használati tárgyaira korlátozzák. A katolikus egyház a kérdést nem a korlátozás vonalán, hanem más, pozitívabb oldalról igyekszik megragadni akkor, amikor a magántulajdon bírását általánossá, nevezetesen a munkásosztályra kiterjedővé is kívánja tenni; ennek a követelménynek a megvalósulása önmagától fog azzal a következménnyel járni, hogy túlnagy vagyonok nem lesznek többé egy kézben felhalmozhatók, mert különben a széles néptömegeknek magántulajdonhoz való segítése nem lenne keresztülvihető. Nézetünk szerint a magántulajdon mennyiségi korlátozásának vagy megszüntetésének csupán egyes vonatkozásokban, így a földbirtoknál, a bányáknál, energiaforrásoknál lehet — részben felosztás, részben államosítás célzatával — helye. Inkább arra kell ellenben törekedni, hogy a tulajdonnak a közérdeket szolgáló felhasználása fölött az állam ellenőrzést gyakoroljon.

Az ugyancsak a passzív szabadságjogok fogalmi körébe tartozó gazdasági biztonság megteremtése érdekében különösen szükségesnek tartjuk a munkajog részletes kodifikálását, *a munkához való jogra* vonatkozólag az 1946 : I. t.-c.-ben lefektetett alapelv közelebbi kifejtése és tényleges érvényesítése céljából.

Közelebbi figyelmet kell szentelnünk a szabadságjogok második, *aktívnak* nevezett csoportjának, amelynek körébe eső jogok már arra nyujtanak módot az állampolgárok számára, hogy az államhatalom gyakorlását — legalábbis közvetve — befolyásolják. Közöttük a *véleményszabadság* (gondolat- és szólásszabadság) áll az első helyen, amelyet XII. Pius pápának 1944 karácsonyán a világhoz intézett üzenete is a demokráciában élő polgár egyik alapvető jogává nyilvánít.

A szólásszabadság korlátozásának a liberális demokrácia felfogása szerint elvileg nem is lehet helye, bár a gyakorlatban még a legszabadelvűbb alkotmányok is módot adnak szankciók alkalmazására az olyan nézetek kifejezésével szemben, amelyek az állami és társadalmi rendet alapjaiban veszélyeztetik vagy a jó-

erkölcsbe ütköznek. Az ilyen irányú intézkedéseket újabban «a demokrácia önvédelme» megjelölés alatt szokásos összefoglalni; céljukat legtöbbnyire úgy fogalmazzák meg, hogy nem szabad megengedni a demokrácia szabadságjogainak magának a demokratikus rendnek a megdöntésére való felhasználását. A történeti tapasztalatok világánál valóban nem lehet elzárkózni annak elismerése elől, hogy a demokrácia alapintézményei ellen irányuló propagandát, izgatást meg kell akadályozni, illetőleg meg kell torolni; feltétlenül szükségesnek tartjuk azonban, hogy ez ne önkényesen, hanem csak bírói eljárás útján történhessék. (V. ö. az 1946 : VII. t.-c.-t a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről.)

A most tárgyalt kérdés különleges kiágazásának foghatjuk fel a *bírói függetlenség* nagy problémáját. Ezt a függetlenséget a liberális demokrácia ugyancsak abszolútnak és érinthetetlennek tekintette; a szovjetdemokráciát mintaképül tekintők azonban egyre többet hangoztatják azt, hogy a demokráciaellenes jellegű ítéletek hozatalában a bírákat meg kell akadályozni. A bírák világnézeti nevelése, a demokratikus pártokba és szakszervezetekbe való bevonásuk, kiválasztásuknál a politikai szempontok figyelembe vétele és a konkrét ügyek mikénti eldöntésében való befolyásolásuk lehetnek itt a demokrácia önvédelmének, vagyis az antidemokratikus törekvések számára való teret engedés megakadályozásának, kizárásának eszközei. Már az első három helyen említett módszerekkel szemben is komoly aggályok merülhetnek fel, a konkrét esetekre szóló utasításadás eltiltását pedig a valódi demokrácia sarkalatos elvének kell tekintenünk.

Ki szeretnénk térni ebben az összefüggésben *a közigazgatás pártatlanságának* kérdésére is, hangsúlyozva azt a klasszikus vezérelvet, hogy az egyes igazgatási ágak élén álló miniszterek — helyi viszonylatban pedig a főispánok, polgármesterek stb. — ugyan legtöbbnyire pártpolitikusok, de az alájuk rendelt tisztviselők magatartását mégsem értékelhetik kizárólag politikai szem-

pontból, ezek pedig eljárásukban a felek pártállását figyelmen kívül hagyni és a határozatokat erre való tekintet nélkül, egyedül az átfogó államérdek szem előtt tartásával meghozni kötelesek. A demokráciában nézetünk szerint általában csökkenteni kell a tisztviselők függőségét, hogy ne kelljen feljebbvalóik kegyét keresniök; e cél elérésének legfontosabb módjait a szolgálati szabályok törvénybefoglalásában, a minősítés nyilvánosságában és a fegyelmi eljárás biztosítékainak kiépítésében jelölhetjük meg.

A véleményszabadságban álló emberi jognak a történelmi fejlődés során éppen nagy fontosságára tekintettel önállósult ága a *sajtószabadság*, vagyis a gondolatoknak nyomtatásban való szabad terjesztése. Demokráciánkat valóban nem tudjuk elképzelni anélkül, hogy a különböző nézetek — a demokrácia védelméről szóló, érintett törvény korlátain belül — ne lehessenek a sajtóban akadálytalanul kifejezhetők. A viszonyok konszolidálódása és a békeszerződés megkötése után elengedhetetlennek tartjuk tehát új, korszerű sajtótörvény megalkotását, amely megszünteti a lapindítás engedélyhez való kötését, továbbá mellőzi az előzetes cenzurát és a lapok megjelenésének közigazgatási intézkedéssel való betiltását. Annak megakadályozását, hogy antidemokratikus felfogások huzamosan mérgezhessék a közvéleményt, bírói úton foganatosított szankciókra kell bíznunk. Egyébként az ilyen tiltó, elzáró rendelkezések csak negativ részét képezik a teendőknek, mintegy az ártalmak távoltartását jelentik a betegtől, tehát csupán félmegoldásnak tekinthetők; velük egyidejűleg gyógyító eszközök adagolása is szükséges, amelyek megnyerhetik a kételkedőket a demokrácia ügyének és amelyek sorában a legdöntőbb szerepet éppen a nyomtatott betű felvilágosító és nevelő munkájának kell játszania. A sajtószabadságról szólva, rá kell mutatnunk végül arra is, hogy a demokratikusnak minősülő sajtóorgánumok között a versenynek teljesen tiszta eszközökkel kell folynia.

Bevezetőnkben az aktiv irányú szabadságjogok

közé soroltuk a *vallásszabadságot* is; tettük ezt tudatosan, annak ellenére, hogy ma is sokszor minősítik a vallást magánügynek. Akár osztja valaki ezt a felfogást, akár nem, azt mindenkinek el kell ismernie, hogy a vallásos élet nemcsak az egyének belső, lelki világában folyik le, hanem annak külső, mégpedig az emberek nagy tömegét megmozgató megnyilvánulásai is vannak, amelyek az állami életre is messzemenő kihatással lehetnek. A szabad vallásgyakorlással kapcsolatos kérdéseket most nem óhajtjuk részletesen tárgyalni, csupán néhány sarkalatos elvre szeretnénk utalni. A liberális demokrácia ezen a téren többek között a vallások teljes egyenjogúságát hirdeti; ez ellen nem is lehet lényegbevágó kifogást emelnünk, amennyiben a közös nevezőre hozás nem egyenlő kisemmizést és elnyomatást céloz. Az állam által az egyházaknak adott előjogok és kedvezmények megvonása esetén három minimális követelményhez kell rendíthetetlenül ragaszkodnunk; először ahhoz, hogy az állam ne támogassa a vallásellenes propagandát sem, másodszor ahhoz, hogy a felekezeti oktatás teljes szabadságát minden iskolafokra és fajra vonatkozóan őrizze meg, mégpedig nemcsak elméletben, hanem teljes segítő készséggel állva mellette a mindennapi életben és a színfalak mögött is — a nem-felekezeti iskolákban pedig a hittanulásra az illetékes egyházi szerveket kielégítően adjon a gyermeknek módot és időt, végezetül, hogy az egyházakat ne vesse (pl. a jogképesség, gyülekezési szabadság stb. tekintetében) különleges korlátozó rendszabályok alá.

Az Egyház és az állam közötti jogi viszony alakítását, fejlődését illetőleg egyébként az egyházi tanítóhatalom útmutatását kell követnünk, amelynek bölcsessége meg fogja találni az utat egyfelől a hitünkhöz való hűségnek, másfelől a jogos világi érdekek megóvásának összeegyeztetésére.

A gyülekezési és egyesülési jog demokratikus biztosítása érdekében arra szeretnénk rámutatni, hogy mindkettő gyakorlásának módjáról mielőbb törvényt kellene hoznunk, ami eddig a gyülekezési jogra vonatkozólag

teljesen, az egyesületi jog terén pedig az 1938 : XVII. t.-c. átfogónak nem tekinthető rendelkezéseitől eltekintve hiányzott. A szabályozásnál az egyesületek túlburjánzásának és visszaélések felmerülésének — nemanynyira az előzetes engedélyezéssel, mint inkább a tényleges működés igazolására való kötelezéssel — történő megakadályozását, de ugyanakkor a jogvitásnak minősülő esetekben bírói jogvédelem megteremtését tartjuk követendő alapelveknek.

Az egyesületi törvény keretében külön fejezetet kell majd szentelnünk az általunk is a demokrácia sine qua non-jának tekintett *szabad pártalakítás* miként jének és a pártok jogi helyzetének. Közbevetőleg megemlítjük itt, hogy a pártalakítás szabadságát pl. az új jugoszláv szövetségi alkotmány is biztosítja. Nálunk ma az a helyzet, hogy pártok ugyan elvileg szabadon alakulhatnak, de politikai programmjuk megvalósításának legfontosabb útja, a választásokon való részvétel az Országos Nemzeti Bizottság által való engedélyezéshez van kötve (1945 : VIII. t.-c. 2. §), vagyis lényegében a meglevő pártoktól függ, amit átmeneti megoldásnak érzünk. Végleges szabályozásként azt tartanánk helyesnek, ha bármely párt szabadon állíthatna jelölteket a választásokon ; a célkitűzéseivel és eszközeivel a demokratikus államrendet veszélyeztető pártot viszont a kormány javaslatára kiadott köztársasági elnöki rendelettel fel lehetne oszlatni. Az egyesületi törvény egy további speciális fejezetében vagy esetleg egészen önálló törvényben volna azután rendezendő a *szabad szakszervezetek* problematikája (az ezekbe való belépés, az általuk ellátandó érdekvédelmi és közfunkció) is.

Mielőtt az emberi jogok feletti áttekintésünk záró részére, a kormányzásban és közigazgatásban való részvétel jogának elemzésére rátérnénk, néhány mondatot óhajtunk szentelni a szabadságjogbiztosítás leghathatósabb módjának, a már többször említett *független bírói jogvédelemnek*. A bírói beavatkozásnak ebben a tekintetben is annak az elvnek az állam által való

elismerése teremti meg az alapját, hogy amennyiben valamely állami intézkedés a polgárok jogait sérti, ezért az állam felelősséggel tartozik és az egyesek az általuk kifogásolt közigazgatási aktust az állam és a magánosok között pártatlan harmadikként szereplő bíróságnál támadhatják meg. A most összefoglalt demokratikus követelmény XII. Pius pápának 1942 karácsonyán elhangzott beszédében is fenkölt kifejezésre jutott, amikor így szólt: «az állam és a tőle függő hivatalnokok és szervezetek is kötelesek a jóvátételre és az egyének szabadságát, tulajdonát, becsületét és boldogulását sértő intézkedések visszavonására», továbbá azt mondotta, hogy «a hatóságnak az egyénekhez való viszonyát világos jogi alapra kell helyezni és a szükséghez mérten meg kell védeni bírói tekintéllyel». Ezeknek a gondolatoknak a megvalósítása hazánkban azt kell jelentse, hogy a közigazgatási bíráskodás intézményét nemcsak fenn kell tartanunk az eddigi mértékben, hanem a közigazgatási bíróság hatáskörét annyira ki kell szélesítenünk, hogy az állampolgárok valamennyi jogsértő rendelkezéssel szemben védelmet kereshessenek előtte. Az egyéni jogoknak a közigazgatással szembeni védelmét célzó eljárások egyébként vagy a kifogásolt aktus hatályon kívül helyezésére, továbbá ezen felül vagy ettől függetlenül a hibázó tisztviselő ellen szankciók alkalmazására (ezt írja elő az emberi alapjogok hatályosabb védelméről szóló 1946 : X. t.-c.), valamint általa vagy az állam által fizetendő vagyoni kártérítés nyujtására irányulhatnak.

A demokratikus államberendezkedés igazi megkoronázását a polgárok részére biztosított azok a *politikai jogok* jelentik, amelyek egyenes befolyást biztosítanak számukra a közhatalom gyakorlására, sőt amelyeknél fogva a kormányzat és a közigazgatás munkáját maguk irányítják. A Magyarország államformáját megállapító 1946 : I. t.-c. 1. §-a mindjárt elöljáróban ünnepélyesen leszögezi azt, hogy az államhatalomnak nemcsak kizárólagos forrása, hanem egyedüli birtokosa is a magyar nép, amely a törvényhozó hatalmat az általa

megválasztott nemzetgyűlés útján gyakorolja. Nyilvánvaló már ebből is, hogy a polgári jogok legfontosabbikának a *választójog* gyakorlása tekinthető; a népnek az államhatalom gyakorlásában való részvétele azonban nem szabad hogy végetérjen a szavazatok leadásával, hanem egyrészt a legfontosabb elhatározások meghozatalát az általa közvetlenül választott parlamentnek kell fenntartani, másrészt a polgároknak az önkormányzati közületeken keresztül szerephez kell jutniok a törvények végrehajtásában is, röviden: a népet megilleti *a kormányzásban és a közigazgatásban való aktív részvétel* joga.

A nép hatalmát megtestesítő parlament hatáskörére vonatkozóan elvi kívánalomként kell felállítanunk azt, hogy a végrehajtóhatalom által megvalósítandó célokat, valamint az exekutiva evégből kifejtendő működésének irányelveit mindig a parlament állapítsa és változtassa a szükséghez képest meg. Ennek az elvnek a gyakorlati alkalmazásáról később szólunk. Előbb még arra kell kitérnünk, hogy melyek a valódi népakaratnak a parlamentben való érvényesülését biztosító intézmények.

Avégből, hogy *a parlament a maga hivatását kifogástalanul betölthesse*, mindenesetre gondoskodni kell arról, hogy a képviselőknek egyfelől a kormánytól, másfelől egyes, a parlamenten kívüli hatalmi tényezőktől való függetlensége szigorú *összeférhetetlenségi törvény* útján megóvassék. A törvényhozó testület által a demokráciában elfoglalt központi helyzetből önként következik, hogy tagjainak a lehető legmagasabb erkölcsi és szellemi *színvonalat* kell képviselniök. Ennek a körülménynek a demokratikus rendszer sikere szempontjából döntő voltára mutat rá XII. Pius pápa 1944 karácsonyi beszédének egyik része, amelyet már Perneczky Béla is idézett. Részünkről az idevonatkozó pápai megnyilatkozásnak egyetlen kitételére szeretnénk csupán felhívni a figyelmet, amely szerint a törvényhozásba beválasztandó személyiségeknek «vezetésre termetteknek» kell lenniök. Ebben a kifejezésben ugyanis azt hisszük, nemcsak szellem-erkölcsi kiválóságra és ebből eredő

tekintélyre való utalást kell látni, hanem a pápa által ugyancsak említett «gyakorlati alkalmasság» síkján annak hangsúlyozását is, hogy a képviselőkben legyen meg az államélet egészének áttekintésére való képesség, a szervezési érzék, a végrehajtó hatalomra rótt konkrét feladatok elvégzésének nehézségeivel való számolni tudás, vagyis a közigazgatás ismerete és megértése is.

A parlament *szervezetének* kérdéseivel való foglalkozást most nem tartjuk feladatunknak, csak a népakarat tiszta kifejezésének szempontjából azt az elvi álláspontunkat szeretnénk leszögezni, hogy a *kétkamarás rendszert* ma már csupán a föderatív államokban látjuk indokoltnak — ezekben ugyanis az egyik ház a közvetlen népképviseleten alapulhat, a másik viszont a tagállamok kiküldötteiből állhat —, az egységes államokban ellenben nem érezzük semmiféle «felsőház» létesítésének szükségét. Azt a beállítást, amely a második kamarát a «megszűrt népakarat» képviselőjéül óhajtja és ebből következőleg a képviselőházzal szemben fékként, ellensúlyként fogja fel, idejét multnak érezzük. Megmagyarázható lenne esetleg egy tisztán érdekképviseleti jellegű második kamara szervezése (amilyen pl. a Salazar-féle portugál rendi kamara), de ezt több szempontból veszélyesnek tartjuk.

A nép által választott egykamarás parlament (nemzetgyűlés) *hatáskörébe* kell tartozniok — amint erre már utaltunk — az államéletet irányító legfontosabb döntéseknek. A parlament esetleges meggondolatlan határozataival és az államéletbe való önkényes vagy avatatlan belenyúlásaival szemben az államfő vétójogában — amelyet erősíteni kell, anélkül azonban, hogy a törvénnyé válás teljes megakadályozhatásáig elmennénk — és házfeloszlatási jogában, valamint a törvények alkotmányszerűségének felülvizsgálatára is kiterjedő közjogi bíráskodás bevezetésében keresnénk biztosítékot. — Amint továbbá erre a korszerű közigazgatástudományi felfogás teljes igazsággal mutat rá, az államélet mai bonyolultsága és a végrehajtóhatalmi beavatkozás nagymérvű kiterjedése lehe-

tetlenné és nemkívánatossá teszi azt, hogy a parlament által alkotott törvények az életviszonyokat és különösen a közigazgatás tevékenységét túlságosan részletekbe menőleg szabályozzák. Nem lehet tehát elkerülni, hogy a parlament a közelebbi szabályozás jogát ú. n. kerettörvényekben a kormányra ruházza át; a demokrácia elveinek megóvása azonban szükségessé teszi, hogy a kormány által az ilyen felhatalmazás alapján kibocsátott rendeleteket utólag be kelljen mutatni a nemzetgyűlésnek, továbbá, hogy a szélesebbkörű, ú. n. kivételes hatalomátruházás az alkotmányba vágó kérdések szabályozására ne terjedjen ki és csak meghatározott időre szóljon. A parlament hatásköri önkorlátozásának egyik módját kell látnunk a modern tervgazdálkodási rendszerre való áttérésben is; ez ugyanis azzal jár, hogy a parlament felruházza a kormányt több évre terjedő gazdasági terv kidolgozásának jogával és az általa készített tervet csupán szankcionálja vagy végrehajtását ellenőrzi, ami mindenképpen azt eredményezi, hogy a tervbe beillesztett intézkedésekre nézve a parlament szabályalkotási joga átmenetileg megszűnik.

A népképviselet mindenhatóságának most vázolt megszorításai nézetünk szerint nem szüntetik meg valamely államrendszer demokratikus voltát, feltéve, hogy az alább röviden felsorolandó *négy sarkalatos parlamenti jogot* fenntartjuk. Ezek között az első a kormány tagjainak kiválasztására való befolyás, amit nálunk az 1946 : I. t.-c. 13. §-a a miniszterelnök kinevezésének a nemzetgyűlés politikai bizottságának a meghallgatásához és a parlamenti többségi elv tiszteletben tartásához való kötésével biztosít. A második a miniszterek teljes parlamenti felelősségének fenntartása, amit érzésünk szerint személyi él (a miniszter megbuktatása) helyett inkább tárgyi síkra (a parlament által helytelenített intézkedés kötelező visszavonására) kellene átvinni (l. az amerikai példát). Harmadik ilyen alapvető jognak tekintjük a parlament költségvetési és zárszámadási jogát. Negyedszer nem lehet teljesen kizárni azt sem, hogy a törvényhozó szerv kivételesen necsak a minisz-

tereken keresztül, hanem közvetlenül is beletekinthessen és beleszólhasson a közigazgatás menetébe ; részben ezt célozza a képviselők interpellációs joga, valamint különösen az a szabály, hogy a parlament egyes fontos esetekben vizsgálóbizottságot küldhessen ki. A kormány cselekvőképességének messzemenő fokozása, de ugyanekkor a most összefoglalt elvekhez való ragaszkodás fogják biztosítani a törvényhozó és a végrehajtó hatalom között a helyes elválasztást és még inkább az egyensúlyt ; a régi francia terminológia szavaival élve ugyanis szerintünk nem annyira «séparation des pouvoirs»-ra, mint inkább «balance des pouvoirs»-ra van szükség.

Legvégül néhány szót szeretnénk még szentelni annak az aktív szerepnek, amelyet a szabad polgároknak *a helyi igazgatásban* kell betölteniök. Tevékenységük színteréül természetszerűleg elsősorban a területi *önkormányzatok*, vagyis a vármegyék, városok és községek kínálkoznak.

Ami a *Nemzeti Bizottságokat*, vagyis a demokratikus politikai pártok közös helyi szerveit illeti, ezek a törvényhatósági és községi közéletnek rendes mederbe való illeszkedése után közigazgatási feladatokat többé nem láthatnak el, amint ezt a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 1030/1945. M. E. számú rendelet ki is mondotta. Esetleges politikai szerepüket most nem óhajtjuk vizsgálni, hiszen itt a polgároknak a közigazgatásban való részvételéről szólunk.

Az állampolgároknak a helyi közéletben való szerepvállalása hivatalos fórumául *a törvényhatósági bizottságot, illetve a képviselőtestületet* tekinthetjük. Az ezekben való tagság a végrehajtó hatalom gyakorlásában való közvetlen részvételt jelent, ami a széleskörű állami tevékenység mai korszakában különösen nagy jelentőségű. Demokráciánknak ezen a téren is a véglegesség jellegét kell magára öltenie, ezért a törvényhatósági és községi választásokat az 1945 : VIII t.-c 78. §-a által nyujtott lehetőség, illetőleg jogalap felhasználásával mielőbb meg kell tartani. Hiszen a most idézett, a nemzetgyűlési választásokról szóló törvény rendelkezései az említett

szakasz értelmében szinte minden vonatkozásban (választójog, névjegyzék, választási eljárás és bíráskodás, büntető rendelkezések) alkalmazhatók lesznek az önkormányzati választásokra és így szinte csak a taglétszámnak törvényben leendő megállapítása az egyetlen jogi előfeltétele e választások lebonyolításának. Ebben a tekintetben egyébként az előbb említett 1030/1945. M. E. számú rendeletben kifejezésre jutott irányt kell követni, vagyis a törvényhatósági bizottsági tagok számát erősen csökkenteni kell, hogy ezzel a bizottságot tárgyaló- és elhatározóképesebbé tegyük s a tagok felelősségét növeljük. Az önkormányzati választások megejtésével párhuzamosan azután a törvényhatósági és községi igazgatás különböző szerveinek összeállítását és hatáskörét törvényben kell rendezni.

A polgárok önkormányzásának harmadik módját a közigazgatás *végrehajtó tevékenységében* való közreműködésük képezi. Ez a legtömegesebben hivatalvállalással, az élethivatásos közszolgálatba való belépéssel történik, amit általában továbbra is a jogszabályokban meghatározott előképzettséghez, képesítéshez kell kötnünk. E kellék elengedése azelőtt az államfőnek volt fenntartva; a ma érvényes kormányrendelet erre az illetékes minisztert, főiskolai képesítés elengedése esetén a miniszterbanácsot hatalmazza fel, ami számottevő enyhítést jelent a szabály szigorúságán. Általánosságban véve tényleg indokoltnak tekinthetjük a közigazgatás személyi felfrissítését, valamint a köztisztviselői kar és a közönség közötti válaszfalak lebontását, az előbbibe való bejutás könnyebbé tétele útján. Az új elemekkel szemben sem lehet azonban mellőzni komoly szellemi és erkölcsi követelmények támasztását; végezzenek tehát ismereteiket bővítő tanfolyamokat és tegyenek különleges képesítő vizsgát. Megemlítjük még, hogy a közszolgálati alkalmazásban álláson kívül további, újszerű lehetőséget nyujt a polgároknak, illetőleg autonóm társulásaiknak a végrehajtóhatalom gyakorlásába való bekapcsolására az, ha bizonyos, a közönséget köz-

vetlenül érintő és az emberek ismeretét feltételező akciók lebonyolítását az erre vállalkozó egyénekre vagy az erre kijelölt érdekképviseletekre bízzuk; ennek különösen a közellátás, adóztatás és szociális segélyezés körében lehet helye.

Az elmondottakkal az igazi demokrácia megteremtésének ügyét kívántuk teljes lélekből, őszintén szolgálni, mert XII. Pius pápa 1944 karácsonyán tett nagyhorderejű kijelentésének alapján állunk: «A jövendő a demokrácia felé halad». Nem helyezkedhetünk tehát ellenséges vagy elutasító álláspontra a demokráciával szemben, mert az lényege szerint a katolikus felfogásnak megfelel, hanem őszinte szándékkal és teljes erőnkkel közre kell munkálkodnunk minél tökéletesebb kiépítésében. A demokráciát szerintünk a hamisítatlan népuralomnak, az emberi jogok most kifejtett tiszteletbentartásának, továbbá a rendnek, szabályozottságnak, szakszerűségnek és becsületességnek kell jellemeznie. Mondhatjuk ezt úgy is, amint Barankovics István írta a pápa 1944 karácsonyi beszédének magyar fordításához írott előszavában: «Tiszta értelem és magas erkölcs híjján nincs valódi demokrácia». A valódi demokráciához végül a szabadság és egyenlőség nagy jelszavainak az életbe való átvitele mellett a jog és a szeretet közötti szoros kapcsolat, vagyis a testvériség gondolatának érvényesülése is szükséges; ez azt jelenti, hogy az emberek becsüljék meg és szeressék egymást — különösen egy nemzeten belül, de a nemzetek között is —, ne akarjanak uralkodni, taposni, lelkiismereti erőszakot tenni másokon. Így jöhet létre az a béke, amelyre XII. Pius pápának 1942 karácsonyán elhangzott szózata szerint minden társadalmi együttélés törekszik és amelynek eszményül tekintésével nem a «quieta non movere» kényelmes és esetleg igazságtalanságokat rögzítő álláspontját valljuk, ellenkezőleg szociális igazságot akarunk és haladók vagyunk, de mindenesetre a sokféle érdek közötti méltányos kiegyensúlyozásra, harmóniateremtésre törekszünk, ami a katolikum világi tartalmának lényegéhez tartozik.

Barna Iván:

A szociális demokrácia kérdései.

A szociális demokrácia kérdéseinek tárgyalásánál elsősorban feladatkörünket kell tisztáznunk, mert az előadás címe ezen a téren — úgy véljük — bizonyos kétséget hagy maga után. A címben levő összevont kifejezésnek mindkét tagja szétágazó és többféleképen értelmezett, illetőleg különböző alakban megjelenő fogal mat takar. A demokrácia fogalmával kapcsolatban felmerülő értelmezési eltéréseket, valamint a demokratikus gondolat különböző megjelenési alakjainak kérdését az előző előadások már tisztázták. Tisztáznunk kell azonban azt, hogy mit kívánunk a demokrácia jelzőjeként használt «*szociális*» kifejezés alatt érteni.

A «szociális» szó egyaránt jelenti a társadalommal való közvetlen kapcsolatra, a társadalomból való eredetre utalást és azt a törekvést, amely a társadalom ellentéteit az emberiesség szempontjai alapján kívánja kiegyenlíteni. A demokrácia fogalmával a szociális szónak mindkét értelmezése összefér, mert amint egyrészt kétségtelen, hogy a demokratikus szervező elv részére az állami élet irányítása mellett a társadalom szervezése éppen olyan hálás feladat, másrészről nyilvánvaló az is, hogy a modern demokrácia gondolatának, különösen pedig a szovjetdemokráciának és a népi demokráciának a legerősebb vonzóerejét éppen az adja, hogy az emberiség túlnyomó része általuk és rajtuk keresztül a társadalom eddigi válaszfalainak lebontását, a társadalom alsóbb rétegeinek felemelését reméli elérni.

Amidőn a szociális demokráciát mint a demokratikus szervező elvnek a társadalom szervezeteiben való érvényesülését kívánjuk vizsgálni, elsősorban tisztáznunk kell, hogy milyen emberi társulásokat tekintünk vizsgálódásaink szempontjából *társadalmi szervezeteknek*. A társadalom fogalmának a szociológiában használt meghatározása szerint ugyanis minden emberi tár-

sulás, csoportképződés: társadalmi alakulat. A szociológia felfogása szerint kétségtelen, hogy az állam is társadalmi képződmény, szociális szervezet, mégis úgy véljük, hogy előadásunk tárgyköre szempontjából mind az államot, mind pedig az általa létrehívott és közjogi alapon szervezett területi autonómiákat figyelmen kívül kell hagynunk, mert az ezekkel kapcsolatos kérdések külön tudományágnak, a politikának körébe tartoznak.

Ugyancsak kikapcsoljuk tárgyalásunk köréből azokat az emberi egyesüléseket, amelyek valamely konkrét gazdasági cél elérését szolgálják, mint amilyenek a kereskedelmi társaságok különböző fajai. Ezek helyzetének a keresztény demokrácia szempontjából való megvizsgálása ugyanis felfogásunk szerint a gazdasági életnek, illetőleg a gazdasági demokráciának a kérdéseit tárgyaló előadás feladatkörébe tartozik. A társadalmi, a szociális demokrácia kérdéseinek tárgyalásánál tehát a társadalmi szervezetek körét nem a szociológia, hanem a közönséges szóhasználat fogalommeghatározása szerint kell vennünk, és csak azoknak a szervezeteknek az életműködését és a demokratikus gondolattal való kapcsolatát kell vizsgálnunk, amelyeket a népesség önkéntes alapon, vagy legalább is kifejezett közjogi kényszer nélkül hozott létre. Ezek közül is csak azokat, amelyek ideális célokért, vagy pedig általános jellegű, tehát nem konkrét gazdasági célokért küzdenek.

A társulásban rejlő erőt az ember minden céljának elérése érdekében igénybe veheti és ha eredményesnek látja, igénybe is veszi. Éppen ezért a társadalmi jellegű szervezetek a legváltozatosabb célkitűzéssel alakulhatnak. Igy jönnek létre egymás mellett a vallásos, a kulturális, a hazafias, vagy gazdasági célú egyesületek, társaskörök, kaszinók. A társadalom szervezése, összhangjának kialakítása szempontjából ezeknek a szerveknek kivétel nélkül olyan jelentőségük van, amelyet lebecsülni semmiképen sem szabad. Éppen ezért most is hangsúlyoznunk kell, hogy ezek helyes megszervezése és működésüknek helyes irányban tartása a társadalom

fejlődése szempontjából igen nagy fontosságú feladat. A társadalmi demokrácia keresztény szellemű fejlődése szempontjából sem becsülhető le ezeknek mind a politikától, mind pedig a gazdasági élettől távol álló egyesületeknek a működése. Az azokban együttműködő személyek ugyanis más vonatkozásban a politikai demokráciának, az állami életnek is alanyai, és gondolkodásuk kialakításában életük minden mozzanatának szerepe van. Éppen ezért fontos az, hogy a keresztény erkölcs, a keresztény embereszmény tisztelete minden emberi társulásban, legyen az sportegyesület, vagy műkedvelő színtársulat, egyformán vezetőszerepet töltsön be.

A társadalom szervezeteinek, egyesületeinek és társulásainak ezerszínű változatából a történelmi fejlődés mégis kiemelt egy szervezeti csoportot, amelynek a társadalmi demokrácia kialakításában döntő szerepe van, és amelynek vizsgálatát előadásunk fő céljául kell kitűznünk: *ez a foglalkozás, illetőleg az élethivatás alapján történő társadalmi szervezkedés.* A foglalkozás, az élethivatás alapján történő társadalmi szervezkedés volt az, amely a történelem folyamán a legerősebben tudta összekapcsolni a társadalmak tagjait és egyben legélesebben tudta szembeállítani egymással a társadalom különböző foglalkozású, különböző osztályokhoz tartozó csoportjait. A foglalkozás, az élethivatás tehát mind mint összefogó kapocs, mind pedig mint ellentétkeltő Éris almája egyaránt óriási jelentőségű. A foglalkozás alapján történő szervezkedés kapcsolta egybe a korai középkor kezdetleges polgári társadalmát és a jelenkor munkásait, de ugyancsak ez állítja szembe az utóbbiakat munkaadóikkal harcos ellenfelekként.

A hivatás szerint történő társadalmi szervezkedés fontosságára hívta fel a kereszténység egyetemének figyelmét XIII. Leó pápa a Rerum novarum enciklikájában, és ebben látja a társadalmi ellentétek megoldásának kulcsát a Quadragesimo anno is. «Más megoldás alig lehetséges, mint a társadalmi szervezetben olyan jól rendezett szerveket, rendiségi alakulatokat teremteni, amelyeknek az egyesek nem valamely munkapiaci

párthoz tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk — foglalkozásuk — alapján volnának tagjai. Amint ugyanis az egymáshoz közellakók természetes folyamat útján községeket alakítottak, úgy az azonos foglalkozásúak — akár gazdasági, akár más foglalkozásúak — a hivatásuk szerint rendekbe, vagy rendi testületekbe tömörülhetnek. Ez a folyamat is egészen természetes. Ugyanazért az így létesült *önkormányzati testületek* a polgári társadalomnak, ha nem is lényeges alkotóelemei, mindenesetre természetes folyományai.»

Az előbbiekben a foglalkozás mellett a hivatást, illetőleg az élethivatást, mint egy fogalmat fedő kifejezéseket használtuk. Mivel tudjuk azt, hogy a két fogalom között lényeges különbség, sőt ellentmondás van, szükségesnek látjuk azt, hogy azok szinonimaként való használatát kissé részletesebben megokoljuk. *A foglalkozás és a hivatástudat, felfogásunk szerint, a test és a lélek viszonyában állanak egymással.* A foglalkozás a test, a külső megjelenési alak, amelybe a lelket, a természetfölötti értelmet a hivatástudat adja. A foglalkozás a munkát csak a lét anyagi előfeltételeinek biztosítása szempontjából tekinti, tehát szükséges rossznak tartja, viszont a *hivatástudat a munkában az Isten által rendelt kötelességet, a társadalomfenntartó tényezőt látja.* Ahogy *Spann* mondja: «A hivatástudatos ember értékmérője: a közösség érdeke, célja: a közösségből vett erővel a közösségért dolgozni. Emellett a hivatástudatos ember nem veszti el egyéniségét, vagy éppen egyéni felelősségérzetét, de minden kényszer nélkül a közösség szempontjaiból tekinti életfeladatait».

A hivatástudat, amíg egyrészről az egyént fokozottabb munkateljesítményre, értékesebb eredmények elérésére sarkalja, másrészt mérsékeli is a kenyérért, a lét anyagi előfeltételeiért folytatott küzdelemben. «A csak jövedelemre törő ember feljogosítva érzi magát arra, hogy a piac lehetőségeinek felhasználásával minden úton-módon nyereségének fokozására törekedjék, ezzel szemben a hivatástudatos ember magát a közösség szolgájának érzi, annyira, hogy munkájának, illetőleg mun-

kája eredményének piaci értékesítése másodrendű jelentőségű lesz előtte», mondja az amerikai *Hadley*.

A hivatástudatnak az előbb vázolt tulajdonságai nem kis mértékben magyarázatot adnak arra, hogy a céhek a kezdőközépkor kétségtelenül nehéz századaiban miképen tudták feladatukat ellátni és miért omlottak össze akkor, amikor a céhtagok hivatástudatát a felvilágosodás szelleme lecsökkentette és a céheket egyszerű érdekképviseleti testületekké alakította át.

Bár a foglalkozás, illetve az élethivatás alapján történő társadalmi szervezkedésre törekvés szinte veleszületett tulajdonsága az embernek, azzal szemben a különböző korokban mégis igen különböző álláspontot foglaltak el. Az államnak és a társadalomnak a foglalkozás alapján történő szervezkedéssel szemben elfoglalt álláspontját két véglet jellemzi. Az egyik véglet az egyéni szabadság érdekében minden szervezkedést indokolatlannak és károsnak tart és azt tilalmakkal gátolja. Ezt tette a francia forradalmi törvényhozás a loi Le Chapelier megalkotásával, amely a munkásokat a szabadság megvédésének címén eltiltotta attól, hogy érdekeik megvédése végett szervezetekbe tömörüljenek. A másik véglet az, amikor a politikai hatalom, az állam a foglalkozás szerinti szervezést annyira szükségesnek tartja, hogy a szervezés munkáját maga veszi kezébe, és az általa létesített szervezetekbe akarva-nem akarva mindenkit bekényszerít. Ez utóbbira példa az olasz fasizmus korporációs rendszere és a német nemzetiszocializmus érdekképviseleti rendszere a Deutsche Arbeitsfront-tal és a Reichsnährstand-dal.

Avégből, hogy a jelenlegi helyzetet történelmi szempontból is megítélhessük, vessünk egy pillantást arra, hogy a foglalkozáson alapuló társadalmi szervezkedés története az európai történelem folyamán miképen hullámzott az említett két véglet között. A Római Birodalom összeomlása után a romjain keletkező barbár királyságok az állami tevékenységnek csak a minimumát tudták megvalósítani. Az állam elsőrendű feladatait is csak a partikuláris erők szabadjára bocsátásával,

félig-meddig magánjogiasan tudták megoldani. Ipari és kulturális államigazgatásról ebben az időben szó sem lehetett. Ilyen körülmények között a fejlődés útján meginduló városi polgárság a társadalmi szervezkedésben találta meg azt az eszközt, amely létfenntartását a fejlődésre olyan nehéz körülmények között biztosította.

A céhszervezetet a középkor emberének mélyen vallásos gondolkozása és ebből eredő rendkívül erős hivatástudata hatotta át. Ez tette képessé arra, hogy a mai értelemben vett érdekképviseleti feladatok mellett az ipari és a szociális közigazgatás feladatait, valamint még egy egész sor más közigazgatási feladatot is megoldjon, amely feladatok megoldására az akkori állam az előbb vázolt okok miatt teljesen képtelen volt.

A céhrendszer által a középkoron át kétségtelenül elért társadalmi összhang sok modern szociálpolitikust arra késztet, hogy annak egy-egy szakmát teljesen egybefogó szervezetét a mai időkhöz alakított változatban újra életrekelteni javasolják. Ez a gondolat, különösen gyakran jelentkezik a keresztény szociálpolitikusoknál, amiben kétségtelenül közrejátszik az is hogy a középkori céhrendszer rendkívül szoros kapcsolatot tartott fenn az Egyházzal és ebből a jellemvonásból igen sokat az újkorban is átmentett. Az olasz fasiszta társadalmi szervezésnek szintén kétségtelenül a munkaadókat és munkaadókat közös szervezetbe összefogó céhek szolgáltak mintaképül.

A céhrendszer virágzása idején a középkori városok falai között általánosságban tényleg társadalmi béke honolt, illetőleg ha harcok folytak azoknak túlnyomórészben személyi okai voltak. Ha azonban a céhrendszernek a társadalmi béke fenntartása körül elért teljesítményeit tárgyilagosan mérlegre tesszük, nem szabad elfelednünk azt, hogy a középkorban az ipari munkaadó és a munkás között sem osztálykülönbség, sem pedig rendi különbség nem volt. A korai céhrendszer munkavállalói: a legények és az inasok ugyanannak a városi polgárságnak voltak a tagjai, mint munkaadóik: a mes-

terek. A dolgok természetes rendje szerint az inasból legény, a legényből pedig mester lett. A céh tehát nem fogott össze ellentétes érdekű társadalmi osztályokat, legalább is a középkorban nem.

Az újkori fejlődés során kétségtelenül egyre gyakrabban különváltak és eltávolodtak az egy-egy céh keretébe tartozó mesterek és legények érdekei. Egyre több olyan iparág adódott, ahol a mesterré válás útja a legények túlnyomó része előtt elzáródott. Egyre gyakoribbá vált az is, hogy a mesterek — részben a céhszabályzatok kijátszásával — a céh kötelékébe nem tartozó munkásokat is foglalkoztattak. Az újkorban tehát már egyre sűrűbben jelentkeztek az ipari munkaadók és munkavállalók között a társadalmi ellentétek, de ezeknek az ellentéteknek az áthidalására és valóban békés elsimítására a céhek már nem is voltak alkalmasak. A céhek kiegyenlítő szerepének elhalványulásával a legények egyre inkább az önálló szervezkedés útjára lépnek. A legényegyletek ugyan jogilag szintén céh keretébe tartoznak, de a gyakorlatban azzal sokszor nagyon élesen szembefordultak.

A céhrendszer felbomlasztásáért a felelősséget általában a francia forradalomra szokták hárítani. Így tesz *Mac Donald* is, amidőn megállapítja, hogy a «francia forradalom megbénította a társadalmi szervezetet, hogy a «minden ember egyenlőnek és szabadnak születik» racionalista tanát a háztetőről proklamálhassa . . . nemzedékeknek kellett letünniök, amíg a nemzetek megtalálták azokat a természetes határokat, a polgárok pedig azokat a csoportosulásokat, amelyek egyedül voltak alkalmasak a fejlődés biztosítására».

Kétségtelenül a francia forradalom adta meg a céhrendszernek a kegyelemdöfést, de ez a rendszer, mint a fentiekből is láthattuk, akkor már amúgy is haldoklott. Azok a céhek, melyeket a francia forradalmi törvényhozás és azt követően az európai liberális jogalkotás jogilag eltörölt, már nem voltak azonosak azzal a társadalmi szervezettel, amely a korai középkor századaiban a városokban a társadalmi békét és a lelkek nyu-

galmát biztosította. Nem voltak már meg a fennállásukat szükségképen maguk után vonó gazdasági feltételek, de *elsősorban hiányzott belőlük a középkorban uralkodó hivatástudatos lélek.*

A céhek felbomlását előidéző gazdasági okokat abban lehet összefoglalni, hogy az ipar egyre erősebb fejlődése az egységes polgárságot társadalmi osztályokra bontotta. Az iparral foglalkozók között egyre határozottabban kialakult a tőkével rendelkező munkaadók és a termelőeszközök hiányában önállótlan munkára utalt bérmunkások csoportja. Szellemi vonatkozásban pedig — és úgy véljük, hogy ennek volt döntő jelentősége — a felbomlás csíráját a középkor keresztény eszméitől való fokozatos elfordulás oltotta a céhekbe. Az egyre jobban gazdagodó polgárság érdeklődése mindinkább a földön elérhető eredményekre, a közvetlen anyagi haszonra irányult és ezt a szemléletét társadalmi szervezeteiben is érvényre juttatta.

Az előbb vázolt kettős ok következtében a céhek először egyre jobban a birtokon belül lévő polgárság érdekvédelmi szervezetévé lettek, amely az előnyös gazdasági pozicióinak védelmére a céh által betöltött közigazgatási határkört — amelyet egyébként ekkor már az állam is jól el tudott volna látni — igen erélyesen felhasználta. A céhrendszer alaki megszüntetése egyébként éppen annak a polgárságnak, a harmadik rendnek uralomra jutásához fűződik, amelyik gazdasági hatalmának megalapozását részben a céhrendszernek köszönhette.

A francia forradalomban uralomra jutott polgárság, a harmadik rend a középkorból származó társadalmi kötöttségekkel szemben a másik végletbe csapott át. Gazdasági hatalmát a politikai hatalom kézberagadása után kiteljesítve, most már minden kötöttséget békónak látott, gátnak, amely korlátlannak hitt érvényesülési lehetőségeit akadályozza. A francia forradalmi törvényhozás a vagyonos polgárságnak ebben a diadalmámorában alkotta meg a már említett loi Le Chapelier-t, amely a munkásságnak a bérfeltételekre irányuló szer-

vezkedését az emberi szabadságra veszélyes és ezért büntetendő cselekménynek minősítette. Ez volt az első szakszervezetellenes törvény, amelyet azután a liberális gazdasági rend urama alatt Európa államaiban sok, hasonló követett.

A gazdasági liberalizmus uralmának évszázada alatt a közhatalom a foglalkozáson alapuló társadalmi szervezkedéssel szemben Európaszerte ellenséges álláspontot foglalt el. Ez az ellenséges álláspont azonban a gyakorlatban csak a munkások szervezkedése ellen irányult. A termelési eszközök tulajdonosai, az egyre hatalmasabbá váló nagytőke képviselői ugyanis könnyen megtalálták a módot arra, hogy a céljaik érdekében szükséges szervezeteket részben kereskedelmi társaságok alakjában, részben pedig az alapszabály szerint nem is gazdasági vagy politikai, hanem más közérdekű és megengedett célt kitűző egyesület keretében valósítsák meg. Minderre lehetőséget adott egyrészt kisebb számuk, másrészt magasabb fokú intelligenciájuk és szervezőképességük. Találóan jegyezte meg a francia szakszervezeti mozgalom egyik harcosa *Bietry*, hogy «a forradalom a burzsoázia minden előjogát respektálta, az orvosok, az ügyvédek, a közjegyzők szervezetei új virágzásnak indultak, a forradalmi törvényhozás szervezkedési tilalma csak három osztályt érintett : a papságot, a nemességet és a proletáriátust».

A közhatalomnak és a liberális állam irányításában elsőrendű szerepet játszó tőkés osztálynak a munkásszervezkedéssel szemben elfoglalt ellenséges álláspontja kétségtelenül erősen közrejátszott abban, hogy amikor a munkásszervezkedés a mult század közepétől kezdve egyre erősebben lábrakapott, ez a szervezkedés szintén ellenséges állást foglalt el mind a tőkés osztállyal, mind pedig az azt kiszolgáló államhatalommal szemben. A tőkés osztálynak és az államhatalomnak a munkásszervezkedéssel szemben elfoglalt ez a merev elutasító, sőt ellenséges, legtöbbször minden megmozdulást elfojtani törekvő állásfoglalása eredményezte azt, hogy a munkásszervezetek készséggel magukévá tették az

osztályharc eszméjét és azt, hogy a munkásságnak kevés bizalma volt azok iránt a szervezetek iránt, amelyek a társadalmi kérdést a munkás és a tőkés közötti ellentétek békés áthidalása útján kívánták megoldani.

Az ipari munkásságnak a foglalkozás alapján történő új társadalmi szervezetei egyébként már korán kapcsolatba kerültek a *Marx* tanain felépülő szocializmussal. Különösen áll ez Németországra. A német szociáldemokrata párt nagytehetségű szervezője *Lassale* Ferdinánd kezdettől fogva felismerte a munkásság társadalmi szervezeteiben rejlő nagy politikai erőt és a szervezkedés munkájában különösen nagy súlyt fektetett a szakszervezetekre. A szakszervezetekbe tömörült munkásság mindig igen erős támaszt jelentett a német szociáldemokrata mozgalomnak, de különösen az ú. n. szocialistatörvénynek a párt politikai tevékenységét korlátozó időszakában.

A magyar ipari szakszervezeti mozgalom kezdetben politikai pártoktól független munkásegyesületek alakjában jelentkezett. Az általános jellegét azonban itt is a szociáldemokrata mozgalommal való kapcsolatainak felvétele után szerezte meg.

A Németbirodalomban a hitlerizmus uralomra jutásáig a munkásság nagyobb fele a szociáldemokrata párttal szoros kapcsolatban álló szabadszakszervezetek kötelékébe tartozott. A szabadszakszervezetek taglétszámát azonban a nemzeti elszegényedést és az egyre fokozódó munkanélküliség által kiváltott általános nyomort erősen kihasználó nemzetiszocialista agitáció erősen csökkentette úgy hogy az 1921. évi kereken 8 milliós taglétszám 1931-ben már 4,570.000-re apadt. A keresztényszocialista szakszervezetek taglétszáma 1921-ben 1,100.000 volt és 1931-ben 690.000-re apadt.

A szabadszakszervezetek éppen úgy, mint a szociáldemokrata párttal kapcsolatban álló magyar szakszervezetek is az osztályharc alapján állottak és mind a nagytőkével, mind pedig a nagytőke érdekeit védő államhatalommal szemben ellenséges álláspontot foglaltak el. Harci eszközeik megválasztásában és alkal-

mazásában azonban alkalmazkodtak a szociáldemokrata pártnak ahhoz az állásfoglalásához, hogy a munkásság felszabadítását célzó harcot alkotmányos úton a jogrend által megengedett eszközökkel kell megvívni.

A keresztényszocialista szakszervezetek bár taglétszám tekintetében messze elmaradtak a szabadszakszervezetek mögött, politikai súly tekintetében jelentékeny szereplői voltak a weimari Németbirodalomnak. Jelentős politikai súlyuk és a nemzeti szocializmussal való éles szembefordulásuk a hitleristák részéről igen éles ellenszenvet váltott ki irányukban és az államhatalomnak a nemzeti szocialisták által történt átvétele után minden vonatkozásban a szabadszakszervezetekkel kerültek egyenlő elbánás alá, tehát szervezeteiket felosztották és vagyonukat a Német Munkafront javára elkobozták.

A keresztényszocialista munkásszervezkedés a Rerum novarum hatása alatt Magyarországon is megindult. Kétségtelen, hogy ez a mozgalom, amelynek szellemi irányítói között *Prohászka* Ottokárt és *Giesswein* Sándort is ott látjuk, nem tudott a német kereszténysszocializmushoz hasonló gyakorlati eredményeket elérni. Ennek oka azonban nem az irányítók és gyakorlati szervezők képességének vagy buzgalmának hiányában, hanem a keresztény magyar közönségnek a szervezkedéssel szemben tanusított részvétlenségében, közömbösségében keresendő.

Az általános európai fejlődéstől némileg eltérő színezetet kapott a munkások társadalmi szervezkedése Angliában, ahol az ugyancsak szocialista alapon álló szakszervezetek általában a bölcs önmérséklés, a közösségi szempontok fokozott előtérbe helyezése és a keresztény világnézet megtartása különösen jellemzi. Ugyancsak különleges színezetű volt a latin államoknak, különösen Franciaországnak és Olaszországnak a szakszervezeti mozgalma, ahol részben a politikai eszközökkel küzdő szociáldemokrata jellegű szakszervezeteken belül, részben pedig ezek mellett a szakszervezeti mozgalomnak különleges irányaként kifejlődött a forradalmi

szindikalizmus. A forradalmi szindikalizmus a munkásság felszabadítása érdekében a politikai eszközökkel, az alkotmány keretein belül vívott harcot céltalan és eredménytelen erőpocsékolásnak bélyegezte és egyedüli célravezető eszköznek a szakszervezetekbe tömörült munkásság forradalmi jellegű közvetlen megmozdulását az «action directe»-et fogadta el. A szindikalista felfogás szerint a munkásság felszabadítását a közvetlen akcióként alkalmazott általános sztrájkokkal, üzemelfoglalásokkal és tömegmegmozdulásokkal lehet elérni.

Mint azt az előbbiekből láttuk, a szakszervezetek ugyan túlnyomórészben szintén egyes foglalkozási ágak szerint alakultak, de ennek ellenére sem tartják magukat a középkori céhek utódjainak, sőt azokkal semmiféle rokonságot sem vállalnak. A szakszervezetek nem hivatásszervezetek, hanem mint az elnyomott, a gazdaságilag alárendelt helyzetbe szorított munkásosztály társadalmi szervezetei kifejezetten osztályszervezetek és mint ilyenek az osztályharc gondolatának legerősebb képviselői.

A nemzetek közötti háborúkban is szabály az, hogy a harc viselésének módjait az adott lehetőségek határozzák meg. Ez a szabály érvényesül a szakszervezetek által vívott osztályharc tekintetében is. A lehetőségek határozták meg a szakszervezeteknek az osztályharc tekintetében követett magatartását. Békés fejlődés idején a szakszervezetek egyrészt a velük kapcsolatos, illetőleg őket létrehívó politikai párt részére szervezték a munkásságot, másrészt a munkásság gazdasági érdekeit a bérviták alkalmával az egységes fellépés erejével biztosították. A szakszervezetek kezében a kedvezőbb munkafeltételek elérése érdekében a legsúlyosabb fegyver a munka együttes abbahagyása, a sztrájk volt. Ezt a fegyvert a szakszervezetek használták is.

A sztrájk fegyverének elég gyakori alkalmazását, valamint általában a szakszervezetek túlnyomórészének osztályharcos beállítottságát a fasiszta és a nemzeti szocialista körök indokul hozták fel a szakszervezeti

mozgalom addigi fejlődési irányának elvetésére és a foglalkozási alapon történő társadalmi szervezési állami kézbevételére.

Az olasz fasizmus a szakszervezeti gondolattal nem szakított teljesen de a szakszervezetek működését az államhatalom által szigorúan meghatározott keretek közé szorította és egy közös fedőszervbe vonta össze a munkaadói és a munkavállalói szakszervezeteket. Ezzel az utóbbi rendelkezésével az olasz munkakarta kétségkívül, a céhrendszert kívánta az új időknek megfelelő alakban felújítani. A fasizmus a foglalkozási alapon létesített testületeit széleskörű közjogi jellegű hatáskörrel is felruházta. Ebből az utóbbi tényből arra kellene következtetnünk, hogy a fasiszta államban a társadalmi szervek jelentősége erősen emelkedett. A valóságban azonban ez az emelkedés azt jelentette, hogy a társadalmi szervek etatizálódtak, a társadalommal való kapcsolatuk elhalványodott. A közjogi hatalommal felruházott, a közhatalom által irányított, kényszertársulás jellegű korporációk ugyanis már sokkal inkább állami hatóságok voltak, semmint társadalmi szervezetek.

Az olasz fasizmus azonban társadalomszervező intézkedéseinek legalább külső megnyilvánulásaiban igyekezett fenntartani azokat a szervezeti alakokat, amelyek a munkásság önkéntes társadalmi szervezeteiben alakultak ki. Ezzel szemben a német nemzeti szocializmus a maga ipari hivatásszervezetében a Deutsche Arbeitsfrontban már kifejezetten a vezéri elv alapján működő, központilag kormányzott állami szervet hozott létre. Az Arbeitsfront kötelékébe a német munkás és munkaadó éppen úgy beletartozott, mint a katona a véderő, a hadigépezet kötelékébe. Ha pedig akadt olyan munkás, vagy munkaadó, aki valamely oknál fogva nem tartozott az említett szervezet kötelékébe, akkor azt a nemzeti szocialista rendszer nem is tekintette teljesjogú munkásnak, illetőleg munkaadónak.

A foglalkozási alapon történő társadalmi szervezésnek állami irányítás körébe vonása tekintetében nálunk

a kamarai intézmény kiterjesztése útján történtek jogszabályi intézkedések. A kamarai szervezet, amely kezdetben csak a közjogi jellegű feladatokat ellátó szabadfoglalkozású személyeknek, az ügyvédeknek és a közjegyzőknek fegyelmi felügyeleti hatáskört ellátó testülete, valamint az iparosoknak és kereskedőknek különleges érdekvédelmi szervezete volt, az első világháborút követő időben kiterjesztetett a mérnöki karra és — mint kötelező, törvényes, érdekképviseleti szerv — az egész mezőgazdasági termelésre. 1936-ban az orvosi kar is kamarai szervezetbe vonatott. Az 1938. évet követő időszakban pedig fokozatosan kamarának nevezett kényszertársulások körébe vonattak a szépművészet, az ujságírás, a színészet és a film is. E foglalkozási ágaknak kényszertársulás körébe vonása kétségtelenül azzal a céllal történt, hogy az azok körében érvényesülni kívánó személyeket a kormányzati politika szempontjából meg lehessen rostálni.

Hosszú időn át kísértett a munkáskamara gondolata is. Ennek a szakszervezeti mozgalmat kellett volna helyettesítenie. Megszervezésére azonban már nem került sor. A munkásság radikálisan jobboldali megszervezésének célzatával Magyarországon csak egy országos jellegű szervezet létesült: a Nemzeti Munkaközpont, amely részben az olasz, de különösen a német munkaszervezetet kívánta utánozni. Ez a szervezet azonban a munkásság teljes részvétlensége miatt jelentőségre soha sem tett szert.

A fasiszta Olaszország és a nemzeti szocialista Németbirodalom katonai összeomlása következtében elpusztultak azok a foglalkozási alapon létesített szervezetek is, amelyeket ezek az államok a szabad társulás alapján, tehát társadalmi úton létrejött foglalkozási szervezetek antitézise —, ellentételeként életrehívtak. A német megszállás alól felszabadult területeken újból létrehívták azokat a társadalmi szervezeteket, amelyek működését a nemzeti szocializmus uralomrajutása szüntette meg. A szakszervezetek működésének, szervezési munkájának újbóli megindulása azonban nem jelenti

és nem is jelentheti azt, hogy a társadalmi szervezkedés ott folytatódik, ahol a nemzeti szocializmus uralomrajutásakor abban maradt. Ez szögesen ellenkeznék a fejlődés törvényeivel. A második világháború befejeztével mind a politikai, mind pedig a gazdasági helyzet megváltozott. Ez szükségképen maga után vonja azt, hogy a társadalmi szervezkedés feladatai is megváltoztak, módosulnia kell tehát a társadalmi szervezetek alakulásának és életének is.

A második világháború befejezése után a foglalkozáson alapuló társadalmi szervezkedés új feladat elé került. Az új feladat nem kisebb mint az, hogy a társadalomnak meg kell találnia a liberális korszak kötetlen és ennek folytán erejét sokszor szétparcellázó szakszervezeti mozgalma és a totális államok mindent egybekovácsoló társadalmi szervezetei között kialakult tézis-antitézis viszonyban a szintézist, a helyes kiegyenlítődést.

A foglalkozás, illetőleg élethivatás alapján történő társadalmi szervezés feladatköre ma sokkal tágabb, mint a liberális gazdasági rend korszakában volt. Ma már nemcsak az ipari munkásság, hanem az egész dolgozó társadalom várja a szervezést. A szervezés kereteibe újonnan bekerülő társadalmi rétegeknek a lelki beállítottsága azonban még sokban idegenkedik azoktól a kötöttségektől, amelyek a hatékonyan működő társadalmi szervezetnek természetes velejárói. Különösen áll ez nálunk, ahol a multban a társadalomnak közvetlenül nem érdekelt része, vagy mondhatjuk úgy is, hogy az ipari munkásságon kívül eső része, erősen hajlott arra, hogy a munkásszervezkedés kérdésében a nagy tőke elzárkózó álláspontját fogadja el helyesnek. A magyar társadalomnak ez a — valljuk be túlnyomó — része ha nem is ellenségesen, de mindenesetre idegenkedve nézte a munkásság szakszervezeteit. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a nem közvetlenül érintett közönség, tehát az értelmiség és a parasztság részéről az idegenkedés nemcsak a marxizmussal kapcsolatot tartó munkásszervezetek irányában nyilvánult meg, de

nem mutatkozott megértés a kereszténységszocialista szakszervezetek irányában sem.

Ha azt az útirányt kívánjuk meghatározni, amelyen a foglalkozáson alapuló társadalmi szervezkedésnek a mostani belső átalakulásban haladnia kell, szinte önkénytelenül kínálkozik az a javaslat, hogy a haladás iránya csak a demokratikus gondolat minél tökéletesebb érvényre juttatása lehet, mert a társadalmi szervezkedés csak így illeszthető be korunk egyéb intézményei közé. Ez a kívánalom azonban a nemzeti szocializmus előtti szakszervezetek vonatkozásában magában véve még nem jelentene haladást. A liberális korszak szakszervezetei az államhatalom támogatása nélkül, sőt annak ellenére jöttek létre és fejlődtek ki. Ennek következtében azokban a teljes önkéntesség és szervezetükben a demokratikus rendező elv szükségképen már akkor érvényre jutott, amikor a politikai demokrácia tekintetében állami berendezésünk még sok kívánnivalót hagyott maga mögött. A demokratikus önkormányzat és jelentékeny részben a szabad bekapcsolódási lehetőség is, felfogásunk szerint a társadalmi szervezeteknek a jelenlegi kor irányító eszméitől függetlenül is életeleme. Azok a társadalmi szervezetek, amelyek a demokratikus önkormányzat, a belsődemokrácia útjáról letérnek, elvesztik társadalmi jellegüket és a közhatalom szerveivé lesznek.

Másképpen áll azonban a helyzet a belépési szabadság kérdésével. Nyivánvaló ugyan, hogy a teljes szervezkedési szabadság eszméjének az felelne meg, hogy ugyanarra a társadalmi osztályra, foglalkozási ágra vagy csoportra vonatkozóan egyszerre és egymással párhuzamosan alakulhassanak azonos vagy rokon célú szervezetek és az érdekeltek ezek közül szabadon választhassák ki azt a szervezetet, amelyik felfogásuknak, politikai vagy világnézeti meggyőződésüknek leginkább megfelel. Ez volt a helyzet — legalább jogilag — a fasizmus és a nemzeti szocializmus uralomra jutásáig Európa minden államában a Szovjetúnió kivételével.

A teljes szervezkedési szabadságnak azonban két-

ségtelen hátrányai is vannak. Az egy foglalkozási körön belül azonos célra alakult, egymás mellett és egymással versenyezve működő társadalmi szervezetek kölcsönösen gyöngítik egymást és versenyzésük, különösen pedig a tagtoborzás terén jelentkező testvérharcuk sokszor könnyű lehetőséget ad az ellenérdekű félnek arra, hogy a divide et impera elvét érvényesítve hatástalanítsa a reá nézve kényelmetlen szakszervezeti tevékenységet. Emellett az egymással versengő szakszervezetek a dolgozók békéjét is könnyen megbonthatják.

A teljes szervezkedési szabadságban és az egységes szervezetekben rejlő értékek mérlegelése megnyilvánul a szociális enciklikákban is. A Rerum novarum még a lehetőséghez képest különálló katolikus irányzatú munkásszervezetek létesítését szorgalmazza, mert ezekben látja biztosítékát annak, hogy a munkásság hitében sérelem nem történik. Ez a pápai megnyilatkozás vetette meg tulajdonképen a kereszténységszocialista szakszervezeti mozgalom alapját. Ezzel szemben a Quadragesimo anno már meleg szeretettel ajánlja a szakmánkint egységes szakszervezetek gondolatát, mert ebben látja a társadalmi békét biztosító keresztény hivatásrendiség előkészítőjét. Az enciklika által helyesnek tartott példa szerint: «Az állam a szakszervezetet felruházza jogi személyiséggel és bizonyos monopóliumot biztosít neki, mert egyedül az így feljogosított szakszervezet képviselheti a munkaadókat illetőleg munkavállalókat, köthet munkaszerződéseket és egyezményeket. A belépés a szakszervezetbe mindenkinek szabad joga. S csakis ebben az értelemben nevezhető a szakszervezet szabad egyesülésnek. Már a szakszervezeti díj és egyéb anyagi járulékok kötelezők ugyanazon a foglalkozási ágon belül mindenkire, úgy a munkaadóra, mint a munkavállalóra s jogilag elismert szakszervezet által megállapított munkaszerződések is mindekire egyaránt kötelezők. Hivatalosan persze kijelentik, hogy az elismert szakszervezet mellett ugyanabban a foglalkozási ágban más szabad egyesülések is fennállhatnak».

A Quadragesimo anno által példaképen említett

megoldásnál valószínűleg a Salazar-féle portugál vagy az olasz szabályozás szolgált alapul. Az itt lefektetett elgondolás azonban nem idegen a demokratikus államberendezésektől sem. Itt utalunk arra, hogy az egyes szakmákon belül a munkások vagy munkaadók túlnyomórészét magábanfoglaló szervezetek által kötött kollektív szerződéseknek általános érvényűvé nyilvánítását a weimari német munkajog is lehetővé tette. Enélkül egyébként igen nehezen is lehetne elérni azt, hogy egy-egy iparágon belül, azonos munkafeltételek alakuljanak ki. Utalunk továbbá arra, hogy a Szovjetúnió szakszervezeti joga is kötelezően határozza meg azt a szakszervezetet, amelybe a dolgozó állampolgárnak tartoznia kell.

A mi átalakulóban lévő jogrendszerünk a szakszervezeti kérdést még egyáltalában nem szabályozta, tehát nem foglalhatott állást atekintetben sem, hogy az egész szakmát képviselő egységes szakszervezet, vagy az egymás mellett működő, az érdekeltek által szabadon választható szakszervezetek rendszerét kívánja előnyben részesíteni. A szakszervezetek életmegnyilvánulásaival kapcsolatos jogszabályaink azonban arra engednek következtetni, hogy a mai magyar jogalkotás azelső megoldást kívánja elfogadni. Így utalunk arra, hogy mindenütt, ahol a munkásságnak valamilyen hatósági szervben vagy köztestületben lakó képviseletéről van szó, a jogszabályok nem több lehetséges szakszervezetről, hanem csak «a szakszervezetről», illetőleg a «szakszervezetek központjáról», a «szakszervezeti tanácsról» beszélnek. Kétségtelen az is, hogy bár jogszabályaink általában nem tartalmaznak szakszervezeti belépésre vonatkozó kényszert, a gyakorlatban a legtöbb szakszervezetbe a belépés, ha nem is kötelező, de elkerülhetetlen, mert enélkül a munkahelyen való megmaradás lehetetlenné válnék.

A gyakorlati helyzet ilyen alakulása mellett nem jelentene lényeges változást olyan jogszabály, amely a szakmájának megfelelő szakszervezetbe való belépést minden dolgozó részére kötelezővé tenné. Ilyen rendel-

kezés éppen úgy, mint a jelenleg kialakult gyakorlat is katolikus szempontból éppen a Quadragesimo anno idézett szavaira tekintettel nem kifogásolható, hacsak az egységes szakszervezet nem jelent olyan «egységesített» világnézetet is, mely a katolikus hívőket vallásos világnézetüktől elterelni törekszik. E szervezeteknek tehát valóban «szabad» szakszervezeteknek kell lenniök, amire szintén vannak példák. Akár jogi, akár csak tényleges szakszervezeti kényszer mellett hatványozottan fontosak és feltétlenül szükségesek azok a biztonsági intézkedések, amelyek a szakszervezetbe beszervezett dolgozó emberi jogait és egyéniségének szabad kifejlődését védik. Ezek a valóságban is élő és ható intézkedések megszüntethetik azt a lelki kényszert, mely a szakszervezetek éppen legmélyebb lelkű és legmeggyőződésesebb tagjait lebírhatatlanul saját világnézetüknek megfelelő külön utakra kényszeríti.

Igy a szakszervezeti kényszer mellett még hatványozottabban jelentkezik annak a szükségessége, hogy a demokratikus rendező elv a szervezeten belül annak önkormányzatában tökéletesen érvényesüljön. Kényszerű belépés mellett a szakszervezet a tagok részére csak akkor jelentheti a hivatásbeli összeforrottság tudatát, ha annak vezetésében saját elgondolásaiknak teljesedését látják. A teljesen demokratikus önkormányzat nélkül a szakszervezetnek az egyénnel, tagjaival való kapcsolata meghamisítottá válik.

Kötelező belépés, illetve kényszerű tagság mellett a szakszervezet alkotmányában nemcsak, hogy mindazoknak a demokratikus elveknek érvényesülniök kell, amelyek a politikai demokráciát valóban demokráciává teszik, de gondoskodni kell arról is, hogy a tagok szoros együttműködését a politikában természetesen jelentkező küzdelmek ne bonthassák meg. A politikai demokrácia követelményei közül különösen meg kell adni a szakszervezet tagjainak a lehetőséget, hogy a vezetőség megválasztásánál és a vezetőséggel szemben követett állásfoglalásnál pártokba, csoportokba tömörüljenek. Lehetségessé kell tenni azt is, hogy a szakszerve-

zeteken belül a tagok az országos pártcsoportosulástól eltérő pártcsoportosulást is elfoglaljanak, mert másképen a szakszervezet vezetőségével szemben — esetleg a politikai felfogástól függetlenül mutatkozó — állásfoglalás érvényre nem juthat. A szakszervezetek keretében való szabad véleménynyilvánítás — quasi szabad pártalakítás — joga azonban még törvényi elismerés esetében is csak elvi deklaráció marad mindaddig, amíg nem lesznek olyan szervezett egyesülések, amelyek a szakszervezetek azonos felfogású tagjait egységes fellépésre képessé teszik. Ennek a felismerése katolikus vonalon szükségessé teszi azt, hogy a katolikus munkásegyesületi munkát a szakszervezetek mellett és esetleg azok keretén belül is tovább folytassuk és egyben küzdjünk azért, hogy ennek az egyesületi munkának a jogi előfeltételei is megadassanak.

A szakszervezet belső békéje érdekében különösen fontos az is, hogy a kisebbség elgondolásai és kívánságai is méltányos érvényesülési térhez jussanak. Nyilvánvaló az is, hogy kötelező belépés mellett — akár jogszabályon alapul, akár ténylegesen jelentkezik — a szakszervezetnek nem szabad semmiféle politikai párt függvényének lennie.

Ugyancsak erősen megnöveli a belépési kötelezettség annak az — első előadásban hangsúlyozott — elvnek a fontosságát, hogy miként társadalmi szervezetek kompetenciáját az állammal szemben, úgy az egyén kompetenciáját mind az állammal, mind pedig a társadalmi szervezetekkel szemben biztosítani kell. A fasizmus és hitlerizmus rendszerét talán éppen az tette leginkább elviselhetetlenné, hogy az egyéniséget teljesen háttérbe szorítva, mind az államnak, mind pedig az általa szervezett ál-társadalmi szervezeteknek a kompetenciáját totálissá tette. Feltétlenül biztosítani kell az egyéniség védelme érdekében különösen a teljes lelkiismereti és vallásgyakorlási szabadságot, és pedig nemcsak a kifejezett tilalmak vagy akadályozások, hanem a társadalmi szervezetben hatványozott jelentőségű gúnyos vagy elítélő megjegyzések ellen is. Ez utóbbiak

elhárítása természetesen sokkal inkább a jószándékú ügyes vezetésen, mint a jogi szabályozáson múlik.

A szociális demokrácia kiépítése érdekében elsőrendű kívánalom az is, hogy a szakszervezetek a foglalkozás szerint tagozódó szervezkedés lelkét, a hivatástudatot ismét visszahelyezzék a maga méltóságába. A hivatástudat teszi lehetővé ugyanis azt, hogy a szakszervezetek működésüket beállíthassák az összesség, az egész társadalom érdekeinek vonalába, és küzdelmeikben ne használjanak olyan eszközöket, amelyek alkalmasak ugyan pillanatnyi előnyök kicsikarására, de a gazdasági élet bénításával az egész társadalom komoly hátrányát vonják maguk után. A hivatástudat fontossága erősen aláhúzottan szerepel a keresztény hivatásrendiség harcosainak célkitűzése között. Igen fontosnak tartja azonban azt az orosz bolsevista szakszervezeti mozgalom is. A sztachanovizmus, amelyet Sztálin mint a jelenkor legfontosabb társadalmi mozgalmát jelölt meg, lényegében szintén a hivatástudat felélesztésével kívánja a termelést a közösség egyetemes érdekében fokozni.

A foglalkozás, illetőleg hivatás szerint történő társadalmi szervezkedéssel kapcsolatban támasztott fenti kívánalmakra nézve szükséges, hogy azok mielőbb jogi és pedig lehetőleg törvényi szabályozást nyerjenek, mert csak ez biztosíthatja azoknak országosan egységes szellemben való megvalósulását. Az országosan egységes szellemű szabályozásra pedig már csak azért is szükség van, mert a társadalmi szervezkedésnek kétségtelenül ki kell terjednie olyan foglalkozási ágakra is, amelyek ezen a téren ezideig külön utakon haladtak, és most nehezen találják meg azt a társadalmi szervezeti alakot, amely mind életviszonyainak, mind pedig az új idők követelményeinek megfelel. Itt utalunk például arra, hogy a kisiparosok a kényszertársulás jellegű iparterületeik mellett megalkották a maguk szabadszakszervezetét is. Kérdéses, hogy a parasztság is nem fog-e hasonló útra lépni és nem keres-e hivatalos érdekképviseleti szervei mellett új, tisztán társadalmi alapon

szervezett alakulatokat, ha a hivatalos érdekképviseleti szervét valamely oknál fogva nem találja majd viszonyaihoz eléggé alkalmazkodónak.

A foglalkozás, illetőleg hivatás szerint történő társadalmi szervezkedés kérdéseinek rendezésénél szabályozásra vár és a demokratikus társadalmi rend kialakítása szempontjából elsőrendű kérdés az is, hogy az államhatalom milyen feladatokat utal ezeknek a szervezeteknek a hatáskörébe. Itt részünkre szintén a pápai körlevelek szolgálnak iránymutatóként, amikor kimondják, hogy mindazokat a feladatokat, amelyeket kisebb hatáskörű testület vagy szervezet is jól meg tud oldani, nem szabad az államnak saját hatáskörébe vonnia. Ezen az alapon elindulva, a szakszervezetek hatáskörét nem szabad túlságosan szűkre szabni, de viszont nem szabad olyan feladatokat sem rájuk bízni, amelyeket helyesen ellátni nem tudnak, mert a túlméretezett feladatvállalás nemcsak a közigazgatás menetét érinti hátrányosan, hanem alkalmas a szakszervezetek tekintélyének lejáratására is. A szakszervezetek hatáskörébe utalandónak tartjuk elsősorban a munkabér- és egyéb munkafeltételek megállapításának kérdését, a munkásvédelem felügyeletét, a munkásság jóléti intézményeinek irányítását, valamint a foglalkozási szakképzésnek és pályaválasztási tanácsadásnak irányítását és felügyeletét.

A törvényi rendezésnek szabályoznia kell azokat az eszközöket is, amelyekkel a szakszervezetek céljaikat elérhetik. E kérdésnél, úgy véljük, jogos kívánságként hangoztatjuk azt, hogy a szakszervezetek helyzetének lényeges megváltozása szükségszerűen maga után kell, hogy vonja harci eszközeik megszelídülését. A multban a szakszervezetek éppen azért alakultak harci szervezetekké, mert mind a tőkések, mind pedig az állam részéről ellenséges fogadtatásban részesültek. Ennek az ellenséges hangulatnak megszűnése után azonban a szakszervezeteknek teljes mértékben be kell illeszkedniök az állam alkotmánya által megszabott életkereteikbe.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szakszer-

vezetek felfogásunk szerint a jövőben nem lehetnének éppen olyan határozott védői a munkásérdekeknek, mint a multban voltak. A munkásérdekek védelme érdekében folytatott harcnak azonban a demokratikus államberendezés kereteiben, és nem az ellen kell lefolynia. Érvényesülnie kell tehát a Quadragesimo anno ama megállapításának, hogy az osztályharcnak a jól szervezett társadalomban az ellenérdekű felek közötti békés tárgyalássá kell szelídülnie.

A szakszervezetek harci eszközeinek és harci módszereinek enyhülése iránt támasztott kívánalom nem jelenti azt sem, hogy a szakszervezeteknek a népakarat közvetlen megnyilvánítására az «action directe» alkalmazására való jogát tagadásba vennénk. Felfogásunk szerint azonban a demokratikus államnak meg kell találnia azt a formát, amelyben a szakszervezetek a bennük közvetlenül feltörő népakaratot az államhatalom irányító szerveivel szemben az alkotmány keretein belül érvényesíthetik. Ilyen megoldási lehetőségként kínálkozik a széleskörű felirati jog, valamint a helytelenített kormányintézkedésekkel és jogszabályalkotással szemben alkotmánybírósághoz való széleskörű panaszjog biztosítása. A teljesen szabad társadalmi szervezkedés és a társadalom totális állami megszervezése által adott antipólusok között tehát a kötelező tagság alapján működő szakszervezeteken belül a demokratikus elv fokozott érvényesülése, a kisebbségi gondolat teljes védelme és a dolgozók személyiségi jogainak tiszteletbentartása adhatja meg a kívánatos feloldást, a szintézist.

A társadalmi demokrácia kialakítására irányuló törekvésünknél sohasem szabad azonban szemünk elől tévesztenünk azt, *hogy a társadalmi szervezetek működését csak másodsorban határozhatják meg a jogszabályok, elsősorban tagjaiknak kell azokba életet vinni.* Ha tehát a kialakuló új demokrácia szociális szektorában a «keresztény szellemiséget» akarjuk vezető eszmévé tenni, ezt csak úgy érhetjük el, ha a katolikus dolgozók a keresztény etikát a társadalmi szervezetek mindennapi életében személyes közreműködéssel juttatják érvényre.

Jablonkay István:

A társadalmi szervezetek és az állam.

Az előzőek átfogó és minden szempontból tökéletesen megvilágított képet adtak nekünk a demokráciának arról az arculatáról, amelyet «szociális demokrácia» elnevezéssel tárgyalni kívántunk. Így nem marad számomra más feladat, mint igyekezni egy-két színfolttal a képnek egyes részleteit talán még színesebbé, s ezáltal az egészből kiemelkedőbbé tenni.

Így szeretném kissé részletesebben megvizsgálni az előadás során tárgyalt társadalmi szervezeteknek az államhoz való viszonyát éspedig először elvi szempontból, majd a hatáskör, a munkaterület szempontjából.

Elvi szempontból talán helyes lesz itt is követni első előadónknak, Perneczky Bélának a demokrácia általános taglalásával kapcsolatban alkalmazott szintetikus módszerét. A szintetikus képlet a szociális mozgalmaknak az állammal szemben elfoglalt álláspontja tekintetében a következőkép alakul:

A szociális mozgalmak egyik iránya *államellenes* és a szabad társadalmi szervezkedés útján állami beavatkozás nélkül igyekszik elérni céljait, így különösen a nyomor enyhítését, a tőke és a munka érdekellentéteinek áthidalását. Ennek az iránynak a jelszava: *minden a társadalom*, s legszélsőségesebb alakja az anarchizmus, amely az állam és a közhatalmak teljes kikapcsolásával az önkéntes társuláson alapuló szervezetekből akarja felépíteni a jövő társadalmát.

A szociális mozgalmak másik iránya *az állami mindenhatóság* felé törekszik, jelszava: *minden az állam*, s végletesen a fasizmus, valamint a nemzeti szocializmus rendszereiben nyilvánult meg. A fasiszta állam, mint a történelmi nemzet megtestesítője, a nemzeti szocialista állam, illetőleg annak vezére pedig, mint a faj megtestesítője tartottak igényt arra, hogy a társadalmi erők

nevében diktatorikusan felülről irányítsák a társadalmat. Mindkét rendszernél à priori eldöntött és íróasztaloknál megrajzolt keretek készültek a hivatásrendek részére, amelyekben az érdekelteknek tagoknak kellett lenni, akár akarták, akár nem s eszközül kellett szolgálniok az állam tervgazdasági műveleteihez.

Totalitárius vonásokat a szovjetdemokrácia államától sem lehet eltagadni. A nép javának érdekében a szovjetállam is messzemenően szaporította az állam hatalmát. A szovjetdemokrácia is felülről lefelé épít, amidőn az állami élet csúcsára helyezi a szervezett proletárosztályt, s ez innen irányítja az egész állami apparátust. A társadalmi élet szinte minden megnyilvánulása állami ellenőrzés és irányítás alá kerül, s így az egyesületi életnek is csak korlátolt szerepkör jut.

Az államellenes és az állami mindenhatóságon alapuló szociális irányzatok *szintézise* az a rendszer, amely a szabad társuláson alapuló társadalmi szervezetek létesülését támogatja, működésüknek teret ad, de bizonyos ellenőrzési és irányító jogot tart fenn az állam részére. Ebben az irányban halad az Északamerikai Egyesült Államok társadalmi élete, különösen az 1933-as nagy gazdasági válság leküzdése érdekében megindított Roosevelt-féle társadalomszervező kísérlet óta. Minthogy úgy érzem, hogy az amerikai rendszer közelíti meg legjobban azt az ideált, amelyet mi katolikusok a pápai enciklikák útmutatásai alapján keresünk, megkísérlem néhány szóval megrajzolni a társadalmi fejlődés ottani irányát.

Roosevelt nagyszabású műve, — amelyet New Deal néven szokás emlegetni — rendkívül ügyes kísérlet abban az irányban, hogyan lehet közérdekű állami tervgazdálkodást bevezetni úgy, hogy az egyéni szabadság, az egyéni iniciatíva és a demokrácia elvei sértetlenek maradjanak. Az állam e rendszer mellett csak irányt ad az egyéni tevékenységeknek és elvégzi azokat a szervezési feladatokat, amelyek a gazdasági élet rendjének biztosításához szükségesek.

Mint ismeretes, Amerikában a szélsőséges gazdasági

liberalizmus, a szabad verseny korlátlan érvényesülése a 30-as években teljes gazdasági csődhöz vezetett. A gazdasági liberalizmus a szabad társulások elburjánzása folytán önmagát falta fel: a kartellek, trösztök, poolok, holding-társaságok, bankkoncentrációk olyan tömege jött létre, ami az egyéni és polgári szabadságot már valósággal illuzóriussá tette. S ebbe a dzsungelbe Roosevelt a legdemokratikusabb módon úgy nyúlt bele, hogy alig alkalmazott erőszakot. A meggyőzés, a propaganda, a rábeszélés voltak az eszközei s jellemző pl., hogy a kollektív szerződések tervezetét több, mint egymillió munkaadónak levél kíséretében küldte szét, ezzel is dokumentálni akarván, hogy nem erőszakra, hanem a munkaadók önkéntes csatlakozására építi elgondolását. Rendszerében a gazdasági igazgatás legfontosabb szervei a szabad szervezetek, amelyek a gazdasági élet problémáit önszabályozással s egymásközötti megállapodásokkal oldják meg s az állami beavatkozás csak mint esetleges fenyegető lehetőség szerepel. Az ilyen rendszerben a társadalmi szervezetek szabadon alakulhatnak, mintegy a földből nőnek ki, majd a hasonló célúak egymásra találnak, összeköttetést építenek ki egymás között s létrejönnek a körzeti és országos szervezetek, amelyek így piramisszerűen, alulról felfelé, széles, biztos alapokra épülnek fel. Ezekből a természetes fejlődésnek megfelelően létrejött szervezetekből igyekezett Roosevelt kiépíteni demokráciájának új organizációját. A munkavállalók egyesületeinek feladata az egységes munkafeltételeket kimunkálni, a munkaadóké pedig a termelés és értékesítés jobb rendjét megkeresni. Az előbbieket azonban az államnak védenie is kell a gazdaságilag erősebb munkaadókkal szemben. A szervezkedés szabadságát, a szervezet vezetőinek szabad választását és a szervezetek kollektív szerződési jogát törvény biztosítja, melynél fogva a munkaadók részéről semmiféle befolyásnak sem szabad érvényesülni az egyes szervezetek ellen. Igy szigorúan tilos valakinek az alkalmazását azon a címen megtagadni, hogy egy bizonyos szervezetnek a tagja. A munkavállalói szervezetek két irányban fejlődtek:

szakmai szervezetek és üzemi szervezetek — company union-ok alakjában. Mind a két formának megvannak a maga előnyei és hátrányai, amelyek részletesebb taglalására azonban, itt sajnos nincsen hely.

Amerika tehát letért a szabad verseny útjáról, de nem lépett az állami totalitás útjára, hanem megmaradt az arany középúton, a szintézis útján: a szervezett demokrácia rendszerében. Hogy ez sikerült, abban azonban nagy része van az angolszász szellemnek is, amely egyrészt individualista és a legélesebb szabadversenyre van beállítva, de másrészt igen erős szociális érzékkel is rendelkezik. A sokszáz év előtti angol szokásjognak — mint ahogy Roosevelt sikerének egyik magyarázataként megállapítja az On our way című könyvében — már egyik alapelve volt, hogy senkinek sincs joga olyant tenni, amiből felebarátjára kár származhatik. Ezért az angolszászok szemében ennek az elvnek a kiterjesztése a gazdasági verseny tényeire — a monopolhelyzetekkel való visszaélésekre, a munkások munkaerejének kiszipolyozására a haszon mértéktelen fokozása céljából — egyáltalán nem jelenti a szabadság korlátozását. Ez a felfogás a demokrácia szintézisét önmagában hordja. A szervezkedési szabadság tekintetében éppen ezért Angliában is hasonló a helyzet, mint Amerikában. Itt is a szociális fejlődés egyik legfontosabb jelenségének tekintik a szabad egyesületek hihetetlen szaporodását, mert ahogy az élet fokozatosan magasabbrendűvé és sokrétűbbé válik, úgy merül fel a szüksége a mindig újabb és újabb célkitűzésű társadalmi szervezkedéseknek.

Ami mármost a társadalmi szervezetek hatáskörét és munkaterületét illeti, ezzel kapcsolatban azt kell megvizsgálnunk, hogyan viszonylanak e szervezetek az állami közigazgatáshoz, mik azok a feladatok, amiket a közigazgatás a társadalmi szervezeteknek enged át, illetőleg, amiket ezek a közigazgatástól elhódítanak.

Kétségtelen, hogy az állami közigazgatás feladatköre az ipari forradalom kora óta, hihetetlen mértékben kiszélesedett s a régi rendőri közigazgatás mellett foko-

zatosan kifejlődött a gondozó közigazgatás a maga szinte áttekinthetetlen feladatkörével. Ez a kiszélesedett közigazgatás lassan gondoskodása körébe vonja az emberi életmegnyilvánulások szinte összes területeit. Ugyanakkor hasonló fejlődésen mennek át a társadalmi szervezetek is, amidőn az embereknek a gazdasági, foglalkozási, politikai, tudományos, vallási, nevelési, művészeti, testápolási vagy szórakozási lehetőségeit igyekeznek a társulás által előmozdítani. A közigazgatás természetesen minden vonalon megtalálja a kapcsolatot ezekkel a szervezetekkel, mert hiszen céljaik és munkaterületük mindenütt érintkeznek egymással. Hamarosan be is vonja e szervezeteket a maga munkájába, sőt bizonyos fokig a maga szervezetébe is.

Hogy az egyes társadalmi alakulatok milyen viszonyba kerülnek a közigazgatási szervezettel, annak különböző fokozatai vannak s ettől függ, hogy a közigazgatás mennyit ruház rájuk a maga feladataiból. A fokozatok legfelső fokán a kötelező tagságú kamarai jellegű alakulatok állanak közadók módjára behajtható tagdíjaikkal, amelyek már valóságos részei a közigazgatási apparátusnak és sok közigazgatási feladatot is látnak el, legalsó fokán pedig a szabad egyesületek, amelyek a közigazgatás által jóváhagyott alapszabályokkal, de egyébként minden közigazgatási beavatkozás és kapcsolat nélkül működnek s tevékenységükben is alig található közigazgatási elem.

A társadalmi szervezeteknek a közigazgatásba történő fokozatos bekapcsolása mindenütt megtalálható. Franciaországban, a közigazgatási jog klasszikus hazájában a judikatura a service public eszméjének kiterjesztésével mind jobban kiszélesíti a közigazgatási jog területét s ennek kapcsán a társadalmi szervezetek működése is mind szorosabb kapcsolatba kerül a közigazgatással, valósággal annak részévé válik.

Az angol jogtudomány szintén nagy figyelmet szentel a társadalmi szervezetek közigazgatási jogállásának. Mint ismeretes, Angliában a közigazgatási jognak, mint önálló jogterületnek a létjogosultságát csak legújabban

ismerték el, szakítva a «rule of law» elvével. A közigazgatási jogviták elbírálására a régi bírói fórumok mellé most már két új fórum lépett : a közigazgatási hatósági fórumok és mellettük, mint szinte egyenrangú felek, a társadalmi szervezetek fórumai. Az egyesületi fórumok ugyanis az angol felfogás szerint rendkívül nagy számban bírnak döntési joggal egész sereg olyan kérdésben, amelyek az emberek millióinak életét a legközelebbről érintik. A tagfelvétel megtagadása, a tagok kizárása, a különböző előnyök vagy támogatások megvonása, bírságok kivetése sokszor a legsúlyosabban érinthetik egzisztenciájukban az egyéneket, mint pl. akkor, amikor olyan egyesületről van szó, amelynek tagjai kizárólagosan jogosultak valamely kereseti tevékenységet kifejteni. Az egyesületek e jogkörét az angol jogi felfogás annyira tiszteletben tartja, kompetenciájukat annyira természetesnek találják, hogy döntéseik ellen csak egészen korlátozott esetekben van helye a rendes bíróságokhoz való fellebbezésnek s az egyesületek ezt a szinte hatósági jogkörüket csaknem minden ellenőrzés nélkül gyakorolhatják.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a nyugati államokban a társadalmi szervezetek mindenütt fontos szerepet töltenek be a közigazgatásban s lényegileg a közigazgatás feladatainak bizonyos ágait látják el. Fontosságuk állandóan emelkedőben, hatáskörük pedig kiszélesedőben van. Hatáskörük elsősorban természetesen azokra az ügyekre terjed ki, ahol speciális szakismeretekre, vagy bizonyos foglalkozási ágak műhelytitkainak ismeretére van szükség, vagy ahol a szervezet által képviselt embercsoportok összességének érdekei vannak érintve.

E jogi hatáskör mellett azonban van ezeknek a szervezeteknek más feladatkörük is, amely azzal legalább is egyenlő fontosságú, nevezetesen a nevelő, önművelő és önfegyelmező tevékenység. De talán még ezeknél is fontosabb a társadalmi szervezeteknek az a szerepe, amit a kollektív lelkiismeret kialakításának nevezhetünk. Kétségtelen ugyanis, hogy a társadalmi bajok főforrása az emberi kapzsiság és önzés, illetőleg

az egyéni lelkiismeret lazasága, elégtelensége. Ezt pótolni, illetőleg feljavítani a társadalmi szervezetek egyik legszebb hivatása.

Az állami közigazgatás gondozó tevékenységének és a társadalmi szervezetek önfegyelmező tevékenységének szintéziséből kell kialakulnia a jövő társadalom egészséges életműködésének. Az állami erők és a társadalmi erők egymást kiegyensúlyozó együttműködése a legbiztosabb záloga a szociális igazságosság érvényesülésének és annak a társadalmi békének, amelyért küzdeni mindnyájunk katolikus kötelessége.

Székásy Miklós:

A gazdasági demokrácia.

A görög hitrege szerint a fiatal Heraklest földi nevelőatyja, Amphitryon, Cithaeron zord tájaira űzte el, mert az ifjú félelmetes erejétől maga Amphitryon is megrettent. Prodikos szofista elbeszélése szerint egy napon a nyájait legeltető Heraklest két nőalak közelítette meg, termetre és tartásra nézve mindkettő szép és méltóságteljes, ám természetben és jellemben annál inkább különbözők. Az egyik ἡδονή volt, a gyönyörnek, a másik pedig ἀρετή, az erénynek a megszemélyesítője. Hedoné az élvezetekkel teljes, de erkölcsi tartalomnélküli és a feledésbe torkolló életút követésére hívta el Heraklest, Areté pedig arra a másik göröngyös életútra, amelyik meredek és fárasztó pályán át vezet el a dicsőséghez és erkölcsi beteljesüléshez.

Ma már tudjuk, hogy életének ezen a fordulópontján Herakles a kétfelé ágazó út közül melyikre lépett. Hiszen, ha választása nem Areté javára ütött volna ki, mithológiai alakja nem személyesítené meg az utókor előtt az isteni segítség által pártolt és felemelt emberi erő küzdelmét, válságát és erkölcsi győzelmét. Ez a heraklesi példázat tulajdonképen nem egyéb, mint mithológiai előképe a filozófiai értelemben vett humanizmus két nagy irányzatának, az eudaimonisztikus és a rigorisztikus humanizmusnak. Az eudaimonizmus — amit szociális vonatkozásban utalitarizmusnak is nevezhetünk —, legértékesebb vagyis erkölcsös cselekvési módnak azt nevezi, amely a társadalom legtöbb tagjának legnagyobb és legtartósabb boldogságát biztosítja. A rigorisztikus humanizmus viszont a boldogítást egymagát nem ismeri el etikai célnak, hanem az embereket jobbakká törekszik tenni s részeseivé olyan emberhez méltó életnek, amit a kötelesség teljesítése, a hivatás betöltése adhat meg csupán, még akkor is, ha a boldogság gyönyöradagja ezáltal csökken. Igy az igaz ember-

szeretet a rigorisztikus humanizmus szerint az igazságnak mindenek felett való szeretetéből táplálkozik, az igazságnak, amely az emberi szellemben visszatükröződik és megvalósul.

Az a feladat, amely az Actio Catholica most folyó ankétjának utolsó előadásául, mintegy záróköveül a mai napirenden szerepel, vagyis a gazdasági demokrácia kérdéseinek vizsgálata, szoros összefüggésben áll az előrebocsátott bölcseleti ambivalenciával, sőt mondhatjuk, hogy ez a bölcseleti ambivalencia mindjárt a probléma belső lényegét ragadja meg. Az ankét meghívója szabatos, de egyben emelkedett szavakkal írta körül az előadók elé tűzött célt : a magyar állami és társadalmi rendben megkeresni az isteni törvény, a humánum érvényesülésének az útját és a demokratikus közéletet katolikus megvilágításban a hallgatók elé tárni. Igy az egyes részfeladatok, amelyek közül ma sorrendben utolsónak a gazdasági demokrácia jelentkezik, nem korlátozhatók a vizsgált társadalmi jelenség időszerű, empirikus vagy szaktudományi feltárására, hanem annak időntúli, spekulatív és egyetemes vonatkozásai is kifejtésre várnak, vagyis a katolikus világképbe való bölcseleti beilleszkedés.

Ahhoz azonban, hogy ezt a nagyratörő elgondolást, amihez szerény erőnket oly aránytalannak érezzük, megvalósíthassuk vagy megközelíthessük, előbb a gazdasági demokrácia fogalmi tartalmával kell megismerkednünk, majd állástfoglalnunk a gazdasági demokrácia problematikája tekintetében, azután meg kell vizsgálnunk a kérdés hazai vonatkozásait, s csak ezekre az alapfalakra húzhatjuk rá azt az összefoglaló boltívet, amit a világnézeti, vagy, ha úgy tetszik, bölcseleti értékelés tesz harmonikussá.

A gazdasági demokrácia a politikai demokráciával a névközösség révén is nyilvánvaló fogalmi rokonságban áll, de persze fogalmi azonosság nincs a kettő között. A demokráciának mint politikai rendszernek az antik korig visszanyuló történelmi multja van, míg a gazdasági demokrácia viszonylag új gondolat. Ha

meghatározására törekszünk, könnyed és alaki megoldásokat választhatunk, mint például olyanokat, hogy a politikai demokráciában érvényesülő gazdasági rendet minősítjük gazdasági demokráciának, vagy az olyan gazdasági rendet, amiben a szabadság, a többség java, az egyenlőség érvényesül.

Ezekkel a tetszetős formulákkal azonban a kérdést nemhogy leegyszerűsítettük vagy kimerítettük volna, hanem éppen csak hogy megízleltük és felidéztük annak bonyolult és sokrétű természetét. Ezzel a néhány ártatlannak hangzó szóval, mint szabadság, többség java, egyenlőség, egyszeriben forrásba hozzuk a társadalomtudományi kutatás egész vegyszerkészletét és a szociális alkémia minden rejtett és rejtelmes varázslatát magunkra szabadítjuk. Amint politikai demokrácia is többféle van s amint a demokrácia általános címszava is többféle társadalmi és politikai jelenséget takar, éppen úgy a gazdasági demokrácia is széles hangsorát fogja át a különböző gazdasági és szociális irányzatoknak.

Mik a demokrácia általános fogalmában a lényeges fogalmi elemek? Az első fogalmi jegy nyílván a hatalomgyakorlásnak egy bizonyos módszere, amely a népnek, a tömegeknek, a többségnek az állami akaratképzésben ilyen vagy olyan szerepet juttat, s amelyhez az önkormányzatnak ilyen vagy olyan alakja vagy mértéke elválaszthatatlanul hozzátartozik. A második fogalmi jegy az emberi jogok biztosításához és körülbástyázásához fűződik; jogokéhoz, amelyek a jognál erősebbek, ami csak paradoxszerű kifejezése annak a demokratikus elvnek, hogy az ember természetjogi köteles részét a tételes jog is erősítse meg. A harmadik fogalmi jegy végül a szabadság maga, ami talán az imént említett első és második fogalmi jegyben is benne rejlik, ha másként nem, mint a mélyükön meghúzódó szellemi áramlás, de jelentősége oly nagy, hogy pathos nélkül vagyis külön fogalmi kiemelése nélkül a demokráciáról alkotott képünk nem válhatnék élethűvé.

A főkérdés, amivel szembe kell néznünk, úgy szól, hogy a politikai demokrácia megvalósulásával tehát a

felsorolt három fogalmi jegy optimális — akár vegyi tisztaságú — érvényesülésével megvalósult-e már maga a gazdasági demokrácia is. A választ erre a kérdésre nem akarjuk azzal a kényelmes kibuvóval megkerülni, hogy vegyi tisztaságú demokrácia a tapasztalat szerint eddig sehol meg nem valósult s elméleti meggondolásaink szerint az emberi életben nem is valósítható meg, hanem igenis szembenézünk a kérdés érdemi problematikájával és határozott nem-ben adjuk meg a kivánt választ. A politikai demokrácia bár optimális formája sem jelent önműködő gazdasági demokráciát.

Ha az érvényes államforma meg is adja a munkásnak a politikai jogot, hogy a közösség törvényhozására, tehát az állami akaratképzésre befolyást gyakoroljon, ez a tény még mit sem változtat a munkaviszonyon, sem a tőke túlhatalmán, sem az üzemvezetés vagy üzemi alkotmány autokratikus jellegén. A politikai értelemben vett emberi jogok élvezete nem ad önmagában gazdasági szabadságot e jogok alanyainak. Az a feltevés, hogy a társadalom tagjai gazdaságilag is egyenlőkké válnak, mert a politikai téren alaki egyenlőség jut osztályrészükül, a modern szemléletben ma már sehol sem talál hitelre. Ha végül a politikai értelemben vett szabadság gazdasági tartalmát boncoljuk, aligha jutunk túl azon a szerénynél is kevesebb eredményen, hogy a politikai szabadság alanya saját tetszése szerint alakíthatná gazdasági cselekvőségét, amit azonban a mai magasfejlettségű gazdálkodási rendben vakmerőség vagy képmutatás lenne a tömegek szempontjából gazdasági szabadságnak nevezni.

Ám amit eddig elmondottunk, az nem volt több negatívumnál, tehát annak az idejét mult tételnek a tagadásánál, mintha a politikai demokrácia maga a gazdasági demokráciát önműködőleg létrehozná vagy azzal fogalmilag egyértelmű lenne. Ezt a tételt csak az ú. n. klasszikus liberális iskola hirdethetné, amelynek ma már számbavehető követői sem az elmélet, sem a gyakorlat terén nincsenek; ne feledjük el azonban, hogy a gazdasági demokrácia fogalma ismeretlen volt a klasz-

szikus liberális doktrina művelői előtt s a tény maga, hogy gazdasági demokráciáról beszélünk, szinte logikai korollárium annak a másik ténynek, hogy a desztillált liberalizmus nem is a történelemnek, hanem a közgazdasági tudomány történetének a színpadáról — becsületesen végigjátszva zengzetes nyelvezeten megírt szerepét — végleg eltávozott, mert a színjáték hátra levő felvonásaiban már jelenése nincsen.

A negatívumban felismerhető egyértelműség kiáltó ellentétben áll azzal a soknyelvűséggel — szinte hangzavarral —, ami a gazdasági demokrácia pozitív tartalmának a meghatározása körül uralkodik. Feladatomnak — úgy érzem — eleget teszek, ha a pozitív válaszok közül a három legjellegzetesebbet, legszabatosabbat idézem, mert — anélkül, hogy bármilyen szellemi hozzájárulást az emberi boldogulás előmozdításához le akarnék kicsinyelni — nem tulajdoníthatok egyéb álláspontoknak oly kiemelkedő önállóságot, ami ezzel a hárommal szemben sajátszerű különhangzatot ütne meg.

Az egyik álláspont a marxizmusé, aminek Menger adott az ő újnak mondott erkölcstanában tárgyunk szempontjából igen világos és egyértelmű meghatározást, amikor kijelentette, hogy a gazdasági demokrácia nem más, mint a szocializmus maga. Azért hivatkozom ezen a ponton Mengerre s nem a marxizmusnak más tudományos vagy mozgalmi képviselőire, akik lehetnek nála mélyebbek, ismertebbek vagy befolyásosabbak, mert Mengernél találtam meg legtisztábban éppen ennek a két fogalomnak — gazdasági demokrácia és szocializmus — szükségképi azonosságban mintegy ontológiai ötvözetben való egybeolvasztását.

A Menger-féle vagy helyesebben a marxista álláspont azt jelenti tehát, hogy a gazdasági demokrácia csak a szocializmusban valósulhat meg, azaz kollektív gazdálkodási rend nélkül vagyis a termelő eszközök társadalmi tulajdonba vétele és a gazdálkodás tervszerű államhatalmi irányítása nélkül nincs gazdasági demokrácia. Más szavakkal: a ma fennálló kapitalista vagy

magántulajdoni gazdasági rend a gazdasági demokráciát nem hívhatja életre.

Ez az álláspont teljes összhangban van a marxizmusnak azzal az irányzatával vagy gyakorlatával, amely a szovjetállam kommunista rendjében öltött testet, s amely Marxtól és Engelstől eltérően, akik ezt a politikai és gazdasági szerkezetet a proletáriátus diktatúrájának nevezték, saját rendszerét demokratikusnak nevezi, érzi és tekinti. A direkt demokráciának az a válfaja ez, amit ankétünk bevezető előadásán Perneczky Béla olyan éleslátóan boncolt politikai szemszögből tekintve s amely gazdasági szemszögből is alapos elemzést kíván.

A marxista értelemben vett, tehát direkt természetű gazdasági demokrácia lényeges tartalma a következő :

a) az egyes üzemek meghódítása az üzemekben dolgozó munkások által, vagyis az üzemi tanácsok rendszere ;

b) az üzem feletti gazdasági irányításnak a munkások vagy dolgozók választott testületei által való gyakorlása, vagyis a tanácsrendszer maga ;

c) a termelő eszközök társadalmi tulajdonba vétele által a munkaviszony átalakítása bérmunkából társadalmi munkává ;

d) a munkabérnek, mint jövedelemeloszlási jogcímnek kizárólagos vagy közel kizárólagos hárulási jogcímként való kialakítása ;

e) az elmondottak nyomán megszülető osztálynélküli társadalom.

Az elmondottak átfogó és egy öntetből készült társadalomtudományi rendszert és államszervezési gyakorlatot mutatnak be, tehát a marxista értelemben vett gazdasági demokráciának azt a mondhatni vegyi tisztaságú képletét, amit pedig előbb a politikai demokrácia terén emberileg megvalósíthatatlannak minősítettünk. Ezen a tényen nem változtat az sem, hogy a marxista tanok követői a gazdasági demokráciának ebben a meghatározásában nem egységesek. A német szakszervezetek 1928. évi hamburgi kongresszusa például a gazdasági

demokrácia követelményeit ennél jóval szűkebben határozta meg és a következő három pontban foglalta össze : 1. a munkásság bevonása az üzem feletti gazdasági irányításba ; 2. a munkajog átvezetése a kötelmi jog területéről a cogens közjog területére ; 3. a vagyonos osztály nevelésügyi monopóliumának áttörése. Ez a programm aprópénzre váltása volt Baily általános megállapításának, hogy az egyes üzemek ellenőrzéséről szóló tan régi páthoszát elvesztette.

Ne feledjük el azonban, hogy a marxista tan és mozgalom különböző arculatokat mutat fel a különböző országokban és hatalmi szférákban s a megvalósított szocializmus rendjénél szerényebb vagy tartalmilag szegényebb programmadások hol taktikai okok által indokolt köztes fejlődési foknak, hol eretnekségnek minősülnek. De minden marxista irányzat egyetért abban, hogy az ipari fejlődést a benne rejlő erők elkerülhetetlenül hajtják a szocialista termelési rend gazdasági feltételeinek megvalósítása felé és hogy ez a termelési rend lehet csak egyértelmű a munkásosztály felszabadításával, vagyis a megvalósított gazdasági demokráciával.

Hűen tehát a három álláspont kifejtése előtt magunk elé tűzött alapelvünkhöz, a gazdasági demokrácia tartalmi meghatározásai közül első álláspontnak a maga elvi tisztaságában megvalósított szocializmust, vagyis kollektív gazdasági rendet tárjuk hallgatóink elé s a szükségképitől az esetlegest gondosan szétválasztva, további vizsgálódásaink közül kiejtjük a marxizmushoz húzó vagy azzal rokon, de célkitűzéseiben kevésbé pragmatikus irányzatokat.

A második álláspont gyanánt az elvi szembeállítás spekulatív világossága kedvéért a klasszikus liberalizmus kínálkoznék, tehát az a liberalizmus, amely a laisser faire alapelvét ugyanolyan vegyi tisztaságban képviseli, mint a marxizmus a megvalósított szocializmust. Erről az elméletileg oly kívánatos alapról azonban még a szabatosság terhére hozott áldozat tudatos vállalása mellett is lemondunk, mert hiszen — mint arra más vonatkozásban rámutattunk — az eredeti liberalizmus ma már

sehol nem jelentkezik elevenül ható erőként s így annak állásfoglalását korunk nagy kérdéseivel szemben módunk sem lenne ismertetni. Ehelyett második álláspontként azt az irányzatot kívánjuk bemutatni, amit talán legtalálóbban neo-liberalizmusnak nevezhetnénk s amely leghatásosabb megfogalmazását a modern gazdaság- és társadalomtudományi tekintélyek között Röpkénél kapta meg.

Igaz, Röpke saját útját a harmadik útnak nevezi s nemcsak sorrendi, hanem ideológiai oka is van annak, hogy mi magunk Röpkét, illetve az általa megfogalmazott álláspontot, mint a másodikat — tehát az első helyen szereplő szocialisztikus álláspont ellenpólusát — mutatjuk be és a harmadik út vagy harmadik álláspont fogalmát más szőlőtőkékről akarjuk szüretelni. Harmadik útnak Röpke is azért nevezi a magáét, mert azt a kollektív gazdasági rend egyik és a liberális gazdasági rend másik szélsősége között az aurea mediocritas-nak érzi. De, mint sok másban, Röpkének ebben sincs igaza, hiszen az ő világképe ma már a legélesebb szélsőség, ami a kollektív gazdálkodás világképével gyakorlatilag szembeállítható.

Röpke álláspontjának vagy — nevezzük egyszerűen így — a második álláspontnak lényege az, hogy a kollektív gazdasági rend szükségképen megsemmisíti a szabadságot és a hirdetett felszabadítás helyett az egyéniség legélesebb leigázását hozza. A politikai demokrácia, ha kollektív gazdasági rendet próbálna megvalósítani, törvényszerű erővel alakulna át politikai tiranniává s az állam a gazdaság terén nem lehet totális anélkül, hogy politikai és szellemi téren is azzá ne váljék. A szocializmus tehát szerinte olyan gazdasági szerkezet, amelyet csak a neki megfelelő politikai szerkezet árán lehet az eszmék piacán megvásárolni.

A demokráciánál — gondoljunk bár a fogalomnak akár politikai, akár gazdasági értelmére — mint minden bonyolult és sokrétű társadalmi jelentőségnél egykönnyen fenyegetővé válik a veszély, hogy tartalmi valóságból üres jelszóvá fajul el.

Ez a veszély a demokrácia rendszerében különösen azért nagy, mert az állami vagy gazdasági akaratképzés szubtilis feladatát szubtilis eszközökkel szolgálja. A demokrácia szükségszerűleg fikciókkal dolgozik, amik közül a legeredetibb, s talán legnemesebb is éppen az, hogy a pártok versenye vagy vetélkedése során hatalomra kerülő párt, amikor az állami gépezetet birtokba veszi, ezt a döntő lépést nem pártéleti, hanem közjogi síkban végzi el. Az állam vezetői és a győztes párt vezetői a demokratikus rendszerben éppen úgy, mint a totalitárius rendszerben perszonális unióban egyesülnek, de a kettő között a lényegi eltérés az, hogy a párt, mint olyan, a demokráciában nem válik alakilag közjogi alannyá, vagyis az állami cselekvés alanyává.

A közélet színpadán a demokrácia szereplői commedia dell'artet játszanak. A szereplők és a hallgatók is igen jól tudják, hogy a színészi álarc mögött élőemberek mozognak és beszélnek, de a rivaldafény varázsánál fogva a színjáték idejére elhiszik és elhitetik önmagukkal és egymással, hogy Arlecchino valóban Arlecchino és Pantalone valóban Pantalone. Ámde, ha a szereplők lerántják magukról a játékszabályokban előírt álarcot — ez történik a totális rendszerben, amikor az államvezető alakilag is revelálja a pártembert —, a varázs feloldódik és a nyers valóság tudatossá válik. Az álarc levetése leleplezi a fikciót és a demokrácia érzékeny műve megbetegszik, sőt egykönnyen el is pusztul a valóság nyers lehelletétől.

Ilyenkor a közélet színpadán befejeződik a játék és a hallgatóság körében pánik válik úrrá. A csalódott tömeg kiábrándul azon, hogy — amit ő úgyis tudott, de amit a varázs hatalmánál fogva oly jól esett elfelejtenie — a színészi álarc mögött a köznapi élet búvik meg, vagyis a hatalomgyakorlásnak az a módszere, aminek erkölcsi megnemesítését éppen a demokráciától vártuk. Mily rövidke lépés, mily jelentéktelennek látszó s mégis mennyire átalakult körülöttünk a világ: az álarc puszta levetése által a szabadság tiranniává fajult.

Az ideológiai ellenvetéseken túl gyakorlati ellen-

vetésekkel is él a második álláspont, mert szerinte a kollektív gazdasági rend a várt gazdasági eredményeket sem hozta meg — noha létét még az sem tenné elfogadhatóvá, ha a gazdasági eredmények teljesértékűnek bizonyultak volna —, hiszen a gazdasági akarat autonómiájának teljes felfüggesztése odavezet, hogy a fogyasztó tehertétellé válik a gazdasági rend szemében, akinek meg kell elégednie az államilag irányított termelésből éppen feléje hulló morzsákkal és hogy a tervgazdálkodás eredményeként az egyed már-már egy-egy hétre szóló gazdasági tervet is alig tűzhet maga elé.

Ez lenne a második álláspont bírálati része. A pozitív rész viszont az, hogy a gazdasági rendszer alapvető tényezőiként a szabadságot, a magántulajdont, a munkamegosztást, a piacot és a versenyt kell megőrizni. Érvényesüljön a fogyasztó szuverénitása, a fogyasztóé, aki a vásárlásainál felhasznált garasokkal és tallérokkal, mint az urnába bedobott golyóval, napról-napra népszavazásban vesz tevékeny részt a piaci helyzet neki kívánatos kialakításáról. Ez a gazdasági szabadság az — vagy pontosabban kifejezve a verseny az —, ami beteg társadalmunk gyógyulásához vezethet. Igaz, a verseny kegyetlen hajtóerő az emberi életben, de ha a verseny korbáccsal fegyelmezi az abban résztvevőket, akkor a kollektív állam fegyelmező eszköze skorpiónak minősül.

A versenygazdálkodásnak és a tervgazdálkodásnak ez a szembeállítása azonban sem azt nem jelenti a második álláspont részéről, hogy a versenyt a maga korlátlanságában — használjuk megint ezt a kifejezést: vegyi tisztaságában — kívánja érvényesíteni, sem azt, hogy az állami tervezést a maga egészében elejti. Sőt éppen a második álláspont mutat rá nagy nyomatékkal arra, hogy a kollektív gazdasági rend elleni harca csak akkor lehet eredményes, ha a versenyelvet és a kapitalista gazdasági rendet mindazoktól a károktól, kiesésektől és hibáktól mentesíti, amelyek a piacgazdálkodási versenyrendszer elvi megóvása mellett kiküszöbölhetők. A tervgazdálkodásból sem a tervet vagy tervezést magát veti el, hanem csak a tervezésnek azt a módszerét, amely

a szabad piac mechanizmusát a kormányzati vezényszóval cseréli fel.

Szemben áll ezért a második álláspont a kapitalizmus legfőbb kórokozóival: a monopóliumokkal, a kizsákmányolással, a tömegcivilizáció mechanizáló hatásával, a nagyipari koncentrációval és a proletárizmussal, mint társadalmi képződménnyel, hirdetve, hogy a kapitalizmus mizériája nem azért van, mert az egyiknek van tőkéjük, hanem azért, mert a másiknak nincsen s ezért proletárokká válnak. Különösen élesen szembefordul ez az álláspont a nagybirtokrendszerrel (latifundia perdidere Romam) s az egészséges parasztságban az egészséges társadalmi szerkezet legfőbb alapját látja.

Az út — még egyszer és utoljára nevezzük ezt a szerzői jognak járó operae pretium címén harmadik útnak — abban lelhető fel, hogy az államhatalom igenis gyakoroljon tervszerű gazdaságpolitikát és avatkozzék be a jövedelemeloszlás kapitalisztikus rendjébe a kinövések nyesegetése s a gazdaságilag gyengébbek megerősítése érdekében, de tegye ezt két elvi fenntartás útjelzői között. Az egyik: a tervezés ne függessze fel a versenygazdálkodás rendjét, vagyis játékszabályait, hanem csupán azokat a társadalmi és gazdasági jelenségeket befolyásolja, módosítsa, amik ezeknek a játékszabályoknak az érvényén belül a versenyelv megnemesítéséhez vezetnek. A másik: a beavatkozások legyenek konform-jellegűek, vagyis a versenygazdálkodás belső szerkezetével összhangzók, non-konformnak az olyan beavatkozást minősítve, amely az ármechanikát megbénítja és rögtön újabb és még mélyebb beavatkozást von maga után.

Szembeszáll a második álláspont a marxizmusnak nemcsak tudományos rendszerével, de azzal a szinte vallásos hitével is, hogy kezében van az archimedesi pont, amivel a világ elferdült tengelyét egy mozdulattal helyre tudja zökkenteni és hogy a szocializmus megvalósulása elkerülhetetlen, szükségszerű történelmi fejlemény, úgyszólván bimbózó és életre törő magzat a

kapitalizmus méhében. Nem hogy elismerné a kollektív rendet, mint a modern kor legmodernebb fejlődési formáját, de azt mint a XIX. század szellemének végvonaglását hárítja el, egy százesztendős elfejlődés mélypontját, amibe belesodródunk akkor, ha elhárítására mindent el nem követünk.

Mielőtt a harmadik álláspont ismertetésére rátérnék, legyen szabad néhány percre az elsőt és a másodikat szembesítenem. Három főpontban szeretném jegyzőkönyvünkben megörökíteni a vitát, amely köztük zajlik. Az egyik : a szabadság kérdése. A másik : a kollektív rend történelmi elkerülhetetlenségének a kérdése. A harmadik : a szocialista szemléletnek abszolut volta, amely saját megvalósított rendjében az osztálynélküli társadalom válságmentes összhangzó életrendjét látja, szemben a második álláspont relatív szemléletével, amely a kevésbé jótól a jobbhoz igér utat, de nem festi hívei elé a földi paradicsom felhőkárpitjait.

A szabadság kérdésében a szocialista tekintélyek állásfoglalása egyértelmű. A verseny, a magántulajdon szabadságeszményét az uralkodó osztály eszméi közé sorolják, nem pedig korunk uralkodó eszméi közé. Lehet, hogy a szocializmus úgynevezett zsarnoksága a polgári társadalom egy kis töredékének szabadságképzetével ellenkezni fog, de nem magának a szabadságnak abszolút fogalmával. A mai proletárság szabadságeszménye egyenesen ellentéte a burzsoá szabadságképzetének, mert a proletár részére a szabadság tartalmi valóságát — az egyéni vágyak és szükségletek összhangját a kielégítésre irányuló külső cselekvés lehetőségeivel — csak a szocialista termelési rend hozhatja meg.

A kollektív rend történelmi elkerülhetetlenségét Marx óta minden szocialista író és gondolkodó változatlanul hirdeti. Marx szerint a szocializmus, mint minden társadalmi jelenség, az egyéni akaratnál erősebb természeti törvényhez hasonlóan ható társadalmi törvények uralma alatt áll s így elhárítani megvalósítását éppen oly kevéssé lehet, mint ahogy a nehézkedés törvényét sem lehet érvekkel eldisputálni. A történelmi elkerül-

hetetlenségről szóló tantétel tehát nem messzianizmusként, hanem tudományos tételként jelenik meg a szocialista doktrinában.

A szocialista világkép abszolút volta, ami minden más korszerű gazdasági rendszer világképének vagy meliorációs törekvésének relatív szemléletével oly sajátos ellentétben áll, már kinő a szoros értelemben vett társadalomtudományi körből és bölcseleti jellegű szférába tartozik. Erre később, amikor a haladással szemben elfoglalt elvi álláspontunkat fogjuk tisztázni, részletesebben visszatérünk. Itt csak annyit, hogy az emberi élet kettősségének bölcseleti tana, ami a lét és nemlét közötti poláris feszültségben látja az élet lényegét, a szocialista gondolkozásmód totális szemléletében nem talál helyet. Már Pythagoras ismerte a peras, a határ és az apeiron, a határtalan közötti ellentétet s ezek mintájára egész sor ellentétpárt szerkesztett mint férfi-nő, nyugvó-mozgó, fény-sötétség, jó-rossz és egyebek, mindig az előlnevezetteket helyezve a határ és az utóbb nevezetteket a határtalan oldalára. Csak logikus, hogy a szocializmus ezt a feszültséget feloldva látja, mert dialektikus rendszerében önmagát szintézisnek tekinti, amely a fejlődést befejezi, a határ uralmát juttatja érvényre s a határtalant a hozzá tartozó ellentétpár-tagokkal együtt dialektikájából kiejti.

Látva azt az éles és le nem küzdhető ütközést, amely az első és a második álláspont között érvényesül, s amit a most elhangzott rövid szembesítés sem enyhíthetett, maradhat-e még jogosultsága egy harmadik álláspont hirdetésének? Olyannak, amely sem a tervgazdálkodás, sem a versenygazdálkodás mellett nem tör lándzsát, sem a kollektív gazdálkodási rendszert, sem a kapitalista-individualista gazdálkodási rendszert nem vallja magáénak? Nem kell-e ennek az elképzelt harmadik álláspontnak éppen a mostani magasfeszültségű korban, amikor az elsőre és a másodikra az acélnak acéllal való ütközéséből származó szikraeső hull, az eszmék piacáról árfolyamvesztetten csődbe kullognia? Nem válik-e a hideg és a meleg sistergő találkozása

során ez a harmadik álláspont azzá a langyos hőfokú korttyá, amit a teremtő Úristen is kiköp a szájából?

Korunkra, társadalmunkra és katolikus mivoltunkra súlyosan nehezedő kérdések ezek. Megint csak nem akarok kényelmes kerülőutat választani és a tekintély köntösébe burkolózva, a Quadragesimo Anno-ban meghirdetett elvek összeségét harmadik álláspontként hallgatóim elé tárni. XI. Pius pápa határozottan kijelentette: az Egyháznak nem az a feladat jutott osztályrészül, hogy az embereket ideiglenes és mulandó boldogságra vezesse, hanem, hogy az örök üdvösségre kalauzolja. Sőt: az Egyház nem is tartja megengedhetőnek, hogy ok nélkül földi ügyekbe avatkozzék. Bármilyen tiszteletreméltónak találom is tehát azt a törekvést, amely a Quadragesimo Anno alapján zárt gazdasági rendszert, laborizmusnak nevezett harmadik álláspontot akar szerkeszteni, nem hiszem, hogy ez a fenkölt emlékű pápa akaratával összhangzó eljárás lenne. A Quadragesimo Anno örök erkölcsi elveket idézett és alkalmazott a mai kor emberének időszerű vívódásaira — gazdaságiakra, társadalmiakra és politikaiakra —, anélkül, hogy az időfölöttiből időszerű rendszert épített volna ki.

Igenis a gazdasági és társadalmi problémák megoldását a nagy pápa meghagyta az emberi törekvések autonómiájának körében s csak azt idézte a kor figyelmébe, hogy az autonom emberi munkaterület határait isteni elvek szegélyezik. Megítélésem szerint nagy veszélyt rejtene magában az, ha a muló és fejlődésnek alávetett gazdasági vagy társadalmi rend egyes életjelenségeit magukat isteni parancson alapulónak minősítenénk és azokat ezért katolikus hitünk okából olyanoknak hirdetnénk, amik megkövesedett változhatatlanságra vannak ítélve. Még veszélyesebb lenne, ha konkrét gazdasági vagy társadalmi rendszabályokat követelnénk az isteni parancs tekintélyére hivatkozva, holott jól tudjuk, hogy az örök emberi eszme emilyen rendszabályokban is, amolyanokban is megőrizheti, vagy elveszítheti összhangját ahhoz képest, hogy a rend-

szabályt az erkölcsi törvény megtartása vagy megszegése sugallja-e.

Mi legyen hát a gazdasági demokrácia tartalmát meghatározó harmadik álláspont? Kezdjük azzal, hogy a demokrácia, mint a hatalomgyakorlás módszere felé határozott igenléssel fordulunk. A hatalmi ösztön kaotikus ösztön marad mindaddig, amíg azt a szellem az emberi méltóság parancsa szerint meg nem nemesíti. Sem történelmi tapasztalataink, sem elvont elmélkedéseink nem mutattak eddig fel olyan más módszert a hatalom gyakorlására, amely az emberi méltóságnak ezt a követelményét a demokráciánál eredményesebben közelítette volna meg.

A demokrácia igenlése a szó gazdasági értelmében is megáll s nem kevesebb határozottsággal és nyomatékkal, mint a szó általános értelmében. A gazdasági erő feletti uralom legalább olyan hatalmat, ha nem nagyobbat jelent, mint az államrend feletti politikai uralom. Ennek a gazdasági uralomnak a demokratikus gyakorlása a mi álláspontunkkal egyezik. S itt térjünk vissza a demokrácia három fő fogalmi jegyére, amikre bevezetőben utaltunk: a hatalom gyakorlásának önkormányzati jellegű módszerére, az emberi jogok biztosítására és a szabadságra. Ezeket gazdasági demokráciánkba is illesszük bele.

A gazdasági önkormányzati elv — legyen az üzemi vagy üzem feletti, vagy a kettőnek ilyen vagy olyan egyeztetése — mellőzhetetlen korrektívuma minden fennálló gazdasági rendszernek. A kapitalizmus, főleg a monopol-kapitalizmus nem a mi rendszerünk, védelme nem tartozik a mi hatáskörünkbe. De ha fennáll s ameddig fennáll, feladatunk mederbe szorítani, ellenőrizni és korlátozni. Ennek egyik legfőbb eszköze a gazdasági önkormányzat, amit Michel oly szépen fejez ki, amikor azt mondja, hogy az átlagember részére az alkotmányosság gazdasági téren éppen olyan elemi követelménye az emberi méltóságnak mint politikai téren. A hivatásrendiséget mint címszót szándékosan kerülöm, mert nyelvünk szegénységénél fogva a rendi-

ség két fogalmat takar, amelyek közül az egyik tőlünk idegen s a másik fogalom megjelölésére való alkalmazása téves látszatokra vezet. De ennek a címszónak helyesen felfogott tartalma irányvonalunk lehet a gazdasági önkormányzat terén.

Az emberi jogok biztosítása alatt gazdasági téren éppen olyan természetjogi posztulátumokat értünk, mint politikai téren. A gazdasági privilégiumokkal szemben a demokrácia ellenségként áll, mert természetüknél fogva végzetesek azokra a célokra, amiket a demokratikus társadalom követ. Minden olyan államrend, amelyik a gazdasági rendet ellenőrzés nélkül hagyja, szükségszerűleg osztálytársadalmat teremt, amely a gazdagoknak kedvez. Hiszünk a demokratikus jövedelemelosztási politikában, amely a munkabér hárulási jogcímének adja a primátust. Nem rettenünk vissza attól sem — bár a kockázat nagynak látszik —, hogy a beavatkozás által az elosztásra váró nemzeti jövedelem csökken. Itt éppen úgy, mint a munkajog terén, előbb látjuk meg a szellemi kategóriát s csak azután a gazdaságit. Az emberi méltóság követelménye a gazdaságosságnál előbbre való. Nem puszta méltányosságot követelünk a munkaviszonyban, nem lágy filantropikus olvadozást, hanem jogokat, amiket a természetjog elveihez hűen kemény állami parancs biztosít.

Szabadság alatt nem a verseny szabadságát értjük, nem a gazdaságilag erősnek azt a szabadságát, hogy gazdasági cselekvését saját tetszése szerint irányítsa. Elutasítjuk a liberális tan súlyos tévedését, amely szerint a politikai szabadság gazdasági egyenlőséget, tehát gazdasági szabadságot jelentene. A kapitalizmus munkaviszonyában nem lehet az alaki gazdasági egyenlőség téveszméjéből gazdasági szabadságot teremteni. Már Aristoteles felismerte, hogy az egyenlőtlenek közötti egyenlőség a legnagyobb egyenlőtlenség. A gazdaságilag gyengébbek harcos és erőteljes önszervezése éppen olyan szabadságkövetelmény, mint az államhatalom erőteljes latbavetése az ő javukra.

A gazdasági demokráciának rangsorban élen álló

tartalmi eleme az erőteljes parasztság kialakítása. Fordítsunk hátat a multnak, amely bukolikus szemforgatással beszélt gazdasági rendünk mezőgazdasági szerkezetéről, holott nem a mezőgazdaság mint olyan, hanem csak a parasztgazdálkodás válhatik egy egészséges nemzet egészséges alapjává. Ez az egyedül őszintén demokratikus gazdasági szemlélet. Ne féltsük a földreform következményeitől közgazdaságunkat. Lehet, hogy nemzedékünktől anyagi áldozatokat követel mezőgazdasági szerkezetünk átalakulása. Ezeket jó szívvel kell meghoznunk, mert cserébe utódaink nemzedékeinek életerős társadalmi szerkezetet örökítünk át.

Katolikus mivoltunk határozott tudatában is mondjuk ki nyiltan, hogy az egyházi birtok elmulása felett sem szabad sajnálkoznunk. Az új helyzet a pasztorációt közelebb fogja vinni a katolikus tömegek lelkéhez. Igaz, számos nagymultú kulturális és karitativ egyházi intézményünk kerül a földreform nyomán anyagi válságba. Ám nem lennénk érdemesek a katolikus névre, ha kezünket tördelnénk emiatt, ahelyett, hogy segítenénk. A katolikus társadalom anyagi áldozatkészsége sokkal biztosabb erkölcsi alapja intézményeink fenntartásának, mint a fundált vagyon. A gazdasági nyomás, amely most Egyházunk intézményeire nehezedik, ébresszen fel álmunkból, amibe az etatizmus lágysága szenderített minket. Ha e nyomás súlya alatt a pálma elsatnyul, ahelyett, hogy megnőne, mi katolikusok méltatlanokká válunk az isteni magvető kegyelmére.

Radikális programm ez? Talán az. De csak annyiban radikális, hogy szembefordul a multtal és őszintén, hátsógondolat nélkül fogadja el a gazdasági demokrácia elvi alapját. Igenis haladó szelleműeknek valljuk magunkat — e szó tartalmára még visszatérünk —, s bár hisszük és valljuk az örökkévaló célok elsőbbségét az evilágiak felett, nem engedhetjük Egyházunkra nehezedni azt a támadási felületet, mintha e magasztos elv hirdetésével szövetséget vállalna tőle idegen gazdasági erőtényezőkkel vagy a mult letűnt társadalmi és politikai képleteivel.

Hiszem és vallom, hogy ez és csakis ez a harmadik álláspont állhat meg azzal az első és második álláspont tal szemben, amelynek lényeges tartalmát az előzőekben ismertettem. Nem a gazdasági demokrácia mélységében vagy tartalmában különbözik ez a harmadik álláspont a tömegek javát szolgáló más gazdasági rendszerektől, hanem világnézeti szerkezetében. Ezt a világnézeti szerkezetet azért valljuk magunkénak, mert katolikusok vagyunk, demokratikus gazdasági felfogásunkat pedig azért, mert modern, haladó és független szellemi alkatra törekszünk, tehát olyan szellemi alkatra, amely a kor viharai közepette egyedül biztos menedéket Egyházunkban talál.

Felfogásunkban éppen ezért nemcsak gazdasági, hanem gazdaságetikai elemek is uralkodó szerepet kérnek. Ezzel a fogalommal csínján kell bánnunk. Gyakran tapasztaljuk azt, hogy az etikai alapelvek érvényességének egyetemes időfölöttiségét átviszik az időben kötött emberre s így egy abstrakt homo moralis-hoz szólnak, amilyen a valóságok világában nem él vagy pedig a gyakorlati gazdaság emberétől olyan abstrakt, időfölötti teljesítményeket követelnek, amelyek csak utopisztikus rendben jelentkezhetnének. Ezt a romantikus gazdaságetikai eljárást sokan szeretik a katolikus hagyományokhoz való hűségnek feltüntetni, holott ez éppen elhajlás a legszebb katolikus hagyományoktól, amiket a középkori egyházatyák mély világ- és életismeretéből merítünk. A Quadragesimo Anno is bátran szól az új, időhöz kötött szükségletekről és változásokról, amik a Rerum Novarum óta eltelt negyven év távlatában felmerültek.

De éppen ilyen tisztán felkutatjuk és felismerjük az időbeli mögött az időfelettit is. Az élet értelmét érintő kérdésekre biztos és egyetemes érvényű választ óhajtunk kapni. Tetszik nekünk a platonikus életelv: az idea fényében látni és alakítani az érzéki világot. Értjük Aristotelest, hogy az emelkedett nagy lélek szívesebben szerzi meg a szépet, még akkor is ha nem hasznothajtó, mint az előnyöst és hasznost. S ugyancsak

Aristoteles kezét fogva indulunk el, amikor a világ titkai fölött elcsodálkozva, a jelenségek végső elveit és magyarázatát keressük. Metafizikai ösztönünk, mely a világgal szemben a legéletbevágóbb kérdésekre vonatkozik, kiirthatatlan.

Az út végére azonban nem ezekkel a bölcselőkkel jutunk el. Amikor a világ összefüggéseinek százados és percválságai fölött állást foglalunk, azt a szilárdszerkezetű világképet idézzük magunk elé, amit a megváltástól nyertünk ajándékba. Nem fogadjuk el a mechanikus világképet, amely nem ér fel a teremtő és teremtmény örök viszonyának a meglátásáig, hanem perszonalisztikus világkép a miénk, amelyben az embert értelme a legmagasabbra helyezi a természeti lények rangsorában, de lelke egyben a természet fölé is emeli.

Itt van az éles választóvonal, amely minket minden materiális világnézettől elválaszt. Hiszünk a haladásban, csak abban nem hihetünk, hogy az emberi értelem spekulatív munkája egyedül képes legyen a humanizmus és a szellem ideális birodalmát megalkotni. A racionalizmusnak, amely a prometheusi reményt varázsolta az emberiség elé, hogy szuverén világuralmat és világmagyarázatot tud az emberi értelem ebben a földi életben elérni, nem hódolhatunk. De nem hódolhatunk a racionalizmus másik mágikus híradásának sem: annak, hogy a gazdasági élet végleges alakját, az egyetemes jólétet és a földi paradicsomot megteremti. Ezeknek a bálványoknak nem áldozzuk fel sem hitünket, sem Egyházunk hagyományait.

A materialista világnézettel való szembenállásnak lényegét a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Hiszünk a gazdasági szabadság — nem az alaki, de tartalmi értelemben vett gazdasági szabadság — igen előkelő ranghelyében az emberi élet értékei között, azonban nem fogadjuk el azt, mintha a gazdasági felszabadulás az emberi élet legfőbb értéke lenne.

2. Hisszük azt, hogy a haladás a gazdasági felszabadulás vagyis a gazdasági demokrácia felé szükséges és lehetséges, de nem hisszük el sem azt, hogy ez a folya-

mat a természeti törvény feltétlen érvényének hatóerejéből önműködőleg alakuljon ki, sem azt, hogy az emberi erő és emberi ész autonómiája a gazdasági szabadság teljességét megvalósíthassa.

3. Hiszünk tehát a haladásban, de nem hiszünk a földi paradicsomban. Nem hiszünk a földi paradicsomban két okból. Először azért nem, mert az emberi boldogság teljessége az isteni kegyelem szikrája, vagyis a megváltás nélkül nem valósítható meg, másodszor azért sem, mert a földi életben elért teljes kielégülés — még ha a racionalizmus téves paradicsomfestése valósággá is válhatnék, — nem az emberi élet magasabbrendűségére, hanem az emberi élet elsatnyulására vezetne.

4. Hiszünk ugyan a rossznak jóval, a jónak jobbal s a jobbnak még jobbal való felváltására irányuló emberi törekvések jogosultságában és helyességében, de nem hisszük el azt, hogy a haladásnak ez az útja valaha is a kész, befejezett, tökéletes emberi életformába vagy gazdálkodási rendszerbe torkollhatnék vagy hogy az egyedül boldogító rendszer, mint az emberi haladás művének megkoronázása az emberi ész által meghatározott alakjában már rendelkezésünkre is állana s éppen csak el kellene készíttetni az erről szóló orvosi vényt a történelem patikájának tégelyében.

Elismerjük a haladás racionalista irányának érdemeit is : felhívta az ember figyelmét saját értelmének erejére s abból hatalmas teljesítményeket bontakoztatott ki. De ugyanakkor a szellemmel és annak normáival ellentétbe került, mert az értékek rangsorában a politika és gazdaság időbeli igényeit az időfölötti elé helyezte, vagyis a túlvilági gondolatot földi célokkal és az isteni parancsot az ember autonómiájával helyettesítette.

Mégis többször utaltunk rá az elmondottak során, hogy haladók vagyunk. Nem úgy, hogy a jövő reményeit tisztán földi tartalommal töltjük meg, hanem úgy, hogy közösségi életünket az Isten hasonlóságához és Isten országához igyekszünk közelebb vinni. Haladók va-

gyunk, mert tudjuk, hogy a megváltás nem egyoldalú isteni ajándék számunkra, hanem olyan megnyilatkozása a kegyelemnek, amit aktív és energikus közreműködésünkkel érdemelhetünk ki.

Haladó életszemléletünk derűs és optimista világnézetet ad. Az ószövetségi példabeszédre emlékezünk: a vidám szív virágzó életet szerez, a szomorú lélek elszárítja a csontokat. De nem adjuk át magunkat az elme gőgjének. Tudjuk, hogy a tökéletes élet és a tökéletes boldogság ezen a földön az ember önerejéből meg nem valósítható. Az utópiát nemcsak az emberi erő korlátainak tudatában utasítottuk el, hanem azért is, mert tisztán láttuk, hogy földi életünk értelme az a feszültség, amely az ideál és annak evilági mása között áramlik. A more geometrico megszerkesztett világképek ezt az áramlást szigetelik el s amikor a haladás értelmét rejtő feszültséget kikapcsolják, az emberi élet végzetes ernyedésbe süllyed.

Ime: visszajutottunk kiindulópontunkhoz, az eudaimonia tagadásához és az etikai tartalmú humanizmus igenléséhez. Az igazság több mint a boldogság, a személy több mint a természet. A személy az, aki az időben az örökkévalóra, a változásban a változatlanra képes ráeszmélni. Így válhatik gazdasági problémáink szemlélete is az igazság Istennek tetsző kutatásává.

Kotzián Imre:

Mezőgazdasági termelésünk újjászervezéséről.

A vitához a ma különösen aktuális földreform szempontjából kívánok hozzászólni, tekintettel mezőgazdasági termelésünk megszervezésének kérdéseire.

A gazdasági liberalizmus termelése minőségileg és mennyiségileg egyaránt kiváló volt, mert a legdinamikusabb hajtóerő táplálta: a haszonszerzés; jelentkezett ez akár egészséges, akár túlhajtott önzés formájában. A szabad gazdálkodás komoly ellenfelei a liberális termelési rendszert nem is a termelés produktivitásának elégtelensége miatt kifogásolták, hanem ennek a termelési rendszernek a *szervezési formáit*, különösen politikai és szociális indokok alapján.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a kötött gazdálkodás eddig ismert egyik rendszere sem képes olyan termelési produkcióra, mint amilyen eredményeket a szabad gazdálkodás tud felmutatni. Vitán felül áll az is, hogy mezőgazdasági termelésünk olyan gondokkal küzd, amelyet túlzás nélkül nevezhetünk a termelés válságának, amely mellett minden egyéb gond és így az értékesítés gondja is eltörpül.

Mindezekből első pillanatra az következnék, hogy mezőgazdasági termelésünket a szabad gazdálkodás eredményesnek bizonyult termelési módszerei szerint kellene megszerveznünk. Ez azonban csak látszólagosan van így, mert ellene szólnak a következő sokkal súlyosabb érvek:

1. A liberális termelési rendszerhez való visszatérés csak a földreform revokálásával volna lehetséges, ami nyilvánvalóan antidemokratikus törekvés lenne, holott mi a korszerű gazdasági demokrácia módszereit keressük.

2. A földbirtokok felaprózódása következtében létrejött számtalan kis egzisztencia a szabad gazdálkodás kíméletlen csatáján elvéreznék, holott ezeknek

tönkremenetele nemcsak nemzeti és népi, hanem tisztán közgazdasági szempontok miatt is helyrehozhatatlan kár lenne.

3. A gazdasági életben jelentkező válságok közül, legalább is mezőgazdasági vonalon, a termelés válsága az, amely aránylag legkönnyebben leküzdhető. Ha a világ mezőgazdasági termelésében a háborús események következtében előállott mélyponton túljutunk, akkor a termelés helyébe fokozatosan ismét az értékesítés problémája nyomul. Az értékesítés válsága hazánkban sokkal közismertebb, semhogy arról sokat kellene beszélnünk, de ez a válság a külföldi mezőgazdaságokat sem hagyta érintetlenül. Elegendő az 1933-as amerikai mezőgazdasági válságra gondolni, amikor a kormányzatnak törvényes eszközökkel kellett közbelépnie, hogy több, mint nyolc millió kat. hold búzavetésterületet kikapcsoljon azért, hogy a túltermelésből eredő katasztrófa elkerülhető legyen. Ma, a hét szűk esztendő napjaiban nehezen éljük bele magunkat a túltermelés problémájába, pedig ennek bekövetkezésével előbb vagy utóbb számolnunk kell.

Az elmondottak szerint tehát a földreform következtében a szabad gazdálkodásra való áttérés lehetőségét kizárják a velejáró antidemokratikus elemek, a népi és nemzeti szempontból velejáró károk: a ma fennálló termelési válság viszont nem teszi feltétlenül szükségessé.

Ezekután az a kérdés merül fel, hogy termelésünk kötött gazdálkodási formájában melyik az a szervezési mód, amelyik a demokratikus fejlődésnek teljesen megfelel.

Az ipari termelés szervezési formája kérdésében komoly ellentétek állanak fenn közéletünk demokratikus pártjai közt, minthogy az egyik csoport az ipari termelés megszervezésének formáját az államosításban látja, míg a másik csoport ezt a tervet általában élénken ellenzi. A mezőgazdasági vonalon a pártok között nincsen ellentét atekintetben, hogy a termelés jövő szervezési formája nem lehet más, csakis a szövetkezet.

Ennek oka azonban nem az, mintha a koalició szellemében a pártok a mezőgazdasági termelés szervezési kérdésében elvi alapon egyetértenének, hanem az, hogy a szövetkezet jogintézménye alatt mindegyik párt másvalamit ért. Egyes baloldali pártok a termelési szövetkezetekben a kollektív gazdálkodás irányzatának előretörését látják. Más pártok viszont a szövetkezetet az általuk elképzelt formájában a kolhoszrendszer legbiztosabb ellenszerének tartják. Sőt a reakciós körök sem szólalnak fel a szövetkezetek ellen azért, mert szemük előtt a szövetkezeteknek eddigi formái lebegnek, amelyek a dolog lényegét nézve nem szövetkezetek voltak, hanem kapitalisztikus vállalkozások. A mi egész eddigi szövetkezeti rendszerünkben a szövetkezés igazi eszménye érvényesülni nem tudott, s akár a nagy szövetkezetekre, akár a szövetkezeti formában működő egyéni és társas cégekre gondolunk, túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy ezek kevés kivételével szövetkezetek voltak szövetkezők nélkül.

A nagy változást ezen a téren a kormány által a földreform végrehajtása kapcsán kiadott földművesszövetkezeti rendelet jelentette, amely minden községben a földmívesszövetkezetek megalakítását írta elő. Ezek a szövetkezetek hivatottak arra, hogy a magyar föld dolgozóit a kölcsönösség szellemében kapcsolják össze. Sajnálatos, hogy ezek a szövetkezetek csak a földhözjuttatottakat és az ú. n. paraszti származású gazdálkodókat tömörítik magukba, mert az értelmiségi gazdatársadalom (gazdatisztek, demokratikus gondolkodású földbirtokosok stb.) bekapcsolódása egyrészt fokozná a mezőgazdasági termelésben is szükséges vállalkozói szellemet, másrészt az osztályellentétet is tompítaná a közös gondok és örömök kohéziója. Szeretnők végre a magyar gazdatársadalom minden rétegét a közös munkában egyesülni látni, hisz őket nemcsak a minél jobbat és mennél többet termelés gazdasági érdekközössége, de materiális szemléleten felülemelkedő tényező: a verejtékkel és vérrel átitatott magyar föld szeretete is összefűzi. Helyeseljük a rendeletnek azt az intencióját, mely

ki akarja zárni, hogy a szövetkezetekben a kevésbé művelt és kisebb gazdasági erővel rendelkező földhözjuttatottakkal és törpebirtokosokkal szemben, a kedvezőbb életkörülmények folytán műveltebb és erősebb elemek túlsúlyra juthassanak, de úgy érezzük, hogy az igazságosságot és az újjáalakuló magyar gazdatársadalomnak békéjét szolgálná, ha minden magyar gazda egyforma jogokkal és kötelezettségekkel vehetné ki részét a közös feladatból: a magyar föld szövetkezeti szervezettségben leendő megműveléséből.

A földreform előtt az igazi szövetkezetek helyett a lényegében nagykapitalisztikus természetű vállalkozások, vagy kisebb álszövetkezetek formájában fellépő egyéni vállalkozások elburkolására szolgált a szövetkezet és a szövetkezés eszménye, — vigyázzunk, hogy ne csapjunk most az ellenkező végletbe és ne akarjuk a szövetkezetek hivatásának félreismerésével a mezőgazdasági termelést kollektivizálni. A szövetkezet nem kapitalisztikus jellegű vállalkozás, de nem kollektív vállalkozási forma sem. A szövetkezetet azzá kell tennünk, amit valóban jelent, vagyis olyan szervezetté, amelyben az egyének önállósága, szabadsága, függetlensége, kezdeményező ereje a kölcsönösség jegyében kapcsolódik össze.

A demokratikus katolikus felfogás a földreform kapcsán megalakuló szövetkezeteket örömmel kell, hogy üdvözölje, de ugyanakkor rá kell mutatnia arra is, hogy e szövetkezetek fejlődésének iránya a magyar gazdatársadalom egysége felé kell, hogy vezessen. Politika és osztályharc álljon távol a szövetkezetektől!

TARTALOM.

	Oldal
Előszó. *Nizsalovszky Endre*	3
A korszerű demokrácia. *Perneczky Béla*	11
A keresztény társadalombölcselet szempontjai. *Kecskés Pál*	41
A politikai demokrácia kérdései. *Karcsay Sándor*	48
A szabadságjogok. *Martonyi János*	74
A szociális demokrácia kérdései. *Barna Iván*	90
A társadalmi szervezetek és az állam. *Jablonkay István*	113
A gazdasági demokrácia. *Székásy Miklós*	120
Mezőgazdasági termelésünk újjászervezéséről. *Kölzián Imre*	141